

Ramiz Göyüş

Ellər yaşadacaq şair ömrünü

*Xalq şairi Səməd Vurğunun anadan
olmasının 120 illik yubileyinə həsr olunur.*

Bakı-2026

Redaktoru və

ön sözün müəllifi: Rüstəm Kamal

professor

Məsləhətçi:

Aslan Salmansoy

filologiya üzrə

fəlsəfə doktoru

Ramiz Göyüş

«Ellər yaşadacaq şair ömrünü»

Bakı, "İMZA" nəşrlər evi, 2026, 212 səh

İSBN 978-9952-37-632-6

© Ramiz Göyüş - 2026

Azərbaycan bir ildir ki, Səməd Vurğunun 90 illik yubileyini qeyd edir, ölkəmizdə yubiley mərasimləri keçirilir. Bu təbiidir, çünki Səməd Vurğun xalqımız, millətimiz üçün o qədər dəyərli bir şəxsiyyət olub, o qədər zəngin bir irs qoyub ki, onun 90 illik yubileyi bir gün, bir ay yox, məhz bir il keçirilməli idi. Bu müddətdə hər yerdə, hər evdə, hər şəhərdə, hər kənddə Səməd Vurğun yad olunur, onun şeirləri oxunur, əsərləri yenidən canlanır və bunlar hamısı müasirlərimizə ruh verir, onları sevindirir, şadlandırır...

Səməd Vurğun öz yaradıcılığı, əsərləri, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə XX əsr Azərbaycan tarixində ən görkəmli şəxsiyyətlərindən biri olubdur. Biz Səməd Vurğun ilə fəxr edirik...Səməd Vurğun o vaxt bizim hamımız üçün nümunə- xalqına, millətinə, ölkəsinə, vətəninə sədaqətlikdə nümunə idi. Səməd Vurğun Azərbaycanı, öz xalqını, öz dilini nə qədər sevirdi! Bunları hər dəfə yada saldıqca insan coşur, həyacanlanır...Biz Səməd Vurğunun ruhu qarşısında baş əyərək deyə bilərik: Əziz şairimiz, sənin canın qədər sevdinin Azərbaycan bu gün müstəqil dövlətdir. Sənin canın qədər

sevdinin xalqın bu gün azaddır. Bu gün mən bir daha bəyan edirəm ki, biz Səməd Vurğunun ruhunu gələcəkdə də şad edəcəyik. Müstəqil Azərbaycan yaşayacaq, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədi, dönməz olacaqdır. Xalqımız daim sərbəst, öz taleyinin sahibi olacaqdır.

Xalq şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 90 illik yubileyinə həsr edilmiş yubiley gecəsində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqindən "Azərbaycan" qəzeti, 11 mart 1997-ci il

Səməd Vurğun Azərbaycanın ədəbi fikir salnaməsində yeni parlaq mərhələ başlanan görkəmli sənətkardır. Çoxşaxəli fəaliyyətinin qayəsində azərbaycançılıq amalı dayanan şair nəğməkarı olduğu Odlar diyarını alovlu məhəbbətlə tərənnüm etmişdir. Onun dillər əzbərinə çevrilmiş "Azərbaycan" şeiri hər bir azərbaycanlının ürəyindəki Vətən sevgisinin poetik ifadəsidir. Böyük söz ustası ana dilinin saflığı uğrunda dönmədən mübarizə aparmış, xalq yaradıcılığının tükənməz xəzinəsindən bəhrələnməklə bu dilin bütün məna gözəlliklərini özündə əks etdirən, dərin bəşəri-ictimai məzmunla malik qiymətli əsərlər ərsəyə gətirmişdir. Səməd Vurğunun milli poeziyanı yüksəklərə qaldıran romantik və fəlsəfi məzmunlu bənzərsiz lirikası Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fonduna daxildir. Keçmişə ehtiram və gələcəyə inam aşılayan Vurğun dramaturgiyası Azərbaycanın teatr sənəti tarixində xüsusi səhifə təşkil edir. Səməd Vurğunun novator keyfiyyətlərlə zəngin bədii irsi bir məktəb kimi

müasir Azərbaycan poeziyasına güclü təsir göstərmişdir və bu gün də gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlərə sdaqət ruhunda yetişməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

İlham Əliyev

Səməd Vurğunun 120 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamından 23 fevral 2026-cı il

Müəllifdən

Anam, sonralar “Pedməktəb” adlanan Qazax Müəllimlər Seminariyasında təhsil almışdı. Bizimlə söhbətlərində, tez-tez məktəbdə oxuduğu illərdən danışar, burada keçilən dərslərdən, mövcud olan nizam-intizamdan, səliqə-səhmandan, tələbə yoldaşlarından, tələbələr tərəfindən təşkil olunan şeir, mahnı, səhnə və s. müsəmirələrindən danışmaqdan doymazdı. Hər dəfə də söhbət gəlib Səməd Vurğunun üstə dayanardı. Anam da qürurla, fəxrlə deyirdi ki, mən də Səməd Vurğun kimi böyük bir şairin və digər Azərbaycanın görkəmli ziyalılarının dərslərini dediyi və təhsil aldığı bu təhsil məbədinə oxumuşam. Anamın çox gözəl səsi vardı və ən çox sevdiyi şeirlərindən biri də Səməd Vurğunun “Azərbaycan” və “Rəhbərə salam” şeirləri idi. O, hərdən pəsdən oxuyar və bu şeirləri də söyləyərdi. Bəlkə elə buna görə də, məndə elə uşaq yaşlarımdan Səməd Vurğuna bir məhəbbət yaranmışdı və elə ilk əzbərlədi-

yim şeir də həmin məşhur "Azərbaycan"
şeirinin sehrli misraları idi:

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam məskənimсэн.
Demək, doğma vətənimсэн,
Ayrılarmı könül candan,
Azərbaycan, Azərbaycan!

Sonralar böyüdükcə, sinifdən-sinfə keçdikcə, Səməd Vurğunun şeir və poemalarını oxuduqca böyük şairə olan məhəbbət də böyüyür, daha böyük mənə kəsb edirdi.

Ailəmizdə məndən böyük qardaşlarım və bacımın, digər fənnlərlə yanaşı bədii ədəbiyyata da böyük maraqları var idi. Bu maraq mənə də sirayət eləmişdi. Oxuduğumuz kitablar arasında təbii ki, Səməd Vurğunun əsərləri öndə gəlirdi. Təhsil aldığım ali məktəb ədəbiyyat profilli olmasa da, tələbəlik illərində və sonra artıq iş fəaliyyətim dövründə də ədəbiyyata marağım azalmadı. Bu maraq məni çox sonralar ədəbiyyata gətirdi. Bu müqəddəs işə məni

sövq edən də dostum, ədəbiyyatşünas alim, professor Rüstəm Kamal idi.

Şeiri, poeziyanı çox sevirəm. Mənim qənaətimcə şeir Tanrının şairlər vasitəsilə öz bəndələrinə ünvanladığı pıçıltıları-dualarıdır. Şeir ancaq şairlərin ifadə edə bildiyi hikmətdir. Şeir təbiətin yaratdığı əsrarəngiz gözəlliklərdir. Körpə təbəssümüdür şeir, yarpaq pıçıltısı, bulaq zümzüməsidir. Aslanın nərəsi, qartalın baxışdır şeir, göy gurultusu, şlalənin səsi, dağ çayının qıjıltısıdır. Şeir həm də qeyri-adi bir aləmdir. Sən onun orbitinə düşdünsə, bu orbitdən çıxma bilməyəcəksən. Çünki onun xilqətində elə bir cazibə qüvvəsi var ki, səni özünə çəkməkdə davam edəcək və heç vaxt özündən kənar etməyəcəkdir. Və Ay Yer ətrafında dövrə vurduğu kimi, sən də elə şeirin ətrafında dövrə vuracaqsan. Sonsuzluğa dək. Və sən onun ətrafında dövrə vurduqca durulacaqsan, təmizlənəcəksən, paklaşacaqsan, ağappaq qar kimi, ülviləşəcəksən, ən gözəl dualar kimi. Yaxşılıqlara, xeyirxahlılıqlara, ən xoş əməllərə köklənə-

cəksən. Dünya birləşəcək, bütövləşəcək sənin üçün. “O dünya-bu dünya” olmayacaq, elə bir dünya olacaq. Həyatsa əbədi.

Elə bu səbəbə görə də yaradıcı insanlar arasında ən çox sevdiyim şairlərdir. Ona görə də yaradıcılıqlarını araşdırdığım insanların böyük əksəriyyəti şairlərdi. Ən çox sevdiyim şair isə tərəddüdsüz olaraq Səməd Vurğundur. İndiyədək Səməd Vurğun və onun yaradıcılığı haqqında yüzlərlə oçerklər, məqalələr, monoqrafiyalar yazılıb, şairə bədii əsərlər ithaf edilib, saysız-hesabsız kitablar nəşr edilib. Dünyanın, keçmiş Svetlər İttifaqını, Azərbaycanın nəhəng söz, elm və sənət adamları, dövlət xadimləri ən dəyərli sözlərini böyük şairimizə ünvanlamışlar. Lakin böyük söz ustasına məhəbbətdən yaranmış bu kitabı dahi şairimizin 120 illik yubileyinə kiçik bir hədiyyə etmək niyyəti ilə hazırladım və bu niyyətin kerçəkləşməsində vəsilə olmuş dostum , professor Rüstəm Kamala dərin təşəkkürlərimi bildirirəm. Kitabda əksini tapmış yazılarda hər hansı xətalara yol vermişəmsə, buna görə şairin ruhundan və vurğunşünalardan üzr diləyirəm.

Vurğunşünaslığa töhfə

Səməd Vurğunun bədii dünyası o qədər genişdir ki, kiçik bir ön sözündə onu əhatə etmək mümkünsüzdür, amma tezisvari bir neçə kəlmə söyləmək istədim.

Hələ sağlığında Səməd Vurğun şeiri və şəxsiyyəti birləşdi, bütövləşdi və əfsanəyə çevrildi. Artıq 100 ilə yaxındır ki, xalq Səməd Vurğun əfsanəsi danışır. Səməd Vurğun şeiri ilə xalq öz sözünü tanıdı və sevdi.

Molla Pənah Vaqifdən başqa, məhz Səməd Vurğun obrazında xalqın etnomədəni milli şair mifi, milli şair arxetipi mövcuddur. Səməd Vurğun milli şair arxetipi kimi yaşamaqdadır və bütün postmodern küləklərə rəğmən əbədi yaşayacaqdır.

Elə də böyük dramaturgiya ənənəsi olmayan ədəbiyyatımızda məhz, "Vaqif" mənzum dramını xalq əzbər söylədi.

Bu kitab böyük şairimiz Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığının müəyyən məqamlarına həsr olunmuş, müxtəlif saytlarda və mətbuat orqanlarında işıq üzü görmüş materiallardan ibarətdir.

Ramiz Göyüş ixtisasca iqtisadçıdır,

müxtəlif rəhbər vəzifələrdə çalışıb. Amma onun taleyindən, düşüncəsindən keçən bir sehirli-sirli qüvvə var- Azərbaycan poeziyası.

Etiraf edirəm: Ramiz müəllimin ədəbiyyatşünaslığa gəlişinin "günahkarı" və səbəbkarı mənəm və bundan çox məmnunam. Onun poetik sözə, xüsusən Səməd Vurğun yaradıcılığına sonsuz sevgisini yazıya, filologiyaya təhlilə çevirə biləcəyinə inandırıb bildim. Az keçməmiş Ramiz müəllim bir-birinin ardınca maraqlı yazıları ilə oxucuları sevindirdi. Qəzet və jurnallar ("Ədəbiyyat", "Ədalət", "525-ci qəzet" "Şərq", "Olaylar", "Ulduz", "Azərbaycan") böyük məmuniyyətlə onun yazılarını qəbul və nəşr etməyə başladı, ədəbi məclislərin aparıcısı oldu. Bu məqalələr akademik Nizami Cəfərovun, xalq şairləri Nəriman Həsənzadənin, Sabir Rüstəmxanlının, Vahid Əzizinin və başqalarının müsbət rəylərinin şahidiyəm və bu təbii ki, mənə çox sevindirir.

Ramiz Göyüşün vurğunşünaslığında mənim diqqətimi çəkən (və xoşuma gələn) bir cəhət də ayrı-ayrı şairlərin (O. Sıvəlli, H. Arif, B.Vahabzadə, M.Araz...) yaradıcılıq dünyasında və təhtəlşüurunda Səməd Vurğun obrazının bərpasıdır. Sırf ədəbiy-

yatşünaslıq səriştəsi tələb edən bu mövzuların öhdəsindən gəlmək üçün Ramiz müəllim peşəkar filoloq kimi mövcud elmi ədəbiyyatı nəzərdən keçirmişdir. Hətta bir çox monoqrafiyaların (məsələn B. Vahabzadənin, C. Abdullayevin və b.) onun şəxsi kitabxanasında olduğunu biləndə heyrləndim. Hələ buraya müxtəlif dövrlərdə böyük şair haqqında kəsib saxladığı qəzet məqalələrini əlavə etsək, müəllifin sevgisinin və bilgisinin miqyasını anlamaq olar.

Ümumiyyətlə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şair dostluğu (xüsusən Səməd Vurğun dostluğu) özü yaradıcılıq aktıdır, davranış hadisəsidir və hətta mən deyərdim ki, ayrıca bir araşdırma mövsusudur. Gələcəkdə bu mövzuda yazan tədqiqatçılar mütləq R. Göyüşün də araşdırmalarına diqqət yetirəcəklər.

Səməd Vurğun ömrü Səməd Vurğun sözü tükənməyən işıq mənbəyidir. Oxuculara təqdim olunan bu kitabla həmin işığın bir zərrəsini publisist-araşdırmaçı Ramiz Göyüş vurğunşünaslara ötürür...

Rüstəm Kamal

Filologiya elmləri doktoru, professor

Ellər yaşadacaq şair ömrünü...

Mehdixan Vəkilov və səməd Vurğun

Səməd Vurğun cəmi 50 il ömür sürmüşdür. Əgər onun Qazax Müəllimlər Seminariyasında oxuduğu illəri də hesab eləsək, Səməd Vurğunun təlatümlü, keşməkeşli ömrü 38 illə məhdudlaşır.

Bu illərdə Səməd Vurğun poeziya kəhkəşanında parlaqlaşa, həm də bir şəxsiyyət kimi formalaşır.

Səməd Vurğunun bu qədər şöhrət, ümumxalq məhəbbəti qazanmasının sirri onun yaradıcılığı ilə şəxsiyyətinin, həm də xarici görkəminin vəhdəti idi.

Səməd Vurğun istər Azərbaycan ədəbiyyatında, istərsə də xalq arasında əfsanələşmiş nadir şəxsiyyətlərdən biridir.

Hələ sağlığında istər Azərbaycan ədəbi mühitində öz müasirləri arasında, istərsə də o zamanın Sovet İttifaqına daxil olan respublikaların xalqlarının ən görkəmli sənətkarları arasında böyük şöhrət qazanmış və Azərbaycan ədibləri arasında bu qədər nüfuza malik ikinci bir şəxs göstərmək mümkün deyildir.

O öz varlığı, istedadı, zəkası, dünya görüşü, intellektual səviyyəsi, tez qaynayıb-qarışmağı, səxavəti və mərdliyi ilə hamıdan seçilirdi və bu keyfiyyətləri ilə o mənsub olduğu Azərbaycan xalqına hörmət, nüfuz gətirirdi, səviyyəsindən asılı olmayaraq, Səməd Vurğun iştirak edən istər rəsmi, istərsə də ziyafət məclislərində aparıcı, söz sahibi, tədbirin təşkilatçısı rolunda çıxış edirdi.

Səməd Vurğun haqqında yüzlərlə xatirələr, məqalələr, oçerklər, elmi-tənqidi məqalələr, əsərlər yazılmışdır. Süleyman Rəhimov, Hüseyn Arif, Mehdi Hüseyn, Bəxtiyar Vahabzadə kimi (saymaqla qurtarmaz) sənət korifeylərinin yaratdığı əsər-

lərin baş qəhrəmanı Səməd Vurğun olmuşdur.

Səməd Vurğunun fiziki yoxluğundan 70 il keçir. O, dünyasını dəyişəndə anadan olanlar indi ixtiyar yaşındadırlar.

Səməd Vurğunla yoldaşlıq edənlərin, onun keçirdiyi gecələrdə onun coşğun, alovlu poeziyasının sehrinə düşənlərin, onunla ovçuluq edənlərin, Azərbaycanımızın dilbər guşələrində onun iştirakı ilə keçirilən məclislərdə etdiyi söhbətlərin şahidlərinin çoxu artıq həyatda yoxdur.

Lakin ötən bu illər ərzində Səməd Vurğuna olan məhəbbət azalmamış, bu məhəbbət yeni nəsillərə ötürülmüş və xalqımızın, vurğunsevərlərin qəlbində yaşamaqdadır.

Heç kəsə sirr deyil ki, şair öz dövrünün, öz zamanəsinin övladıdır. Şeirimizin Peyğəmbəri hesab etdiyimiz Nizamidən, Füzulidən, Firdovsidən üzü bəri bütün böyük sənətkarlar dövrünün hökmdarlarına, zamanın iqtidarlarına əsərlər həsr etmişlər. Bu baxımdan Səməd Vurğun da istisna təşkil etmir və təbiidir ki, Səməd Vurğun da partiyaya, komsomola, rəhbərə aid əsərlər yaratmışdır və bu əsərlərin hər birində Səməd Vurğunun poetik qüdrəti özünü

göstərməklə, həm də çoxlu sətiraltı mənalar var. Nə yazıq ki, bu sətiraltı mənaları dərk edə bilməyən dayaz düşüncəli, məntiqi düşünmə qabiliyyəti olmayan, cılız məxluqlar bir ara Şahdağ, Kəpəz, Göyəzən timsallı böyük Səməd Vurğuna çamur atmaq istədilər.

Lakin o çamur Səməd Vurğuna yapışa bilməzdi və həmin məxluqlar öz çamurları içində boğuldular.

Xalq öz əfsanəvi şairini, şəxsiyyətini qoruyur və yaşadır.

1990-cı ildə qədirbilən insanların (o zamanlar Mingəçevir Şəhər Xalq Deputatları Soveti İcraiyyə Komitəsinin sədri Vəli Hüseynov və onun birinci müavini işləmiş Məhəbbət Qarabağlının) təşəbbüsü ilə Mingəçevirin dastanını – “Muğan” poemasını yazmış, dəfələrlə Mingəçevir SES-in tikintisində olmuş, Sarvan Salmanov kimi qəhrəmanı yaratmış Səməd Vurğunun nurlu xatirəsinə şəhərin mərkəzində abidəsi ucaldılmışdır. Düz 36 ildir ki, Mingəçevir ziyalıları, məktəbliləri hər il martın 21-də Səməd Vurğunu anır, onun abidəsi önünə çiçək dəstələri qoyur, şeirlərini oxuyurlar.

70 ildir ki, Fəxri Xiyabanda Səməd Vur-

ğunun pirə, ocağa dönmüş məzarı martın 21-də insanların ziyarətghahına çevrilir.

Haşiyə: Səməd Vurğunun Darbni adlı müasirlərindən biri öz xatirələrində yazır: (kiçik ixtisarla):

“22 aprel 1954-cü il. Azərbaycan Yazıçılarının II Qurultayının nümayəndələrindən bir dəstəsi qonaqlarla birlikdə Göygölə gəzməyə çıxmışdıq. Başçımız Səməd idi. Güllər, çiçəklər bir-birini səsləyirdi. Tər bənövşələr günəşlə oynayırdı. Şair diz çökdü, bənövşəni qoxlayıb dedi:

“Şair bənövşəni ancaq tağında qoxulmalıdır. Elə ki, qoxuladı, torpaq və bənövşəyə aid bir şeir deməlidir.”

Qonaqlardan biri əyilib bənövşəni yığmaq istədi.

Səməd dedi:

“Əzizim, əyil bənövşəni tağı üstə qoxula”.

Qonaq dedi ki, onu özü üçün yox, qadını üçün yığır. Səməd qadına baxıb dilləndi:

– Gözəllər üçün qaydanı pozmaq olar.

Özü dəstə bağlayıb qadına verdi.

Mən bu bənövşəni saxlayacam, – deyə qadın şairi süzdü – Anadan olmağınızın yüzilliyində gətirib bunu sizə verəcəyəm.

Dostlar, – deyə Səməd dilləndi – Bu gün burada Göygölün sahilində, təbiətin qoynunda bənövşələrin arasında ilk dəfə inandım ki, yüz il ömür sürəcəyəm. Siz də mənimlə bir yerdə 2006-cı ilin baharında mənim ad günümü burada keçirərik. Gəlin and içək.

And içirik! – deyə hamımız bərkdən cavab verdik.

Əfsus, min əfsus ki, o gözəl arzu yerinə yetmədi... Mən ürək ağrısı ilə bu sətirləri yazarkən Azərbaycan yazıçılarından xahiş edib deyirəm: 2006-cı ildə şairin ad günündə Göygölə gələrsiniz. Səmədin arzusunu yerinə yetirərsiniz...

And için ki, 2006-cı ildə aprel ayının 21-də Bakıya yüz bənövşə gətirib şairin qəbri üzərinə qoyacaqsınız. Mən inanıram, inanıram! Səmədin qəbri üzərində yüz bənövşə görürəm..."

21 mart 2006-cı il. Səməd Vurğunun anadan olduğu 100-cü il. Fəxri Xiyaban. Səməd Vurğun məzarının önü digər illərdən daha fərqlidir. Səməd Vurğunun doğmaları, əzizləri, yazıçılar, şairlər, sənət adamları, adi vətəndaşlar, Vurğunsevərlər...daha kimlər, kimlər...

Tədbiri Səməd Vurğunun sevimli övladı, xalqımızın ləyaqətli qızı, Vurğun irsinin qoruyucusu, onun ev muzeyinin direktoru Aybəniz Vurğunqızı aparırdı (Ruhu şad olsun).

Mən də həmin hadisənin iştirakçısı idim. Hamı tədbirə gül-çiçəklə gəlmişdi. Lakin məzarın üstündə çoxlu sayda torpağı və tağı ilə birlikdə bənövşə var idi.

Və Aybəniz xanım söylədi ki, o, Səməd Vurğunun arzusunu yerinə yetirmək üçün Göygöldən yüz bənövşə gətirilməsini xahiş edib. Lakin 21 mart günü Fəxri Xiyabana gələrkən gözlərinə inanmayıb. Məzarın üstündə tağı ilə birlikdə yüz bənövşə düzülüb və bir kağız parçası qoyulub. Kağızda bənövşələrin Zaqatala rayonundan bir məktəbli qız tərəfindən gətirildiyi bildirilmişdi (təəssüf ki həmin qızın adını və soyadını unutmuşam).

Bu heyratəmiz nümunə Səməd Vurğuna el məhəbbəti deyilsə, bəs nədir?

Mən hər il martın 21-də Fəxri Xiyabanda Səməd Vurğunun məzarını ziyarət edirəm. 2007-ci ildə ziyarət zamanı iki yaşlı kişinin məzarın ətrafında mübahisə etdiklərinin şahidi oldum. Onlara yaxınlaşıb mübahisə-

nin səbəbini öyrənmək istədim. Onların hər ikisinin 80-dən çox yaşı var idi. Hər ikisi Səməd Vurğunun vurğunu idilər.

Mübahisənin isə kimin Səməd Vurğun yaradıcılığını daha çox əzbər bilməyindən gedirdi. Onlardan biri sual verib hansısa şeiri əzbər bilməyi soruşur, digəri isə dərhal həmin şeiri əzbər söyləyir, sonra növbə o birisinə keçirdi. Sonralar öyrəndim ki, mübahisə edənlərdən biri əslən Göyçə mahalının Ardanış kəndindən olan keçmiş məktəb direktoru İslam müəllimdir. O sübut etməyə çalışırdı ki, Səməd Vurğunun bütün külliyyatını əzbər bilir.

Bu fakt Səməd Vurğuna olan ümumxalq məhəbbətinin kiçik bir təzahürü idi.

Səməd Vurğun öz varlığı ilə Azərbaycan poeziyasına yeni fikir, yeni ruh, yeni ideya, yeni nəfəs gətirdi. O şair sözünü, şair ifadəsini, şair şəxsiyyətini göylərə qaldırdı. Şairlik cəmiyyətdə ən uca, ən yüksək peşə sahibinə çevrildi. O poeziyamızda yeni bir məktəb yaratdı. Bəxtiyar Vahabzadə, Hüseyn Arif, Novruz Gəncəli, Adil Baba-

yev, Nəriman Həsənzadə, Zəlimxan Yaqub və neçə-neçə yüzlərlə şair Səməd Vurğun məktəbinin nümayəndələri olmaqla müasir poeziyamızın parlaq nümunələrini yaratdılar. Səməd Vurğun təkcə xalq, el qəlbində yaşamır. O həm də adını çəkdiyim və çəkmədiyim neçə-neçə şairin qəlbələrində, düşüncələrində, xatirələrində və əsərlərində yaşayır.

Min il ömür sürək səninlə qoşa,
Bir canda döyünən iki ürəktək.
Min il həyat verək torpağa, daşa,
Nəsildən-nəsilə təzələşərək.

Səməd Vurğun öz fitri-istedadı, kamalı və zəkası, natiqliyi, mübarizliyi, cəsəreti, hünəri, səxavəti, xeyirxahlığı, yaxşılığı, vətənpərvərliyi ilə xalqın yaddaşına köçdü, qəlbində yer

tutdu, xatirələrə döndü.

O bu gün də yaşayır, sabah da yaşayacaqdır. Özü demiş:

Ellər uzadacaq şair ömrümü,
Min il yaşasam da, ölməyəcəyəm.

“Azərbaycan” şeiri haqqında – bildiklərimiz və bilmədiklərimiz

Azərbaycan poeziyasının “bir cüt ulduz kimi parlayan” qaynar gözlü, “Ağ saçlı qartalı”, bütün dövrlərin böyük şairi, Azərbaycanımızın ilk Xalq şairi Səməd Vurğunun məşhur “Azərbaycan” şeirini Azərbaycanda və onun hüdüdlərindən kənarda yaşayan Azərbaycanlılar arasında yenidən dil açan körpələrdən savayı əzbər bilməyən varmı görəsən?!

Vətənimiz Azərbaycan haqqında bir segi simfoniyası kimi səslənən bu ecazkar əsər kimlərin könlünü rıqqətə gətirməyib?! Uşaqdan böyüyədək, şagirddən müəllimədək, sadə əməkçi insandan ziyalıyadək, fəhlədən alimədək, kim bu kəlmələrin qarşısında baş əyməyib?!

Müqəddəs kitablarda yazılan dualar kimi, min dəfə səslənsə də, təkrar oxunsada, təzəliyini, tərəvətini, mənasını və qüdrətini itirməyən, oxuduqca, söyləndikcə şirinləşən, yeni-yeni mənalara kəsb edən, çox sadə və çox böyük məna tutumlu, insanı dərin fəlsəfi düşüncələrə aparan bu sözlərin arxasında nə sirr durur?

Bəlkə bu sözlər elə Tanrının Səməd Vurğun vasitəsilə vətənimiz Azərbaycana, onun xalqına, vətəndaşlarına ünvanlanan məhəbbətinin bir təzahürü, ifadə formasıdır?! Bilmirəm!

Onu bilirəm ki, bu kəlmələr arxasında gizlənən sirlərin açılmasına ehtiyac vardır və zaman-zaman ədəbiyyatşünaslar, filosoflar, dilçilər, filoloqlar, tənqidçilər bu əsərə müraciət etmişlər və hələ indən sonra da edəcəklər.

Gənc şairin 1935-ci ildə, 29 yaşında olarkən Tanrının diktəsi ilə qələmə aldığı bu əsər, əslində müdriklik yaşına çatmış, dünya görmüş bir şairin yaradıcılıq hesabının məhsulu ola bilərdi. Maraqlıdır, görəsən, bu əsəri o, harada, hansı ovqatda yazıb və bu əsəri yaratmasına nə qədər zaman sərf edib?

Bu suala cavab tapmaq üçün tarixə, şerin yarandığı zamanın, həmin dövrdə cərəyan edən hadisələrə səyahət etmək zərurəti yaranır. Elə buradaca qeyd etməyi zəruri hesab edirəm ki, məşhur vurğunşünas alim, uzun illər Səməd Vurğunun yaradıcılığının tədqiqi ilə məşğul olan, öz əsərlərində və məqalələrində böyük şairin həyatı və yaradıcılığı haqqında dəqiq və zəngin mə-

lumatlar verən fəlsəfə doktoru Aslan Salmansoy "Səməd Vurğunun "Azərbaycan epopeyası, yaxud "Qırmızı üzlü albomun tarixcəsi"...(Azərbaycan jurnalı.-2012.- № 3. S.167-175) məqaləsində bu suallara ətraflı aydınlıq gətirir. Aslan Salmansoyun çox qiymətli məlumatları özündə əks etdirən həmin məqaləsindən aydın olur ki, Səməd Vurğun bu şeiri 1935-ci ildə yazıb. Şeirin ilk adı "Şairin türküsü" olub, İlk variantında şeir 10 bənddən ibarət olub və 1935-ci ildə "Kirovabad bolşeviki" qəzetinin 7 iyun tarixli 129-cu sayında dərc edilib. Şair şeirə 1936-cı il nəşrlərindən başlayaraq "Azərbaycan" adını vermiş, ona yeni bəndlər əlavə etmiş, "Poemanın proloqu" ("Ədəbiyyat qəzeti", 7 noyabr, 1936, №27), "Poemanın proloqundan bir parça" ("Kirovabad bolşeviki" qəzeti, 18 noyabr, 1936, № 268) qeydləri ilə dərc etdirmişdir.

Məqalədən o da məlum olur ki, Səməd Vurğun 1935-ci ildə xalqımızın 2000 illik tarixinin əsas mərhələlərini özündə əks etdirən bir epopeya (dastan) yazmaq fikrində olmuş və 1935-ci ildə yazdığı 16 poemadan -7 iri həcmli şeir və 9 poemadan ibarət ("Şairin türküsü", "Torpağın tələbi", "Sərgüzəşt", "Zərdüştün xülyaları", "Ölən

məhəbbət", "Bulaq əfsanəsi", "Qılınc və Quran", "Dar ağacı", "Füzulinin dərdi", "Qız qayası", "Şairin ölümü", "Aslan və Mahniyar", "Acı xatirələr", "Ölməz qəhrəmanlar", "Üsyan və quran" və "Ordenli qəhrəman) epopeyanın adını "Azərbaycan" epopeyası qoymuşdur. A. Salmansoy Səməd Vurğunun çıxışlarından birindən nümunə gətirərək, əsər üzərində işləməsinin tarixini dəqiqliyi ilə göstərir: "Hal-hazırda Azərbaycan Sosialist Şuralar Cümhuriyyətinin Lenin ordeni almasına ithaf edilmiş "Azərbaycan" poemasının üzərində işləməkdəyəm". 1937-ci ildəki çıxışlarından birində isə şair deyir: "Son zamanlar mən "Azərbaycan" adlı böyük bir epopeya yazmışam. Burada mənim vətənimin 2000 illik tarixinin əsas mərhələləri və ona azadlıq gətirən Sovet illəri öz əksini tapmışdır. Bu epopeya bir-biri ilə bağlı olan otuz (əslində isə 16 poemadan. R.G.) poemadan ibarətdir. Epopeya Azərbaycan xalqının azadlıq mübarizəsinə, böyük partiyamızın göstərdiyi tarixi xidmətlərə həsr edilmiş "Ordenli qəhrəman" poeması ilə bitir". A. Salmansoyun məqaləsindən o, da məlum olur ki, Səməd Vurğun öz vədini yerinə yetirə bilməmiş və "Azərbaycan" epopeyası

ayrıca kitab şəklində nəşr olunmamışdır. Aslan Salmansoy yazır: “Güman edirik ki, şairin verdiyi vədi yerinə yetirə bilməməsinin səbəbi ona qarşı təqib və təzyiqlərin artması ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, S.Vurğun xalq düşməni elan edilən şairləri (xüsusilə H.Cavid və M.Müşfiqi) “qanadının altına almaqda” günahlandırılmış, eləcə də millətçi kimi təqsirləndirilərək 1937-ci ildə Yİ-nin katibi vəzifəsindən azad edilmişdir.

S.Vurğunun millətçilikdə ittiham edilməsinin əsas səbəbi milli ruhda, Azərbaycançılıq mövzusunda yazdığı əsərlər, xüsusilə “Azərbaycan” şeiri olmuşdur. 1937-ci ilin payızında o vaxtkı NKVD-yə dindirmələrə çağırılan və növbəti dindirmələrin birindən “səhər çayı vaxtı” qayıdan Vurğun, qardaşı Mehdixana demişdi: “onlar” mənim “Azərbaycan” şeirimdən bərk yapışıblar. Başa düşə bilmirlər ki, bu şeir mənim həyatımın və bütün yaradıcılığımın mənasıdır, rəmzidir... Mən bütün insanlara, bütün xalqlara və millətlərə səadət arzulayıram və bu yolda çalışıram.

Lakin bununla bərabər məndən ötrü ən müqəddəs torpaq Azərbaycandır, ən doğma xalq isə Azərbaycan xalqıdır, onun dili və şeiri mənim vicdan səsimdir, o, mənim

doğma anamdır. Əgər buna görə məni millətçi etmək istəyirlərsə, qoy etsinlər. Bir gün gələr, tarix həqiqəti açar!"

Və ən maraqlısı da odur ki, "Azərbaycan" epopeyasının proloqu sonradan "Azərbaycan" adlanan "Şairin türküsü"-dür. Və həmin əsərin indi "əlimizdə olan variantı 23 bənddən və 115 misra"dan (ifadə A. Salmansoya məxsusdur) ibarət olan "Azərbaycan" şeiridir. "

Əsərin daha mühüm əhəmiyyət kəsb edən məziyyətlərindən biri, böyük şairin burada demək istədikləri, lakin açıq mətnlə deyə bilmədiklərini sətiraltı mənalarda işlətməsi ilə bağlıdır. Bu kontekstdə yenə də hörmətli vurğunşünasımız Aslan Salmansoya istinad etməli oluram. Hər kəsə məlumdur ki, şeirin birinci bəndi aşağıdakı kimi ifadə olunur.

Çox keçmişəm bu dağlardan,
Durna gözlü bulaqlardan,
Eşitmişəm uzaqlardan,
Sakit axan Arazları,
Sınamışam dostu, yarı.

Qeyd edildiyi kimi, İlk variantında "Şairin türküsü" adlanan şeirin birinci bəndi

ilə bağlı A. Salmansoy yazır: “Şeirin 1-ci bəndinin 3-cü misrası avtoqrafında: “Terekləri, Arazları”dır. Çap zamanı “Terekləri” sözü mətndən çıxarılmış, misra “Sakit axan Arazları” şəklinə salınmışdır.

Əvvəla, belə bir təbii sual yaranır: şeirdə Azərbaycanın poetik xəritəsini cızan şair bu xəritəyə niyə Terek çayını da daxil edir. S.Vurğun Terek çayının yerinə Azərbaycandakı başqa bir çayın adını çəkə bilməzdimi? “Söz S. Vurğunun əlində mum kimi idi” və şübhəsiz qafiyə və ahəngə xələl gətirmədən o, bunu çox asanlıqla edərdi. Deməli, “Terek” adını şair mətnə məqsədli daxil edib. “Niyə”sini anlamaq üçün əsərə bir də nəzər salaq. “Terekləri” sözü mətndən çıxarıldıqdan sonra:

“Eşitmişəm uzaqlardan,
Sakit axan Arazları”

-misraları uzaq məsafədən Arazı eşitmək, ona qulaq asmaq mənasında başa düşülür. Əgər şair bu fikri çatdırmaq istəsəydi, “eşitmişəm” yerinə, elə “dinləmişəm” sözünü yazardı. Buradakı “uzaqlardan” sözü məsafə yox, zamana, daha dəqiq desək keçmişlərə, uzaq keçmişlərə

işarədir. Uzaq keçmişlərə xəyalən səyahət etdikdə isə yada Azərbaycanın ərazisindən Terekin də keçdiyi qədim torpaqları, sərhədləri, Dəmir qapı Dərbənd, eləcə də Şimali Qafqazın və Azərbaycanın ruslar tərəfindən işğalı düşür. Beləliklə, Terek və Araz çaylarının şair tərəfindən yanaşı işlədilməsinin, eləcə də "Terek" sözünün çap zamanı ixtisar edilməsinin səbəbi üzə çıxır. Hər halda mətni biz belə başa düşürük və əgər belə olmasaydı, "Terek" sözü çap zamanı ixtisar edilməzdi...

Belə sətiraltı ifadələr şeirdə kifayət qəqərdir və onların mənasının böyk əksəriyyəti hələ də tam açılmayıb.

Fikrimcə, Səməd Vurğun şair olaraq, təkcə "Azərbaycan" şeirini yazmış olsaydı, o, bütün mənə və poetik ifadələri ilə bir bu əsəri ilə ümumxalq məhəbbəti, ümumxalq sevgisi qazana bilərdi...

O, da məlumdur ki, müəllifin özü də sonralar "Azərbaycan" əsərinə heyranlığını gizlətməyib, özü yaradıcılığında dəfələrlə ona müraciət edib. Dediklərimə bir misal gətirmək istəyirəm.

Səməd Vurğun Böyük Vətən Müharibəsinə silsilə şeirlər həsr etmişdir. Onların hamısı dəyərli əsərlərdir. Lakin bunların

sırasında ən kövrək şeirlərdən biri "Mənə belə söyləyirlər" şeiridir. Şeirin mənasını oxucuya daha aydın çatdırmaq üçün daha çox sitat gətirirəm. "Görüb tanış olmadığım, qayğısına qalmadığım şeir dostu bir insandan bir xatirə söylədilər; Bizim elli bir qəhrəman, bir yaralı qızıl əsgər, son nəfəsdə səni andı, dəniz kimi dalğalandı:

Dedi: "Doktor, aman doktor,
Sağlığıma güman yoxdur.
Bıçağını saxla bir dəm,
Bilirəm ki, öləcəyəm.
Qoy Vurğunun sözlərindən,
Bir bənd deyim, son dəfə mən.
"El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum-yuvam, məskənimсэн.
Anam, doğma vətənimсэн,
Ayrılarımı könül candan,
Azərbaycan, Azərbaycan."
Deyib bu son sözlərini,
Yumdu qara gözlərini.

Qeyd etməyi zəruru hesab edirəm ki, Səməd Vurğun yaradıcılığını əhatəli tədqiq edən M.Hüseyn, B.Vahabzadə, X. R.Ulutürk, Y.Axundlu, A.Zeynallı, İ.Mustafayev, Y.Qarayev, Q.Quliyev, Q.Bayranmov,

C.Abdullayev və digər ədəbiyyatşünasların, tənqidçilərin və tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti öz əsərlərində, məqalələrində və tədqiqatlarında şairin "Azərbaycan" şeirindən, onun bədii dəyəri, sadə dili, fəlsəfi dərinliyindən söhbət açmış və yüksək qiymət vermişlər.

Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev 1997-ci ilin martında (Azərbaycanın o vaxtkı Prezidenti, Ulu öndər Heydər Əliyev şairin 90 illik yubileyinin bütün il boyu keçirilməsi barədə tapşırıq verib. Yubiley tədbirinin yekunu 1997-ci ilin martında keçirilib, həmin tədbirdə Ulu öndər şairin yaradıcılığı haqqında geniş çıxış edib), Xalq şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 90 illik yubiley gecəsindəki nitqində deyirdi: "Səməd Vurğun şeirinin böyüklüyü, eyni zamanda gözəlliyi ondan ibarət idi ki, onun hər kəlməsi, hər sətri, hər bir Azərbaycanlının qəlbinə çatırdı, onun beynini fəth edirdi, onu öz təsiri altına salırdı. Səməd Vurğunun şeiri bu gün də müasirlərimizə, gənc nəsələ ilham, ruh verir, onları coşdurur, daha da vətənpərvər edir, onlara vətəni, milləti, torpağı sevməyi öyrədir". Ulu Öndər öz çıxışında şairin "Azərbaycan" şeiri üzə-

rində xüsusi dayanır və deyirdi:” Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri dillərdə əzbər olubdur. Bilirsiniz, o qısa sözlərdə o qədər dərin məna var ki, həmin sözləri hər bir insan dilinə gətirib, təkrar edərkən, öz xalqına, ölkəsinə bir daha öz məhəbbətini, sevgisini, sədaqətini ifadə edir. Ulu Öndərin elə bu dediklərinin nəticəsidir ki, O, Azərbaycanımıza olan sonsuz məhəbbətini Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri ilə ifadə edir və bu əzəmət və qüdrət sahibi şeirdəki bəndləri dedikcə kövrəldiyini gizlədə bilmir.

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənimсэн.
Anam, doğma vətənimсэн!
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!”

Əslində Ulu Öndər Heydər Əliyevin Səməd Vurğun və onun “Azərbaycan” şeiri haqqında söylədiyi qısa, lakonik və dərin mənalı fikirlər böyük şair və onun “Azərbaycan” şeirinin dəyərini tam ifadə etmiş olardı. Bununla belə şairin bu qeyri-adi əsərinin möhtəşəmliyini tam ifadə etmək üçün digər müəlliflərin də fikirlərini bu ya-

zıya daxil etmək istədim.

Bəxtiyar Vahabzadə çoxşaxəli yaradıcılığı və milli azadlıq ideyaları ilə Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikir tarixində ölməzlik qazanmış şəxsiyyətdir. Ona ölməzlik qazandıran göstəricilərindən biri də özünün elmi fəaliyyətini - həm namizədlik, həm də doktorluq dissertasiyasını, məhz ölməz Səməd Vurğun yaradıcılığına həsr etməsidir. Bəxtiyar Vahabzadə yazır: "Səməd Vurğun yaradıcılığı küll halında dünya görmüş, sinəsi xəzinə ağsaçlı müdrik bir qocaya bənzəyir. Bu qocanın sinəsində xalqın nağıl və dastanları, atalar sözləri, məsəlləri, muğamı, aşiq mahnıları, üzərində iztirablı günlərin kədəri, xoşbəxt günlərin sevinci, fərəhi naxışlanmışdır. Bu qoca, ağsaçlı Azərbaycan xalqının simvolidir, bəlkə də şairin qəhrəmanlarından Azər babanın özüdür. Azərbaycan xalqının "Avesta" dövründən bu günə qədərki tarixi-Nizami qüruru, Füzuli kədəri, Xaqani mübarizliyi, Nəsimi hikməti, Vəqif səmimiyyəti, Koroğlu qəhrəmanlığı, Sabir gülüşü bu böyük yaradıcılıqda öz əksini tapmışdır. Bu böyük yaradıcılığın epigrafi şairin "Azərbaycan" şeiridir".

Görkəmli tənqidçi, ədəbiyyatşünas,

publisist, dramaturq, xalq yazıçısı Mehdi Hüseyn şairin "Azərbaycan" şeirini sanki "xalqın özü tərəfindən qoşulmuş bayatılar" adlandırır: "Vətənin tərənnümündən söhbət gedəndə, dillər əzbəri olan "Azərbaycan" şeiri yada düşür. Bu , Azərbaycan haqqında ən gözəl bir mahnıdır. Səməd vurğunun bədii yaradıcılığı haqqında danışan zaman, insan bu şeiri epiqraf gətirmək istəyir. Bu da son dərəcə qanunidir. Belə şeirlər milyonların ürəyindən xəbər verdiyi üçün də insanın ürəyinə əbədi həkk olunur. Nə qədər böyük bir səmimiyyət, necə də mənalı bir sadəlik. Elə bil bu , şair tərəfindən yaradılmış, yazılmış bir əsər deyil, xalqın özü tərəfindən qoşulmuş bayatılardır:

Hey baxıram bu düzlərə
Ala gözlü gündüzlərə,
Qara xallı ağ üzlərə,
Könül istər şeir yaza,
Gəncləşirəm yaza-yaza...

Səməd Vurğunun Azərbaycan sevgisini yüksək dəyərləndirən, onun bu qeyri-adi sevgisinin Azərbaycandan uzaqlarda şahidi olan, bu sevgini heyranlıqla müşahidə

edən, 1950-ci illərdə SSRİ Qaz Sənayesi naziri vəzifəsində işləmiş, Səməd Vurğunla yaxın dost olan Sabit Orucov öz xatirələrində yazırdı: "Mən indiyədək Səməd Vurğun qədər Azərbaycanı böyük hərarətlə sevən ikinci bir şairə rast gəlməmişəm. O moskvalı dostlarına Bakıdan, Azərbaycandan sonsuz məhəbbətlə danışırdı. Elimizin adət və ənənələrindən, poeziyamızdan, mərd və mübariz oğullarımızın qəhrəmanlığından elə ürək dolusu söhbət açırdı ki, hamı heyran qalırdı."

Səməd Vurğunu hələ gənc yaşlarından tanıyan. Ailəliklə dost olan, şairin yaradıcılığına hər zaman yüksək dəyər verən, onun yaradıcılığı haqda fikirlərini ötən il işıq üzü görən 2=3+4 yaxud iki ailədə üç xalq yazıçısı, dörd xalq şairi" kitabında qələmə alan xalq yazıçısı Anar yazır: "Səməd Vurğun xalqımızın qəlbində, ruhunda, mənəviyyatında müstəsna yer tutan şairdir. Bakıdan Makuyacan, Dərbənddən Mərəndəcən, Qarabağdan Qaradağacan, Naxçıvandan Zəncanacan, Qəzvindən Qazağacan bu torpağın hər qarışında Vurğunun adı ən əziz, ən doğma ad kimi iftixarla səslənir.

Xəritələr müxtəlif olur-siyasi xəritələr, fiziki xəritələr, tarixi xəritələr. Səməd Vur-

ğun yaradıcılığının ən parlaq səhifələri, başda məşhur "Azərbaycan" şeiri olmaqla yurdumuzun poetik xəritəsidir".

Ədalət naminə qeyd etməliyik ki, Səməd Vurğuna qədər bəzi şairlər, o cümlədən dövrünün adlı-sanlı şairi olan Hacıkərim Sanılı da Azərbaycanımıza şeir həsr etmiş və şeir "Azərbaycan, Azərbaycan" adlanır. Hətta internet mənbələrdə professor Əli Saləddinin səhvi ucbatından həmin şeir Əhməd Cavadın seçilmiş əsərlərinə daxil edilmiş və orta məktəb dərsliklərində müəllif olaraq Əhməd Cavad göstərilmişdir. Forma, quruluş, təsvir etibarı ilə bu şeirlər arasında oxşarlıq olsa da, "Mən nə Sanılıyam, nə də Cavadam" deyən Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeiri, həm məzmun, həm məna, həm həcm, həm də fəlsəfi yük və poetik ifadə cəhətdən həmin şeirdən tamamilə fərqlənir. Fikrimi tamamlayaraq vurğulamaq istəyirəm ki, Səməd Vurğun vətənimiz Azərbaycanı tərənnüm edən bu şeiri yazmaqla poeziyamıza "Azərbaycan" mövzusu gətirdi və ondan sonra gələn bütün şairlər ən gözəl, ən şah şeirlərini bu mövzuya həsr etdilər. Bununla belə heç bir şairin əsəri Səməd Vurğunun "Azərbaycan" poeması səviyyəsinə yüksələ bilmədi.

Dediklərimin təsdiqi üçün vurğunşünas alim, Qurban Bayramovun fikirlərinə istinad etmək istəyirəm. O yazır: "Məlumdur ki, ədəbiyyatımızda istər Vurğundan qabaq, istər onun yaşadığı dövrdə, istərsə də sonralar Azərbaycan, vətən məhəbbəti mövzularında, hətta adları da "Azərbaycan", "Vətən" olan çoxlu şeir yazılmışdır... Lakin bu şeirlərin heç biri S.Vurğunun "Azərbaycan"ı qədər şöhrət qazana bilməmişdir. Şeirdə Vətən hissi mücərrəd, ümumi hiss deyildir; bu, canlı, qızgın bir hisslə yaşanmış vətəndaşlıq pafosudur; Vətəni xalq təfəkkürü, xalq mənəviyyəti, xalqın tarixi təcrübəsi ilə duymağın, dərk etməyin poetik məhsuludur. Məhz bu keyfiyyətlərə görə "Azərbaycan"-Vətən mövzusunda təkrar olunmaz poetik kəşfdir". Qeyd olunanlar barədə A. Salmansoyun fikirləri də maraqlıdır.

O, yazır: "Azərbaycan" şeiri haqqındakı mütəxəssis rəylərini toplasaq, mübaligəsiz deyirik ki, bir kitaba sığmaz. S.Vurğunun "Azərbaycan" şeiri ilə dil açmayan azərbaycanlı körpəsi olmadığı kimi, "Azərbaycan" şeiri haqqında yazmayan, fikir yürütməyən Azərbaycan ədəbiyyatşünası da, demək olar ki, yoxdur. Digər tərəfdən o

da həqiqətdir ki, ""Azərbaycan" şeirindən sonra poeziyamızda vətənin vəsfi ilə bağlı yaranmış bütün bədii nümunələr bu və ya digər şəkildə S.Vurğunun dünyaduyum və deyim tərzinə söykənir, S.Vurğun ənənələrini davam etdirir".

Azərbaycançılıq məfkurəsinin ən böyük daşıyıcılarından biri olan, bu məfkurəni yaşadığı dövrün bütün ziddiyyətlərinə, ideoloji basqılarına və həyati təhlükələrinə baxmayaraq öz əməlində, fəaliyyətində və yaradıcılığında ən parlaq şəkildə tərənnüm edən və təcəssüm etdirən Səməd Vurğunun bütün yaradıcılığı və fəaliyyətini küll halında Azərbaycan haqqında bir dastan, Aslan Salmansoyun təbirincə desək "Azərbaycannamə" adlandırmaq olar. Və bu dastanın proloqu da, epiloqu da "Azərbaycan" adlı şeirdir.

Səməd Vurğunun musiqi dünyası

Mənim üçün şeir Tanrının şairlər vasitəsilə öz bəndələrinə ünvanladığı, ancaq şairlərin ifadə edə bildiyi hikmətdir. Elə bu səbəbdən də ta uşaqlığımdan başalaya-raq həmişə poeziyaya qeyri-adi bir sevgi ilə bağlı olmuşam, şeir yazan istedad sa-

hıblərinə hörmət, izzət və məhəbbət bəsləmişəm. Hətta ürəyə yatan bircə şeir yazmış adama belə hörmətlə yanaşmışam. İndiyə-dək Böyük Nizamidən üzü bəri, müasir şairlərə-dək onlarca şairin yaradıcılığı ilə bu və ya digər dərəcədə tanışam və bir daha vurğulayıram ki, onların hər birinə hör-

mətlə yanmışam. Lakin tərəddüd etmədən deyə bilərəm ki, həyatımda ən çox sevdiyim şair, şəxsiyyəti və yaradıcılığı, həm də xarici görünüşü vəhdət təşkil edən, bütün qeyri-adi xarakterləri, ali insani keyfiyyətləri ilə hamıdan fərqlənən dahi şairimiz Səməd Vurğundur.

Xalq şairi Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığı, dramaturgiyası, poeziyası, ayrı-ayrı dram əsərləri, poeziyasının xüsusiyyətləri barədə onlarca dissertasiya və monoqrafiyalar, yüzlərcə məqalə, minlərcə xatirə və очерklər yazılıb və əminəm ki, indən sonra da yazılacaqdır. Lakin mənim bildiyim qədər indiyədək onun musiqi dünyası barədə ətraflı araşdırma aparılmamışdır və mən də istədim ki, böyük şairin yaradıcılığının və şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynamış və "Səməd Vurğun" fenomeninin açılmasında əhəmiyyət kəsb edən bu mövzudan söhbət açım.

Mən çalışacam ki, böyük şairi hələ uşaqlıqdan tanıyan doğmaları, onunla seminariyada birlikdə oxumuş tələbə yoldaşları, dostları və müasirlərinin xatirələrindən, əsərlərindən sitatlar gətirməklə, şairin musiqi dünyasına dəyərli oxucularla birlikdə

səyahət edək.

Səməd Vurğunun musiqiyə vurğunluğunu, onun musiqi istedadını ilk dəfə atası Yusif ağa hiss etmişdi. Şairin qardaşı, görkəmli pedaqoq və ictimai-siyasi xadim Mehdixan Vəkilov Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi, xatirələrdən ibarət " Ömür dedikləri bir karvan yolu" kitabında yazırdı: "Ata-anamız həssas qəlbli, mərhəmətli, təmiz və saf duyğulu, şair xəyalı, son dərəcə xəyalpərəst adamlar idilər. Hər ikisi məlahətli səmə malik, sinələri söz-söhbətlə dolu nəğməkar idilər. Səməd Vurğun ömrünün axırına qədər atasının "cürə" sazının sınıq qəlbə od səpələyən füsunkar səsinə və anasının ecazkar laylasını xatırlardı:

Dağlarda çiçək a səm-səmi
Hamıdan göyçək a səm-səmi!

Səməd Vurğun yaradıcılığına məxsus dərin lirizm, mənalı romantika, geniş üfüqlü şairanə xəyal, incə hisslər, duyğular, səmimilik, saf və insani məənəviyyət, qüdrətli şeir rübabı öz kökləri ilə həmin ağaca bağlıdır...O, lap kiçik vaxtlarından musiqini,

nəğməni, tez mənimsəyir və gözəl rəqs edirdi !”.

Atası Yusif Ağanın sazda çalib oxuduğu şeir və havaların təsiri altında böyüyən balaca Səmədin Vaqif şeirinə vurğunluğu da o günlərdən başlayırdı. O, Vaqif və Vidadinin məşhur “Durnalar” şeirini də atasından öyrənmişdi. “Səməd qərib payız axşamlarında...Kürün sularından qalxaraq səf çəkən və qaqqıldaşa-qaqqıldaşa cənuba doğru uçub gedən durna qatarlarına həsrətlə, bəlkə də uşaq məftunluğu ilə baxa-baxa oxuyardı:

Qərib-qərib qəmgin-qəmgin ötərsiz
Üz tutbsuz nə məkana, durnalar!”
(Mehdixan Vəkilov)

Atası Yusif ağanın “cürə” sazından eşitdiyi qəlb kövrəldən aşıq havaları, qəmli-yanıqlı nəğmələri, həyatdan çox erkən getmiş anası Məhbub xanımın laylaları, dua edib, quran oxuyarkən eşitdiyi şirin avaz və gözəl səsi, Kürün uğultusu, durnaların qaqqıldaşması, Qarayazı meşəsində gecələr bir-birini çağıran iki qardaşın timsalı olan İsa-Musa quşlarının həzin “qu-qu”

nəğməsi balaca Səmədin qəlbinə hakim kəsilmiş ilk eşitdiyi nəğmələr idi. Həmin illəri öz xatirələrində qələmə alan Meh-dixan Vəkilov yazırdı: "Qarayazı meşəsinin iydəlikləri, palıd ağaclarının kölgəlikləri, Hacıməmməd ağanın (babasının) suatı (heyvan sulanan yer) onun məskəni, anadil quşlarının xəyal uçuran qəmli səsinə dinləmək isə onun adəti idi. Atamızın qəmli sazından qopan ahəngdar sədalar da belə füsunkar gecələrin şairinə mənasını tamamlayırdı."

İlk ibtidai təhsilini anadan olduğu , o vaxtlar bütün Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasında ən qabaqcıl məktəblərdən biri olan 5 sinifli rus-tatar məktəbində alan Səməd, burda oxuduğu illərdə öz fəallığı, iti və aydın yaddaşı, zirəkliyi, hazırcavablığı, məlahətli səsi, yaxşı saz çalmağı ilə həmyaşıdlarından fərqlənir, özündən böyük uşaqlarla, hətta böyüklərlə ünsiyyət qurmağa üstünlük verirmiş. Seminariyada oxuduğu 1918-1924-cü illər onun həyatında xüsusi bir mərhələ təşkil edir.

Səmədin seminariyaya qəbul zamanı Fəridun bəy Köçərli ilə görüşü və aralarında baş tutan dialoq isə artıq əfsanə kimi

xalq arasında yayılmış və bu hadisədən 100 ildən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, hələ də danışılır, ağızdan-ağıza , nəsil-dən-nəsilə keçir. Seminariyaya qəbul üçün gələn Səmədi görən Firudinbəy Səmədin nənəsi Ayişə xanıma üz tutaraq: "Arvad! Bu uşağı lət baslb öldürür, belə cırtdan boyda uşaqdan müəllim çıxmaz, o oxuya bilməz, həm də iki qardaşı birdən qəbul etmək düz çıxmaz"-deyəndə balaca Səməd birdən: "Eh ay Firudin bəy, hardan biləsən ki, bu ürək-də nə var? " Firudin bəy fikrə getdi, ətrafı tam sükut bürümüşdü. O, birdən İbrahim Əfəndi Qayıbzadəyə "bir yoxla görək"-dedi. İbrahim Əfəndi "Əmma" surəsini açdı və Səmədə dedi ki, oxu. Səməd o surəni oxumadı. Quranın otasından hansısa səhfəni açdı və bir iki sətir oxuduqdan sonra kitabı örtüb gözünü yumdu. Qalan ayənin dalısını gözəl səslə oxumağa başladı... Hamı heyrat içində dərin sükuta dalıb, onu uzun müddət dinləməyə başladı. Sükutu Firudin bəy pozdu. O, Səmədə yaxınlaşaraq əlini onun çiyinə qoydu və dedi: "Bu ki, od parçasıymış". (Mehdixan Vəkilov)

Səməd Firudin bəyin təşəbbüsü ilə Seminariyada təşkil edilən xor, dram, mu-

siqi dərnəklərində fəal iştirak edirmiş. Şairin seminariya yoldaşı aqronom Məhbub Cəfərov şair haqqında xatirələrində yazırdı: "Firudinbəy onun məharətlə oxumasına və müəlləsinə heyran edirdi. O, "Ay Səməd, oğlum sən bizim Darülmüəlliminizin həm Füzulisisən, həm də gələcəkdə məşhur bir ədib olacaqsan. Bu mənim yəqinimdir" -deyərək sevinirdi".

Seminariyada oxuduğu illərdə sinifdən - sinfə keçdikcə, Səməd bütün sahələrdə xüsusi istedadı ilə özünü daha qabarıq şəkildə biruzə verir, onun istər seminaristlər, istərsə də seminariyada dərs deyən, sonrakı illərdə Azərbaycan təhsilinin inkişafında mühüm xidmətlər göstərmiş Əhmədağa Mustafayev, Əli Hüseynov, Yusif Qasimov, Alay Şıxlinski, İbrahim Əfəndi Qayıbov, Mirzə Vəlizadə, Yusif Əfəndiyev, Süleymanağa Qayıbov kimi görkəmli pedaqoqlar Səmədi xüsusi bir məhəbbətlə sevir, onun inkişafına daim diqqət yetirmişlər. Əvvəllər riyaziyyat fənninə xüsusilə daha böyük meyli olan Səməd sonradan ədəbiyyata və musiqiyə daha çox meyl göstərməyə başlayır. "Zaman keçdikcə ədəbiyyata və musiqiyə olan daxili hərarət

və gizli lira simləri güclü surətdə hərəkətə gəlməyə, səslənməyə başladı. Onun gözəl şeirlər oxuması, monoloqlar deməsi, səhnədə Məcnun rolunda "Məcnun kimi" oynaması, məlahətli səsi, skripkanı incə hisslə və ehtirasla çalması, xəyalpərvərliyi, üsyankar təbiəti müəllimlərin diqqətini cəlb etmişdi. Ədəbiyyat müəllimi Yusif Qasımov bir dəfə "Bu Səməd fitneyi- dövrən olacaqdır"- demişdi." (Mehdixan Vəkilov)

1918-1924-cü illərdə Səməd Vurğunla Seminariyada birlikdə təhsil almış, məşhur nasir, publisist, tərcüməçi, 1936-1938-ci illərdə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri olmuş Seyfulla Şamilov şairin gənclik illərinin, onun musiqi dünyasının ən yaxın şahidlərindən biri idi. Seyfulla Şamilov 12 may 1956-cı ildə "Ədəbiyyat və İncəsənət" qəzetində dərc olunan xatirə -məqaləsində yazırdı: "Tənəfüslərdə Səməd skripkasını götürüb o zaman hələ yenicə öyrənməyə başladığı "Arşın mal alan" operettasından bəzi havaları çox ehtirasla çalırdı. Elə o vaxtdan onun gözlərində dərin bir həyacan, bir xəyal və eşq alovu hiss edilirdi. Seminariyada skripka çalmaq ümumi bir hal idi. Qoridən gələn yuxarı sinif tələbələri

içərisində skripkanı çox yaxşı çalanlar var idi. Lakin heç kəsin çaldığı skripka Səmədin skripkası kimi inləmirdi, çalarkən heç kəsin gözlərində Səmədin gözlərində olduğu kimi ehtiras alovu parlamırdı. Cümə günlərində seminariyada dərs olmayanda biz öz sinfimizdə Səmədin başına yığışib ondan bir hava çalmasını xahiş edirdik. O, bəzən bizim xahişimizə əməl edər, bəzən də yalnız istədiyini çalırdı.”

Tanrı insanları yaradanda onlara birinci səsi verir, sonra sözü. Bu həqiqətən də belədir. İnsan səsi ilə dünyaya gəlir, sonra da söz öyrənir. Daha sonra danışmağı, cümlə qurmağı.

Bu mənada Səməd Vurğun da hələ şair olmazdan əvvəl atasından oxumağı və saz çalmağı öyrənmişdi. Saz onun ən sadıq həmdəmi idi. O, hələ şair kimi məşhurlaşmazdan əvvəl mahalı el-el, oba-oba gəzəndə sazı da onunla bir yerdə gəzirdi. Təsadüfi deyil ki, şair məşhur “Yadıma düşdü” şeirində yazırdı:

Hanı at sürdüyüm boranda, qarda?
Gəzdim aşiq kimi min-bir diyarda,

Gülüb oynadığım toyda-mağarda
Qızların qolbağı yadıma düşüdü.

Yazının bu yerində şairin qardaşı Meh-dixan Vəkilovun bir xatirəsini də xatırla-maq, mənəcə yerinə düşür: "1920-ci ildə 14 yaşında ikən komsomola keçən Səməd komsomol dəstəsi ilə birlikdə kəndləri gə-zir, yoxsul və kimsəsiz qocalara, ev tikmək üçün iməciliklər təşkil edir, boş vaxtlarında onlara şeir oxuyub, saz çalırdı...1923-cü ilin yayı idi. Dilicandan Qazağa gəlirdik, özü də fərqləndi. Lap qabaqda oturan Səməd torpaq yolla atları qovurdu...Kərəm kör-püsünə çatanda qabağımıza iki atlı çıxdı. Onlardan biri əli ilə işarə etdi ki, fərqləndi saxlayaq. Səməd atların cilovunu çəkdi. O, Səmədə xeyli baxandan sonra dedi:

- Sən Yusif Ağanın oğlusan?
- Bəli, mənəm!
- Kəndləri gəzib saz çala-çala komso-molluq edən sənənsən?
- Bəli, mənəm!
- Yaxşı onda bir hava çal görüm.
- Başqa heç nəyə razı olmazdım. Ancaq saza hörmət olaraq nə istəsəniz çalaram.

Səməd sazı döşünə sıxdı...Atlılar ona

heyran qaldılar...

Sonralar öyrəndik ki, onlar qaçaq imişlər. Bu hadisədən sonra Səməd zarafatla bizə deyirdi:

-Siz mənim sazıma borclusunuz. Yoxsa qaçaqlar sizi birtəhər eləmişdilər."

Seminariyanı bitirdikdən sonra O, Qazağın Şıxlı və Köçəskər kəndində, Qubada müəllimlik edir və 1928-ci ildə Gəncəyə köçərək burada orta məktəblərdə və partiya məktəbində müəllim işləməklə bərabər Gəncədə ədəbi mühitin və şəhərin mədəniyyətinin formalaşmasında və inkişafında müstəsna xidmətlər göstərir. Gəncədə işlədiyi dövrdə o, "Qızıl qələmlər" cəmiyyətinin Gəncə şöbəsinin üzvləri - Həmid Araslı, Mir Cəlal, Əhməd Cəmil, Cəfər Xəndan, Zeynal Xəlil və başqa görkəmli ədəbiyyat adamları ilə tanış olur. Gəncədə işlədiyi illər Səməd Vurğunun həyatına xüsusi bir dövr kimi daxil olub. Həmin illər böyük ideallar, arzular və amallar uğrunda çarpışan şairin həyatında, əslində dönüş illəri idi. Cəmi 21-22 yaşı olan gənc şair, qaynar bir həyat yaşayır, şəhərdə keçirilən müxtəlif ədəbi-bədii, musiqili və ictimai-siyasi tədbirlərdə iştirak edir, bu tədbirlər-

də çıxışlar edir. İştirak etdiyi istər rəsmi, istərsə də qeyri-rəsmi bütün tədbirlərdə ətrafına çoxlu insanlar toplaşır, hadisələrin mərkəzində olur. Səməd Vurğun bir növ Gəncə şəhərinin həyatında hadisəyə çevrilmişdi. Həyatının mənasını poeziya və musiqidə görən gənc Səməd həm də çoxsaylı musiqiçilərlə ünsiyyət, dostluq əlaqələri qururdu. Dəyərli oxucularımızın diqqətinə bir daha çatdırmaq istəyirəm ki, Səməd Vurğunun musiqiyə olan sonsuz sevginin və məhəbbətinin təzahürü kimi, o sazda, tarda, skripkada və pianoda peşəkar səviyyədə gözəl ifa edirmiş. Professor Meh-dixan Vəkilovun xatirələrindən: “Körpəlikdən Səmədin köksündə üç şey kök atmışdı, rişələri ürəyinə, beyninə işləmişdi. Varlığı bu üç şeydən yoğrulmuşdu: şeir, musiqi, bir də məhəbbət.”

Yazının bu məqamında oxucunun diqqətini Şairin ustad sənətkar, xalq mahnılarımızın və muğamlarımızın təkrarsız və mahir ifaçısı Xan Şuşinski ilə münasibətlərinə diqqəti yönəltmək istərdim. “... Səməd Vurğun Xan Şuşinskinin səsinə ilk dəfə ötən əsrin iyirminci illərində Gəncədə eşitmişdi. O vaxtdan da xanəndənin sənəti,

ecazkar səsi onu məftun eləmişdi. Sonralar hər iki sənətkar şəxsən tanış olmuş və bu tanışlıq sonralar möhkəm və səmimi bir dostluğa çevrilmişdi. Şairin elə bir məclisi olmazdı ki, Xan orda iştirak etməsin. Xanəndənin səsinin "dəlisi" olan Səməd Vurğun özünün məşhur "Azərbaycan" şeirində onu xüsusi bir məhəbbətlə tərənnüm edir" (Tədqiqatçı-jurnalist Vasif Quliyev).

Bu hadisədən sonra şairlə xanəndə rastlaşırlar. Səməd Vurğun xüsusi bir şövqlə Xan Şuşinskiyə - "Xan səni də saldım tarixə"- deyərək Azərbaycan şeirindən bu bəndi söyləyir;

Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah o dağdan, gah bu dağdan,
Axşamüstü qoy uzaqdan
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.

Xan Şuşinski Böyük şairin bu şirin atmacasından məmnun olaraq eyni əhvalla cavab verir: "Səməd, vallah mən tarixdəydim, mən öləcəm, amma Qarabağ şikəstəsi qalacaq, hər dəfə bu ifamı eşidəndə, səsim gələndə, sən də xatırlanacaqsan..."

Şairlə xanəndənin növbəti görüşlərindən biri, həm də son görüşü 1955-ci ilin yayında məşhur İsa bulağında baş tutur. Vasif Quliyev yazır: " İsa bulağında bu iki dost elə səmimi, elə mehriban qucaqlaşdılar ki, uzun illər bir-birlərinin həsrətində olan doğma qardaşlar kimi görüşdülər.

...Məclisin axırında Xan Səməddən xahiş etdi ki, bir-iki ağız desin...Şair tarzənə dedi:

– Aya, Allahyar, o tarı "Yetim segah" üstündə köklə, bəri ver!

Səməd tarı döşünə basıb, sarı simdə gəzişdi. Bir qədər keçməmiş meşəni yanıqlı və həzin bir səs bürüdü.

... Hamı heyərlə Səməd Vurğununu dinləyirdi. O, son dərəcə aydın diksiya ilə Aşıq Ələsgərdən oxuyurdu.

... O gün Səməd Vurğunun İsa bulağında qurduğu məclis gecədən keçənədək davam etdi. Artıq dan yeri sökülürdü..."

Səməd Vurğunun musiqiyə vurğunluğu təkcə musiqiçilərlə dostluqla, musiqi məclislərində iştirak etməklə, sazlı-söhbətli məclislərdə, dost məclislərində musiqi alətlərində ifa etməklə bitmirdi. O, həm də yaradıcılığında musiqini özündə ehti-

va edən poeziya inciləri yaradırdı. Həmin incilərdən birini- hələ də xanəndələrin repertuarını bəzəyən məşhur qəzəlini misal gətirmək istədim:

*Hər bağın, hər baxçanın öz bülbülü şeydası var,
Hər duyan qəlbin, əzizim, gizli bir sevdası var.
Ruhu oxşar, qəlbi oxşar incə bir canan səsi,
Gah gülər, gah ağlayar, hər dəmdə bir mənası var.
Can alan hər nəğmənin mənası yalnız eşqidir.
Göz görüb, al çatmayan yıldızlı bir dünyası var...
Böylə bir söz var ki, Vurğun indi bir Məcnun olub,
Şeir, sənət adlanan nazəndə bir leyası var.*

Qəzəli oxuduqca Şeyx Nizaminin məşhur kəlamları yada düşür. "Eşqdır mehrabı, uca göylərin; Eşqsiz ey dünya nədir dəyərin!?"

Şairin hikmətinə diqqət yetirin, "can alan hər nəğmənin mənası yalnız eşqidir. Səməd Vurğun da musiqinin, nəğmənin mənasını yalnız "eşq"də görür. Eşqsiz həyat yoxdur, eşqsiz heç nə yarana bilməz.

Dəyərli oxuculara bildirmək istəyirəm ki, Üzeyir bəylə Səməd Vurğun arasında hamıya örnək olan dostluqları barədə ayrıca məqalə həsr etmişəm. Hesab edirəm ki,

Səməd Vurğunun bir başa musiqi dünyasına aid olan fikirlər həmin məqalədə yer aldığı üçün onuu bu yazıya əlavə etməklə təkrarçılığa yol vermiş olaram . Ona görə düşünürəm ki, dəyərli oxucular mənim bu qeydlərimi nəzərə alacaqdır.

Səməd Vurğunun poeziyasına vurğun olan, bu poeziyadan nümunələri öz yaradıcılığında məharətlə ifa edən sənətkarlardan biri də Şövkət Ələkbərova idi. Hələ gənc yaşlarından ona populyrlıq gətirən mahnılardan birincisi Səməd Vurğunun sözlərinə dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun yazdığı “Şəfqət bacısı” mahnısı idi. Öz məlahətli səsi ilə ulduz kimi parlayan, sonralar məşhur müğənni olan Şövkət Ələkbərova sonralar Səməd Vurğunun şeirləri ilə ciddi maraqlanmağa başladı. Şövkət xanımın ifasında şairin sözlərinə bəstələnmiş ikinci ən populyar mahnı xalq artisti, məşhur bəstəkar və musiqişünas Səid Rüstəmovun bəstəsi olan “Oxu gözəl” mahnısıdır . Hətta belə bir fərziyə də var ki, Səməd Vurğun həmin şeiri Şövkət Ələkbərovaya həsr edib. “Səməd Vurğunun yaradıcılığında insan: millilik və ümumbəşərililik” mövzusunda doktorluq diser-

tasiyası etmiş ədəbiyyaşünas alim tənqidçi, publisist, sənətşünas alim Adilxan Bayramov "Şövkət Ələkbərova oxuyurdu..." məqaləsində yazır: "Bəstəkar Səid Rüstəmovun şairin sözlərinə bəstələdiyi «Oxu, gözəl» mahnısı Şövkət xanımın ən uğurlu mahnılarından olub və müğənninin daha da şöhrətlənməsinə, sevilməsinə ciddi təsir göstərib.

Müğənninin ifasında bu ecazkar mahnı qəlbləri rıqqətə gətirir, könülləri oxşayır, kövrək duyğuları oyadır, eyni zamanda insanı həyata səsləyirdi. Şövkət xanım bu mahnını oxumağa başlayanda elə bil konsert salonuna ay işığı düşür və bu işığın fonunda doğma yurdun meşələri, çəmənləri, laləli düzləri, dağı, aranı, vələs ağacının kökündən süzülən şırıltılı bulaqları canlanırdı.

Şövkət xanım oxuyurdu:

Ay işığı, bulaq başı, göy çəmən,
Bir dünyamız, bir sən özün, bir də mən.
Pərdə-pərdə gah ağlayan, gah gülən
Nəfəsinlə oxu, gözəl, qoy səsin
Ürəyimdə kaman kimi titrəsin...

Şövkət xanım bu mahnını oxuyanda istər-istəməz kövrəlirdi, istəsən də, istəməsən də qoca təbiətin qanunları ilə razılaşmalı olurdu.”

Belə də söyləyirlər ki, şair bu şeiri Şövkət xanım Ələkbərovaya həsr edib.

Əbəbiyyətşünas alim, professor Rüstəm Kamal “Oxu gözəl” əssəsində yazır: “Səməd Vurğunda sevgi və musiqi ömrü bütövləşdirən iki fəvqəlqüvvənin adıdır. Yalnız qadının ecazkar səsinə, nəğməsinə sevgi musiqiyə məğlub ola bilər. Böyük bəstəkarımız Səid Rüstəmovun mükəmməl bəstəsinə, Şövkət xanım Ələkbərovanın məlahətli, həzin nəfəsi ilə şeir könüllərə yol tapdı. Hər kəs onun məhz Şövkət xanıma həsr olunduğuna inandı. Bu gün müğənnilərin həmin mahnını “Oxu, Şövkət” kimi oxuması da həmin inamın nəticəsidir.”

Sonralar, şair dünyasını dəyişəndən sonra . Şövkət xanım yenə də Vurğun poeziyasının sehri dairəsindən çıxıbilmir və onun şeirlərinə yazılmış mahnılar müğənninin repertuarını bəzəyirdi. 1976-cı ildə şairin 70 illik yubileyi ərəfəsində məşhur bəstəkarımız Emin Sabitoğlu şairin yubileyi münasibətilə onun “Dağlar” şeirinə

mahnı bəstələdi və Şövkət xanımın ifasında səslənən bu mahnı da müğənniyə şöhrət gətirmişdi. Səməd Vurğun şəxsiyyətinə və yaradıcılığına yüksək dəyər verən Şövkət Ələkbərova deyirdi: «...Səməd Vurğunun sözlərinə yazılmış mahnıları həmişə böyük həvəslə oxuyuram. «Dağlar» mənim ən sevimli mahnılarımdandır. Elə bir konsertim olmayıb ki, orada «Dağlar»ı oxumayım. Bunu tamaşaçılar da tələb edirlər.»

Səməd Vurğun Azərbaycanın görkəmli musiqiçiləri, xanəndələri, bəstəkarları, müğənniləri ilə yaxın dostluq edir, onlarla birgə yaradıcılıq işləri qururdular. Səməd Vurğun klassik xanəndələrdən Cabbar Qaryağdıoğlu, Məşədi Cəmil Əmirov, Keçəçioğlu Məhəmməd, İslam Abdullayev, Malibəyli Əsgər, Musa Şuşinski, Aşıq Şəmşir və başqaları ilə şəxsən tanış olmuş, yazılarında və çıxışlarında onların sənətinə yüksək qiymət vermişdir. Bu baxımdan şairin məşhur bəstəkarımız, SSRİ xalq artisti Fikrət Əmirovla bir görüşü son dərəcə heyrətamiz və maraqlıdır. Fikrət Əmirov xatirələrində yazır: " Sənətimizin parlaq məşəllərini yandırmış üç müdrik sima həmişə gözlərim önündə durur: Üzeyir Ha-

cibəyov, Bülbül, Vurğun... Sənətkar olmaq üçün sənətin aşiqi olmaq gərəkdir. Səməd Vurğun yaradıcılara nümunə olan əsl sənət vurğunu idi...1954-cü ilin yazı idi Dram Teatrında tamaşalardan birinə ictimai baxış keçirilirdi. Səməd Vurğun yazıçı Mehdi Hüseynlə foyedə gəzişirdi. Məni görüb ayaq saxladı, yanına çağırdı, özünəməxsus səmimiyyətlə dedi: - Ayə, dünən sənətin simfonik süitini radoda eşitdim, lap Kəpəzin başına çıxmışdın...O vaxt utandım, ürəyimdə olan bir sözü şairə deyə bilmədim. Deyə bilmədim ki, bu süitini Sizə həsr etmişəm, Onu Sizin "Azərbaycan" şeirinin təsiri ilə yazmışam... 1960-cı ildə ABŞ-nin Nyu-York və Filadelfiya şəhərlərində həmin "Azərbaycan" süitəsi dəfələrlə çalınmış, əsərin Səməd Vurğuna həsr edildiyi xüsusilə qeyd olunmuşdur". Bu yazıda dəfələrlə qeyd olunur ki, Səməd Vurğun musiqini ilahi bir məhəbbətlə sevir, özü tarda, sazda, pianoda, skripkada çalır və hərdən zumzumə də edirmiş. Bu sevginin nəticəsi idi ki, şair ölkəmizdə musiqi ilə bağlı tədbirləri böyük həvəslə izləyir, musiqi əsərləri barədə öz fikirlərini söyləyir, məqalələrlə çıxış edirmiş. Görkəmli bəstəqar Fikrət

Əmirov xatirələrini davam etdirərək yazırdı: "Səməd Vurğun yeni yaranan əsərlərə maraq göstərirdi. "Kürd ovşırı" və "Şur" simfonik muğamlarını Bülbülün evində mən pianoda çalarkən bu muğamların ilk dinləyiciləri ev sahibi, Səməd Vurğun və Mirzə İbrahimov olmuşlar."

Səməd Vurğunun musiqiyə sonsuz sevgisinin nəticəsi idi ki, yaşadığı dövrün bütün görkəmli musiqiçiləri, müğənniləri və bəstəkarları ilə yaxın və mehriban münasibətdə olmuşdur. Həm də bu münasibətlər təkcə şəxsi dostluq müstəvisində deyil, həm də yaradıcılıq müstəvisində də özünü biruzə vermişdir. Bu baxımdan opera sənətimizin və xalq mahnılarımızın mahir ifaçısı, SSRİ xalq artisti Bülbülün fikirləri çox maraqlıdır: "Otuz illik çoxşün bədii yaradıcılıq yolunda – şeirdə, musiqidə, teatr sahəsində biz, incəsənət işçiləri həmişə Səmədlə əl-ələ verib birgə addımlamışıq. O, həmişə bədii yaradıcılığın ön sıralarında getmişdir. Səməd Vurğun çox yazıb, yaratmış, özündən sonra böyük bir irs qoyub getmişdir.. Xalqımız əsrlərlə onu oxuyacaq, xatirəsini də əbədiləşdirəcəklər. Çünki Səməd xalq yaradıcılığını böyük bir

dərya kimi təsəvvür edir, onun dərin qatlarına enərək yeni-yeni sənət gövhərləri kəşf edirdi. Onun musiqiyə dair dediyi bu tutarlı misralar heç vaxt xatirimdən çıxmır:

Hər incə pərdənin öz aləmi var,
Bəzən nəşəsi var, bəzən qəmi var.
O gözəl nəğməni dinlədikcə biz,
Həsrətlə çırpınır ürəklərimiz.”

Səməd Vurğun həssas musiqi duyumu-
na, musiqini kamil eşitmə qabiliyyətinə,
mükəmməl musiq savadına malik olduğu
onunla təmasda olan musiqiçilərin hamısı-
na məlum idi. Hətta musiqi bu və ya digər
tədbirdə mahiyyəti üzrə yerində olma-
yanda və ya musiqinin ifası zamanı xəta-
lara yol veriləndə onu dərhal hiss edər və
müəllifinə düzəlişlər edərmiş. Ona görə
də musiqiçilər Səməd Vurğun olan məclis-
lərdə və tədbirlərdə çalışırmışlar ki, səhvə
yol verməsinlər. Şairlə dostluq və yaradıcı-
lıq münasibətində olan görkəmli bəstəkar
Əfrasiyab Bədəlbəylinin xatirələrindən:
“Bəstəkarlarımız çox vaxt ona (Səməd Vur-
ğuna R.G.) öz aralarında Azərbaycan Sovet
şeirinin Üzeyiri deyirdilər...Səməd Vurğun

saz çalmaqla xalq aşığılarının bir çoxundan geri qalmaz, kefi gələndə hərdən tarını sinəsi üstə alıb, sarı simi narın mizrab ilə səslədən, gah da pəsdən zümzümə edər. O Azərbaycan muğamlarını professional musiqiçi qədər mükəmməl bilir...1939-cu ildə, "Xanlar" pyesini ilk dəfə tamaşaya hazırlandığı zaman sınamışam. Bu pyes üçün yazdığım musiqidən yeni bir parça məşq edildiyi zaman notların bəzi cüzi səhvlərlə köçürülməsi üzündən opkestrin saxta səslərlə çaldığını o saatca duyub bildirən Səməd Vurğun, drijor və musiqiçiləri heyran etdi. Yazdığım mahnılardan birinin doğurdan da nəinki səhnədə göstərilən hadisə xarakterinə uyğun olmadığını, hətta ümumiyyətlə zəif olduğunu mənə asanlıqla sübut etdi.

- Məncə bunu "şur" kökündə yox," se-gah" kökündə bəstələmiş olsa idin, daha artıq müvəffəq olardın- dedi. O, tamamilə haqlı idi.""

Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığı haqqında bir qədər məlumatı olan hər kəs bilir ki, Azərbaycanın görkəmli ədibi, yazıçı, şair, publisist, pedaqoq Abdulla Şaiqlə Səməd Vurğun bacanaq idi. Abdulla Şaiqin

həyat yoldaşı Şahzadə xanımla Xavər xanım bacı idilər. Bu iki ailə arasında çox isti münasibət var idi. Hər iki ailənin üzvləri müxtəlif ailə və dost tədbirlərində tez -tez görüşür birgə məclislər təşkil edirdilər. Belə məclislərdə çox isti və səmimi bir ortam yaranır və Səməd Vurğun bu məclislərdə söz deyir, sazda və tarda musiqilər ifa edir və məlahətli və şirin səsi ilə oxuyarmış. Təbii ki, bu tədbirlərdə Abdulla Şaiqin oğlu görkəmli ədəbiyyatşünas alim, məşhur pedaqoq Kamal Talıbzadə də iştirak edirdi və bu mənada Səməd Vurğunu yaxından tanıyan, onunla yaxın qohum və dost olan professor Kamal Talıbzadənin xatirələri çox maraqlıdır: "Səməd Vurğun professional, peşəkər musiqiçilər qədər klassik musiqini, xalq musiqisini bilirdi... musiqi alətlərinin çoxunda çalırdı. Saz, tar, skripka, kamança, qarmon, piano, tütək. Səmədin musiqi alətlərindəki ifalarının oyatdığı mənəvi zövqü, ləzzəti təsəvvür etmək üçün ancaq şairin özünü dinləmək lazımdır. Dəfələrlə onun sazı sinəsinə sıxıb aşığısayacağı aşiq mahnılarını çalıb oxumasını, pianonun arxasına keçib asta-asta məlahətlə muğam çalmasını eşitmişəm... tarı

xüsusi məharətlə çalırdı. Onun sədəfə bürünmüş, gur aydın səsi olan tarı vardı.”

Səməd Vurğunun musiqiyə sonsuz sevgisini, onun musiqi dünyasının möhtəşəmliyinin təsdiqi olan daha bir nümunə, xalq şairi Nəbi Xəzriinin xatirələrindən: “...1953-cü il idi. Ukraynada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı günlərində görkəmli sənətkarlarımızla birlikdə iştirak etmək şərəfi mənə də qismət olmuşdu...”

....O vaxt gənc, bu gün isə məşhur sənətkarımız Azad Əliyev skripkasını silib təizləyib öz qabınma qoyanda Səməd müəllim ona müraciət etdi:

- Ayə Azad, ver onu Səməd əmin çalsın.
- Buyurun Səməd müəllim- deyib – skripkanı ona uzatdı.

Səməd Vurğun tələsmədən skripkanı sol əlinə aldı, barmaqlarını astaca tellərə toxundurdu...

Bircə anın içində tellərdən həzin bir nəğmə qopdu. Qopdu, çırpındı. Elə bil yaralı göyərçin idi, uçdu. Qanadlandı. Ürəklərə, üzlərə qondu. Dərin-dərin, nurlu-nurlu fikirlərə, düşüncələrə çevrildi. İncə tellər Səməd Vurğun ürəyinin istək və arzularına ram olub böyük Üzeyirin “Sənsiz”i-

ni pıçıldayırdı. "Sənsiz" bir ömrün dərin, fəlsəfi bir harayı kimi, ümid və inam çağırışı kimi, məhəbbət və sədaqət nigaranlığı kimi təzədən dünyaya gəlirdi. Səməd Vurğunun barmaqlarıyla, əsrlərin uzaqlığından baş alıb gələn doğma bir sədadırmı o nəğmə?! Göz önümdə üç zirvə ucalırdı. Nizami, Üzeyir, Vurğun. Üç ürəyin doğma bir nəğməsi..."

Bu yazıda qeyd olunduğu kimi hələ lap uşaqlıqdan Səməd Vurğunun məlahətli səsi, gözəl saz və skripkada ifa etməyi var idi. Lakin bir gerçəkliklə barışmaq lazımdır ki, hər tərəfli istedad sahibi olan bu insanda poeziya, şairlik musiqiyə üstün gəlirdi. Bununla belə O, övladlarını musiqi ilə böyütmək istəyirdi və elə bu səbəbdən də övladlarının hər üçünə musiqi təhsili vermişdi. Onların hər üçü- Yusif də, Aybəniz xanım da, Vaqif də Bülbül adına orta ixtisas musiqi məktəbini bitirmişdilər. Vaqif Səmədoğlu isə sonradan həm də Konservatoriyanı bitirmişdi və Konservatoriyanın professoru idi. Uzun illər Azərbaycan televiziyasında musiqi verilişlərinin müəllifi və aparıcısı olmuşdu...Lakin ataları kimi Yusifin də, Vaqifin də sonralar bədii yaradı-

cılığı musiqi yaradıcılıqlarına üstün gəldi. Ancaq həyat həm də paradokslarla doludur. Görünür böyük şairin böyük musiqiçi olmaq arzusunu gerçəkləşdirmək üçün zaman lazım imiş. Və nə yaxşı ki, həmin zaman yetişdi. Bir vaxtlar, Səməd Vəkilov adlı Səməd Vurğun öz misilsiz poeziyası ilə Avropanı fəth edirdisə, bu gün onun nəticəsi , ev muzeyinə rəhbərlik edən və həm də şairin ad və soyadını daşıyan gənc pianoçu Vurğun Vəkilov Avropanı öz virtioz ifası fəth edir.

Üzeyir bəy Hacıbəyli və Səməd Vurğun dostluğu xatirələrində

*Mən poeziyanı musiqisiz təsəvvür edə bilmirəm.
Bu mənada Səmədin şeirləri əvəzsizdir.*

Üzeyir bəy Hacıbəyli

Tanrı insanları xəlv edərkən ona verdiyi əvəzsis nemətlərdən biri sədsirsə, digəri sözdür. Əslində söz hələ təklildə elə bir mənə kəsəb eləmir, hikmət deyil. Sözü qüdrəti o zaman ali məqama çatır ki, özü ilə qoşa işlənir, yerində oturur, söz sərraf-larının qüdrəti sayəsində öz məqamına yüksəlir. Lakin bu da hələ hamısı deyil. Söz musiqi ilə vəhdətdə olanda onu heç nə ilə əvəz etmək mümkün deyil.

Hər kəsə aydındır ki, "Yaradan" ifadəsi Allahın adlarından biridir. Yaratmaq dedikdə ilk olaraq Tanrı yada düşür. Lakin biz həm də bəstəkara, şairə, heykəltəraşa, rəssama da yaradan deyirik. Çünki onların xilqətində yaratmaq qüdrəti var. O da məlumdur ki, dilimizdə yaradanları Tanrıdan fərqləndirmək üçün sadələdiyim sənət adamlarına yaradıcı adamlar, Tanrıya isə Böyük Yaradan deyirik.

Bu yazıda XX əsrdə Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə və söz sənətinə verdiyi iki dahi sənətkar və onların dostluğu haqqında söz açacağıq. Bu gün-

lər biz dahi Üzeyir bəyin anadan olmasının növbəti ilini qeyd edirik. 18 sentyabr Üzeyir bəyin doğum günüdür. Bu tarixin qeyd edilməsi ənənəsinin əsasını Üzeyir

bəyin qardaşı oğlu, Hacıbəylilər nəslinin görkəmli nümayəndəsi, məşhur bəstəkar və dirijor Niyazi qoymuşdur. 1995-ci ildə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sərəncamı ilə Üzeyir bəyin anadan olduğu gün Üzeyir Musiqi Günü kimi təsis edildikdən sonra bu tarix daha geniş və daha möhtəşəm qeyd edilir. Artıq ikinci ildir ki, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin və Azərbaycan əsgərinin misilsiz qəhrəmanlığı sayəsində Üzeyir Musiqi Günü bəstəkarın vətəni Şuşada qeyd edilir. O da əlamətdardır ki, 18 sentyabr həm də Azərbaycan xalqının digər görkəmli bəstəkarı, Üzeyir Hacıbəylinin seminariya dostu, sonradan isə bacanağı Müslüm Maqomayevin də doğum günüdür və düşünürəm ki, Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev heç şübhəsiz bu faktı da nəzərə almamış deyil.

Kimin bu fikrə necə yanaşmasından asılı olmayaraq mənim qənaətim belədir ki, tarixin müxtəlif dövrlərində, dünyanın müxtəlif xalqları içərisində nə qədər dahi bəstəkarlar olsa belə Üzeyir bəy onların hamısından başda durur. Təkcə ona görə yox ki, Üzeyir bəy mənim xalqımın nümayəndəsidir, (Həm də elə ona görə) həm

də ona görə ki, bu dahi bəstəkarın bütün yaratdıqları ilkdir. Yəni ondan əvvəl onun söykəndiyi ənənə, məktəb, bünövrə olmayıb və məhz elə Böyük Yaradanın verdiyi fitri istedad, qeyri-adi fitrət nəticəsində o, yaratdıqlarını yarada bilib. Diqqət yetirək. Nə qədər qüdrət, enerji və istək sahibi olmalısan ki, Azərbaycanın professional musiqi sənətinin banisi, müsəlman dünyasında ilk operanın, ilk operettanın, Müstəqil Azərbaycanın və Azərbaycan SSR himninin müəllifi, Respublikamızda ilk xalq çalğı alətləri orkestrimizin, mahnı və rəqs ansamblımızın, xorumuzun, simfonik orkestrimizin yaradıcısı və rəhbəri olasan. O, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü (1945), professor (1940), Azərbaycan Konservatoriyasının rektoru (1928–1929, 1939–1948), Azərbaycan SSR Bəstəkarlar İttifaqının sədri idi. (1938–1948).

Elə sadaladığım səbəblərin nəticəsidir ki, Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan tarixinə dahi bəstəkar, görkəmli pedaqoq və alim, peşəkar jurnalist, yazıçı, dramaturq, publisist, musiqi etnoqrafı, tarixçi, musiqi təşkilatçısı, dirijor və ictimai xadim kimi daxil olmuşdur. Azərbaycan və SSRİ mə-

dəniyyətinin inkişafındakı xidmətlərinə görə dövrünün ən ali mükafatlarına- Lenin Ordeninə, iki dəfə Stalin mükafatına, SSRİ-nin və Azərbaycan SSR-nin Xalq artisti fəxri adlarına layiq görülüb. İki çağırış SSRİ Ali Sovetinin deputatı seçilib. Üzeyir bəy ciddi pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olaraq Azərbaycanda və xaricdə bir sıra məşhur bəstəkarların yetişməsində bilavasitə rol oynamışdır. Təkcə respublikamızda hər biri bütövlükdə bir bir xalqı təmsil edəcək və fəxri sayılacaq qədər səviyyəyə qalxan böyük bir bəstəkarlar ordusu yetişdirmişdir. Dünya şöhrətli, Məşhur bəstəkarlarımızdan Əfrasiyab Bədəlbəyli, Səid Rüstəmov, Asəf Zeynallı, Şəmsi Bədəlbəyli, Niyazi, Cövdət Hacıyev, Tofiq Quliyev, Qara Qarayev, Cahangir Cahangirov, Fikrət Əmirov, Şəfiqə Axundova və digərləri bir başa Üzeyir bəyin məktəbindən keçmişdir. Təsadüfi deyil ki, məşhur bəstəkarımız Fikrət Əmirov deyirdi: "Biz hamımız Üzeyir məktəbindən çıxmışıq".

Azərbaycan musiqisinin bütün məqamlarını dərindən və hərtərəfli tədqiq edən Üzeyir bəy Hacıbəylinin şəxsi müşahidələrinin, gərgin axtarışlarının, dərin tədqiqat-

larının məhsulu olan və 20 ilə (1925-1945) başa gələn «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» adlı fundamental elmi-tədqiqat əsəri ilə o həm də musiqişünaslıq elmimizin də banisi olmuşdur.

Üzeyir bəy Hacıbəyli musiqi sahəsində və Azərbaycan mədəniyyətində elə bir zirvə kəşf etmişdir ki, o zirvəyə hələ heç kim qalxa bilməmişdir. Dünya şöhrətli bəstəkar Qara Qarayev deyirdi: “Üzeyir bəyin Azərbaycan mədəniyyəti qarşısındakı xidmətlərini bir cümlə ilə ifadə etsək deməliyik ki, “O, Azərbaycan mədəniyyətinin atasıdır.”

Bu yazıda mənim məqsədim Üzeyir bəyin Azərbaycan musiqisi, ədəbiyyatı və mədəniyyəti qarşısındakı xidmətləri, Azərbaycan tarixindəki yeri barədə yazmaq deyil, məqsədim Azərbaycan ədəbiyyatının digər bir nəhəng nümayəndəsi Xalq şairi Səməd Vurğunla Üzeyir bəyin arasındakı münasibətlər və dostluğu barədə görkəmli sənət adamlarının, jurnalistlərin və tədqiqatçıların indiyədək deyilmiş fikirlərindən, xatirələrindən nümunələr gətirməklə, bu iki dahini yeni nəslə yenidən təqdim etməkdir. Sözsüz ki, Üzeyir bəy və

Səməd Vurğunun döstluğu və yaradıcılıq əlaqələri barədə zaman-zaman məqalələr yazılıb, tədqiqatlar aparılıb (Bu məqamda üzeyirbəyşünas Səadət xanım Qarabağlının yazılarını xüsusi qeyd etmək istərdim). Bununla belə mən də bu böyük dostluq barədə bu yazını hazırlayarkən müəyyən araşdırmalar apardım və yazıda istinad edəcəyim fikirlərin mənbə və müəlliflərini hökmən qeyd etməyi özümə borc bilirəm.

Düşünürəm ki, o zamankı ölkə rəhbərlərindən –Stalindən, Nəriman Nərimanovdan, Mir Cəfər Bağirovdan, dünya şöhrətli bəstəkarlardan tutmuş bu günümüzün məşhur insanlarınadək, Üzeyir bəyi bəstəkar və ictimai xadim olaraq yüksək dəyərləndirmiş, haqqında yüksək sözlər demişlər. Bununla belə fikrimcə Üzeyir bəyə ən böyük dəyəri Azərbaycan xalqı vermişdir. Üzeyir bəy öz misilsiz xidmətləri və insani keyfiyyətləri ilə hər bir azərbaycanlının ürəyində özünə əbədi məskən salmışdır və onun cismani yoxluğundan 78 il keçməsinə baxmayaraq xalqın ona olan məhəbbət və rəğbəti nəinki azalır, əksinə daha da artır. Lakin onu da qeyd etməyi özümə borc bilirəm ki, onun haqqında ən yüksək dəyə-

ri həm də böyük şairimiz Səməd Vurğun vermişdir. O Üzeyir bəyi "Musiqimizin Peyğəmbəri" adlandırmışdır.

Şairin oğlu, Azərbaycanın xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlu xatirələrində yazır ki, Səməd Vurğun ailəsi ilə birlikdə Kislovodskda istirahət edən zaman Üzeyir bəy də Yesentukidə dincəlirmiş. Bir gün atası onları da götürüb Üzeyir bəylə görüşə aparır. Yolda bərk-bərk tapşırır ki, görüşəndə Üzeyir bəyin əlindən öpərsiniz. Atasının bu sözü Yusifə bir qədər qərribə gəlir. Görüş zamanı Səməd Vurğunun övladlarının hər üçü Yusif də, Aybəniz də, lap kiçik olan Vaqif də Üzeyir bəyin əlindən öpürlər. Üzeyir bəyin təkidlərinə baxmayaraq, ehtiram əlaməti olaraq Səməd Vurğun bütün görüş boyu oturmur. Görüşdən sonra Yusif atasından soruşur ki, nəyə görə biz Üzeyir bəyin əlindən öpməliydik. "Üzeyir bəy musiqimizin peyğəmbəridir. Peyğəmbərin əlindən öpərlər"-deyə Səməd Vurğun izah edir.

Səməd Vurğun da elə Üzeyir bəy qədər böyük idi. İstedadı, yaradıcılığı- poeziyası, dramaturgiyası, publisistikası, elmi fəaliyyəti, ictimai fəaliyyəti, insanlığı, xə-

yirxahlığı, Vətənə, xalqa təmənnasız xidmət və bağlılığı ilə. Bu hər şeydən əvvəl onun mənsub olduğu kökdən və süddən qaynaqlanırdı. Səməd Vurğun hələ uşaqlıqdan musiqiyə məftunluğu ilə seçilmiş, fiziki cəhətdən zəif, cılız, sısqə bir uşaq olan Səmədin istedadı elə uşaq vaxtından biruzə vermişdir. Uşaqlıqda atası Yusif ağadan saz çalmağı və aşiq havalarını oxumağı öyrənmişdi. Özünə ustad hesab etdiyi və pərəstiş etdiyi Böyük Azərbaycan şairi və ictimai-siyasi xadimi Molla Pənah Vəqifin nəslindən olan ana babası Kühənsal ləqəbi ilə şeirlər yazan Mehdixan ağanın şeirlərini nənəsi Aişə(Aşa) xanımdan öyrənmişdi.

1918-ci ilin sentyabr ayında Qori müəllimlər seminariyası Qazağa köçürülmüş və onun əsasında Qazax Müəllimlər Seminariyası təşkil edilmişdi."Eh! A Firudin bəy, hardan biləsən ki, bu ürəkdə nə var?!"-deyərək seminariyanın direktoru Firudin bəy Kəcərliyə ovsunlayan, imtahan verib seminariyaya daxil olan uşaqlar arasında balaca Səməd də var idi. Seminariyada oxuduğu illər Səmədin həyatında yeni bir dövr açılır. Onun gözəl şeirlər oxuması

və yazması, monoloqlar söyləməsi, məlahətli səsi, sazı, skripkanı, pianonu, qarmonu, kamançanı və tütəyi məharət və ehtirasla çalması istər tələbələrin, istərsə də müəllimlərin diqqətini özünə cəlb edirdi. O, seminariyada təşkil edilən tamaşalarda aparıcı rollarda çıxış edir, "Leyli və Məcnun"-da Məcnun, "Əsli və Kərəm"-də Kərəm rollarını məharətlə ifa edirdi.

Seminariyanı bitirdikdən sonra Səməd bir müddət Qazaxda və Qubada müəllimlik edir. 1928-29-cu illərdə o, Gəncə şəhərindəki məktəblərdə müəllim kimi fəaliyyət göstərir. Gəncədə yaşadığı illərdə bir çox şair və yazıçılar, musiqiçilər, sənət və ədəbiyyat adamları ilə tanış və dostluq edir.

Böyük şairin musiqiyə qeyri-adi sevgisi onun Üzeyir bəylə də dostluq əlaqələrinin yaranmasına səbəb olmuşdu. Şairin Üzeyir bəy Hacıbəyli ilə ilk qiyabi tanışlığı seminariyada oxuduğu illərdə, Üzeyir bəyin əsrləri ilə tanışlıqdan başlayırdı. Üzeyir bəyin musiqisi Səmədi gözə görünməz tələrlə bir cazibə qüvvəsi kimi özünə çəkirdi. Və Səməddə bu Böyük İnsan və Böyük bəstəkarla ünsiyyət qurmaq hissi onu tərk

etmirdi. Bu iki ustadın dostluğu Səməd Vurğun Moskvadan Bakıya qayıtdıqdan sonra-1931-32-ci illərdən başlayır. Həmin illər artıq Üzeyir bəy keçmiş SSRİ -də və dünyada tanınan məşhur bir bəstəkar idi. Səməd Vurğunun isə istedadı getdikcə parlayır, yaradıcılığı geniş kütlələri özünə cəlb edirdi. 1934-cü ilin iyun ayında, respublikamızda mühüm hadisələrin cərəyan etdiyi bir dövəmdə, Azərbaycan ədəbiyyatının və musiqisinin inkişafında sonralar mühüm rol oynayan və əlamətdar bir hadisə kimi tarixə düşən Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı və Bəstəkarlar İttifaqı yaradıldı. Üzeyir bəy bəstəkarlar İttifaqının sədri, gənc Səməd Vurğun isə Yazıçılar İttifaqının katibi seçilir. Həmin illər bu birliklər respublikanın nüfuzlu yaradıcı ziyalılarını və istedadlı sənət adamlarını öz ətrafına toplayaraq ictimai-siyasi həyatımızın bütün sahələrində mühüm rol oynayır. Bu iki İttifaq bir çox hallarda tədbirlərini birgə təşkil edirdi. Bu tədbirlərdə Üzeyir bəylə Səməd Vurğun indi daha çox ünsiyyətdə olurdular. Bütün istedadlı gənclərə bir atalıq qayğısı göstərən Üzeyir Hacıbəyli Səməd Vurğuna xüsusi qayğı ilə yanaşır,

onun yaradıcılığını daim izləyir və yüksək qiymət verirdi. Bu illərdə Səməd Vurğun və Üzeyir Hacıbəyli bütün ideoloji basqılara baxmayaraq özlərinin şah əsərlərini yaratmaqla, həm də bir ictimai xadim olaraq respublikanın ictimai-siyasi həyatında mühüm rol oynayırdılar. 1941-ci ildə Səməd Vurğun Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri seçildikdən sonra onun Üzeyir bəylə təmasları tez-tez olurdu. Və bu təmaslar artıq onlar arasında böyük yaş fərqlərinin (21 il) olmasına baxmayaraq dostluğa çevrilmişdi. Həm də onlar arasında bir-birinə ata-oğul münasibətləri səviyyəsinə qədər yüksələn bir ünsiyyət formalaşmışdı. Bu münasibətlər onlar arasında həm də yaradıcılıq müstəvisində özünü göstərirdi. Bu iki dahi sənətkarın yaradıcılıq əməkdaşlığı İkinci Dünya müharibəsi dövründə xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Həmin illərdə o zamankı dövr yaradıcı insanlardan Vətən, müharibə, müdafiə, qəhrəmanlıq mövzusunda yeni-yeni əsərlər yaratmağı tələb edirdi. Bütün yaradıcı ziyalılar bu prosesə qoşulmuşdular. Həm alovlu vətənpərvər, həm də yaradıcılıq ittifaqlarının rəhbəri kimi Üzeyir bəylə Səməd Vurğun bu pro-

sesin önündə gedirdilər. Və təsadüfi deyil ki, həmin illərdə Üzeyir bəyin yazdığı üç marşı - "Vətən Ordusu", "Ey Vətən", "Dö-yüşçülər marşı" və qələbəyə həsr olunmuş "Zəfər himni" Səməd Vurğunun sözlərinə yazılmışdır və nadir sənət nümunələridir. Onun Səməd Vurğunun "Şəfqət bacısı" şe-irinə yazdığı musiqinin isə maraqlı bir ta-rixcəsi var.

"1941-ci ildə Konservatoriyada yerləş-dirilən hərbi hospitalda döyüşlərdə yarala-nan əsgərlərlə görüşlərin birində, ağır ya-ralanmış leytenant Əsgərov, azərbaycanlı bir tibb bacısının şücaətindən qürurla söh-bət açaraq demişdir ki, mən sağ qalmağım üçün 19 yaşlı şəfqət bacısına borcluyam." Bu görüşdən çox mütəəssir olan Üzeyir bəy evə gələn kimi Səməd Vurğuna zəng çalır, əhvalatı ona söyləyir və bildirir ki, şəfqət bacısı haqqında mahnı bəstələmək niy-yətindədir. Sözlərini isə yazmağı Səməd Vurğuna həvalə edir. Şair məmnuniyyət-lə razılıq verir, səhəri günü hazır mətnlə bəstəkarın yanına gəlir. İki gündən sonra isə məşhur "Şəfqət bacısı" mahnısı hazır olaraq ön cəbhəyə göndərilir.

Gəl ana yurdumun qızı, gəlini,
İndi namus vaxtı, qeyrət dəmidir,
Sən də əsirgəmə kömək əlini,
Hər sözün, söhbətin can məlhəmidir.
Adın şərəflidir sənin ey qadın,
Dahilər anası çağırılır adın."

(Səadət Qarabağlı)

Şairin qardaşı məşhur pedaqoq Meh-dixan Vəkilov bu əsərdən bəhs edərkən yazırdı: "Şəfqət bacısı" şeiri də Üzeyir Hacıbəylinin qadir nəğməsində xalq himni kimi qəlblərə yol açmışdı."

Səməd Vurğunla Üzeyir bəyin dostluğunun və yaradıcılıq mübasibətlərinin nə qədər səmimi və yüksək səviyyədə olduğunun təsdiqi olaraq, yenə də Səadət xanım Qarabağlının araşdırmalarının məhsulu kimi tapdığı nadir bir sənədə- Səməd Vurğunun Üzeyir bəyə yazdığı bir məktuba istinad etməli oluram. Həmin məktubda yazılırdı: "Əzizim Üzeyir bəy! Siz məndən ordumuzun 25-ci ildönümü münasibətilə şeir istəmişdiniz. Mən də "Göz aydınlığı" adlı bir şeir yazıb sizə göndərirəm. İndi söz sizindir! Sizin böyük sənətiniz hər zaman mənim şeirlərimə qanad verdiyi kimi, bu

şərimə də qanad verəcək.

Əllərinizi bərk-bərk sıxıram, hər vaxt qulluğunuzda hazıram.

Sizin S. Vurğun

9.11.43. Bakı ”.

Üzeyir bəy hər zaman Səməd Vurğun yaradıcılığına yüksək dəyər vermiş, bir çox hallarda onu nümunə kimi göstərmişdir.

“Bu baxımdan Səməd Vurğunun “Fərhad və Şirin” əsərinin Stalin mükafatına təqdim edilməsi münasibətilə Stalin mükafatı komitəsinin iclasında Ü. Hacıbəylinin söylədiyi nitq çox maraqlıdır. Üzeyir bəy çıxışında demişdir: “Səməd Vurğun - müasir Azərbaycan ədəbiyyatının parlaq nümayəndələrindən biridir. Burada mən deyərdim ki, nəinki parlaq nümayəndələrindən biri, hətta ən istedadlı nümayəndəsidir. Azərbaycan dilinin nümunələrini Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil edərək o, Azərbaycan xalqının həyatının bütün sahələrini müxtəlif yollarla əks etdirməyi bacarmışdır. Şairin şeirləri ana vətənə dərin hisslərlə hədsiz məhəbbətlə doludur. O, şeir sənətinə mükəmməl yiyələnmişdir. ... Bir dramaturq kimi Səməd Vurğunun əsas cəhəti odur ki, onun əsərlərində

real xarakterlər verilir və lirik şairin dərin psixologizmi hiss olunur.

Bir dramaturq olaraq onun yaradıcılığının ikinci əsas tərəfi odur ki, o, insan həyatını romantik və filosof şair kimi təsvir edir. Hazırkı "Fərhad və Şirin" əsəri bizim ədəbiyyatımızda və teatrda böyük əhəmiyyət kəsb edən hadisədir..."

1940-cı ildən, yəni yarandığı gündən, ömrünün sonuna kimi Stalin komitəsi üzvü olan Üzeyir bəy Hacıbəylinin bu çıxışından sonra Səməd Vurğunun "Fərhad və Şirin" əsəri qeydsiz-şərtsiz Stalin mükafatına layiq görülmüşdür." (Səadət Qarabağlı)

Qeyd etmək lazımdır ki, Səməd Vurğun da dahi Üzeyir bəy Hacıbəylinin şəxsiyyətinə böyük hörmət bəsləyib, bəstəkar haqqında sanballı məqalə və şeirlər yazıb. Şair 1948-ci ildə "İnsan qəlbinin tərənnümçüsü" adlı məqaləsində yazırdı: "...Üzeyir musiqisini dinlədiyimiz zaman biz bəzən qaşlarımızı çatıb, loğman kimi düşünürük, bəzən həyat və insan eşqinə odlardan, alovlardan keçən qəhrəmanlar oluruq, bəzən ürəyimiz kaman kimi təlatümə gəlir, bəzən də sakit və nurlu bir yaz səhəri kimi açılırıq, özümüzdə dağlarda külüng

çalan Fərhadlar qüdrəti hiss edirik, xəyalımız uçduqca yaşadığımız ana torpağı, onun yaratdığı insan adlı böyük neməti daha çox sevirik, öz varlığımız və tariximiz ilə fəxr edirik". (Tədqiqatçı-jurnalist Vasif Quliyev)

Səməd Vurğun "Koroğlu" operası haqqında deyirdi: "Koroğlu Operası Dünya musiqi mədəniyyətinin yüksək nailiyyətlərini özündə təcəssüm etdirən, bütün mədəni ölkələrinin mənəvi tələbinə cavab verən Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin yüksək bir zirvəsi oldu."

«Leyli və Məcnun» operasına yüksək qiymət verən xalq şairimiz Səməd Vurğun çox doğru olaraq Üzeyir Hacıbəyliyə «Ey Füzuli şerinin bəstəkar qardaşı» deyə müraciət edirdi.

1948-ci ildə Üzeyir bəyin xəstəliyi şiddətlənməyə başladı. Həmin ilin noyabrında Böyük bəstəkar artıq ömrünün son günlərini yaşayırdı.

"...Həmin günlərdə Üzeyir bəyə baş çəkənlərdən biri də Səməd Vurğun idi. Şair yataq otağının açıq qapısından içəri boylanır. Üzeyir bəy əlləri sinəsi üstə çarpaz, maddım-maddım ona baxırdı. Üzünün

rəngi qaçmışdı. Şair yatağa yaxınlaşanda xəstə qalxıb ona əl vermək istədi, bacarmadı. Səməd Vurğun ustadın soyuq əllərindən öpür.

- Oğul, könlüm səni necə istəyirdi, biləsən. Görürsən də... Deyəsən, vaxtdır. Sən yaxşı bilərsən, oğul, necə deyib o şair? Köçmək gərək bu dari-fənadan yavaş-yavaş...

Səməd Vurğunun ürəyi dözmür. Diz üstə çöküb Üzeyir bəyin yatağını qucaqlayır, uşaq kimi ağlamağa başlayır. Xəstə titrəyən ipək əlləri ilə onun saçlarını oxşayır.

- Köçmək gərək bu dari- fənadan yavaş-yavaş..." (Qulam Məmmədli "Üzeyir Hacıbəyov. Həyat və yaradıcılığının salnaməsi" Aznews.az)

1948-ci il noyabrın 24-də Böyük bəstəkarın yaşamaq və yaratmaq eşqilə döyünən ürəyi döyünməkdən dayandı. "Musiqimizin Peyğəmbəri" əbədiyyətə qovuşdu. Dahi bəstəkarın vida mərasiminə keçmiş SSRİ-nin hər yerindən nümayəndələr gəlmişdilər. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi M.C. Bağirov, partiya və hökumət rəhbərləri fəxri qaravulda dayanmışdılar.

Vida mərasimində minlərlə insan iştirak edirdi. Dəfn mərasimi Fəxri Xiyabanda keçirildi. Dahi bəstəkarla vidalaşmaq üçün on minlərlə insan küçələrə çıxmışdı. Bakı indiyədək belə bir izdiham görməmişdi. Dəfn mərasimində çıxış edənlərdən biri də Səməd Vurğun idi:

“Öz gözəl əsərləri ilə bütün sovet xalqının məhəbbətini qazanan dahi sənətkar Üzeyir Hacıbəylinin vəfatını Azərbaycan ziyalıları və zəhmətkeşləri böyük hüznə qarşılayırlar. Üzeyir Hacıbəyovun sənətkarlığı misilsizdir, onun böyük istedadı sənətkarın adını əbədi yaşadacaqdır. Xalq tərəfindən tanınmaq...sənətkar üçün böyük şərəfdir. Xalq Üzeyir Hacıbəyovu ona görə sevir ki, o, öz unudulmaz əsərlərində xalqın ən yaxşı duyğu, düşüncə və arzularını ifadə etmiş, xalq üçün yaşamış və yaratmışdır. Üzeyir Hacıbəyov yalnız görkəmli bəstəkar və alim deyil, həmçinin sovetlər ölkəsinin böyük vətəndaşı idi... Azərbaycan bəstəkarları, şairləri, ifaçıları və rəssamları tərəfindən yaradılacaq yeni mahnılar, simfoniya, operalar və poemalar... bizim unudulmaz və çox sevimli Üzeyir Hacıbəyova ən yaxşı abidə olacaqdır.”

Taleyin qəribə paradoksu...Həyatının sonunda Səməd Vurğun da Üzeyir bəyin taleyini yaşadı. 1955-ci ildə şair sağalmaz xəstəliyə düşər oldu. Bir müddət Bakıda müalicə edildikdən sonra O, Moskvaya Kreml xəstəxanasına göndərildi. Burada məşhur həkimlər onu əməliyyat edərkən məlum oldu ki, artıq hər şey çox gecdir. 1956-cı ilin fevralında guya şairə Vətən havası lazımdır deyər Bakıya qaytarıldı. Mehdiqan Vəkilov xatirələrində yazırdı ki: "Səməd Vurğun xəstəliyi zamanı nədənsə tez-tez atasını və Üzeyir Hacıbəyovu xatırlayırdı".

Düşünürəm ki, bu xatırlama Böyük şairin atasına və atası qədər sevdidi və hörmət bəslədiyi Üzeyir bəyə sonsuz məhəbbətin təzahürü idi.

Üzeyir bəyin həyatını dəyişdiyi günlərdə Səməd Vurğun dillər əzbəri olan, bir aforizmə çevrilən, hər kəsin əzbərdən bildiyi məşhur " Eşq olsun sənətkara " şeirini yaratdı. Bu əsər Şairin Böyük bəstəkar əbədi bir abidəsi idi. Bu möhtəşəm əsər sanki bu gün yazılıb və bu gün də hər iki dahi bizimlə bərabər addımlayır, bizim içimizdədi, yaratdıqları bənzərsiz əsərlərin-

də, hər kəsin qəlbində yaşayır:

*...Budur, baxır üzümə, baxır sənətkar gözü,
Yenə gülür danışır, nəfəs alır Üzeyir,
Süzülür qəlb evimə onun hər odlu sözü,
Rübabının səsinə qanad açır min şeir.
O sabah da bizimlə addımlayır yanaşı,
"Koroğlu"dan oxuyur yenə zəfər ordumuz.
Ey Füzuli şerinin bir bəstəkar qardaşı!
Şöhrət tapdı adınla bizim ana yurdumuz.
Ölüm sevinməsin qoy, ömrünü vermir bada
El qədrini canından daha əziz bilənlər.
Şirin bir xatirətək qalacaqdır dünyada
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər...
Mən bu kiçik şeirimi yazıram göz yaşımlla,
Çünki vidalaşıram bir ürək sirdaşımlla.*

Gəncədən başlayan böyük dostluq: Səməd Vurğun və Mir Cəlal

Səməd Vurğun yeniyetmə çağlarında da, Qazax müəllimlər seminariyasında oxuduğu illərdə də, sonralar qaynar həyata atılanda da, yüksək vəzifə kürsüsündə də həmişə çevrəsində çoxsaylı dostları, tələbə yoldaşları, ziyalılar, dövrünün görkəmli şəxsiyyətləri, söz və sənət adamları olurdu. O, həm fitri istedadı ilə, həm də şəxsiyyətinin bütövlüyü ilə müasirləri arasında şöhrət qazanmışdı.

Səməd Vurğun şəxsiyyətinə və yaradıcılığına böyük hörməti olan, onunla dostluq edən ziyalılarımızdan biri də görkəmli pedaqoq, nasir, ədəbiyyatşünas alim Mir Cəlal olmuşdur. Duzlu, məzəli, yumoristik və nəsihətamiz hekayələrin, altı romanın, altı monoqrafiyanın, ədəbiyyat nəzəriyyəsi dərslisinin müəllifi, Səməd Vurğunun yaradıcılığına aid 6 disertasiyanın elmi rəhbəri, milli ziyalılıq etalonu olan Mir Cəlal həm də maraqlı memuarların, xatirələrin müəllifidir. Onun İçərişəhədə, Kiçik Qala küçəsindəki 16 nömrəli kirayədə yaşadığı evin sahibi, hesabdar Mirzə Qasımdan tut-

muş, Ali Sovetin sədri Soltan Məcid Əfəndiyevədək, "Kommunist" qəzetinin baş redaktoru İbrahim Əminbəylidən, məşhur folklorşünas Vəli Xulufloya, dahi bəstəkarımız Üzeyir bəyədək, ən səmimi xatirələri vardır. Ancaq ən kövrək xatirələri məhz böyük şairimiz Səməd Vurğunla bağlıdır. Bu xatirələrdən biri 1956-cı ilin mayında şair ağır xəstə yatarkən yazılıb. Həyatının son günlərini yaşayan Səməd Vurğun üçün çox ağır may günlərində, onu itirəcəyini yəqin bilən dostu Mir Cəlal böyük kədər hissi ilə yazırdı: "...otuz ilə yaxın bir müddətdə onunla bir yerdə, eyni cəbhədə, eyni sahədə, həm işdə, həm ailədə, məişətdə yaxın-həmfikir olmuşam. Onunla keçirdiyim saatlar, günlər zehnimdə canlandıqca ətrafıma baxır, böyük şairi, həqiqi dostu axtarır, həyacanımı gizlədə bilmirəm."

İlk tanışlıqdan sonra şairin şəxsiyyətinə, xarakterinə olan hörməti və sevgisini Mir Cəlal şairin öz sözləri ilə ifadə edərək belə təqdim edirdi:

Gəncliyim bir oddur yandıqca sönməz,
İnad bir insanam, sözündən dönməz.

Səməd Vurğunla Mir Cəlal arasında cəmi iki yaş fərqi olmasına baxmayaraq, elə ilk tanışlıqdan sonra onların arasında qarşılıqlı mehriban və səmimi bir ünsiyyət yaranmışdı. Sonralar bu münasibət inkişaf edərək

ailəvi dostluğa çevrilmişdi. Mir Cəlal da, Səməd Vurğun kimi, istər yaradıcılıq, istər elmi-pedaqoji, istər ictimai fəaliyyəti, istərsə də şəxsiyyəti etibarlı ilə dövrünün görkəmli ziyalılarından idi. Bu baxımdan onların sıx münasibətlərinin olmasında bir təbii qanunauyğunluq var idi.

Böyük şairlə, böyük ədibin dostluğunun başlanğıcı 100 il bundan əvvələ-1928-ci ilə gedib çıxır. Azərbaycan ədəbiyyatının və elminin görkəmli nümayəndəsi, filologiya elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Mir Cəlal 1908-ci ildə Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil vilayətinin Əndəbil kəndində anadan olmuşdu. Mir Cəlalin atası,

dövrünün və yaşadığı mahalın imkanlı və nüfuzlu çəxslərindən olan Mir Əli beşinci oğlu Mir Cəlalı öz ana dilində təhsil almaq üçün Şimalı Azərbaycana-Gəncə şəhərinə gətirir. Gəncə Azərbaycanın elm-təhsil, mədəniyyət mərkəzlərindən biri idi. Mir Cəlalın uşaqlıq və gənclik dövrü bu şəhərdə 30-cu illərin qaynar ədəbi-mədəni nühitində keçir və bu mühit onun gələcək taleyinin müəyyənləşməsində və formalaşmasında mühüm rol oynayır. O vaxtlar Gəncədə “Qızıl Gəncə” jurnalı nəşr olunurdu. “Qızıl qələmlər” cəmiyyətinin Gəncə filialı fəaliyyət göstərir və Həmid Araslı, Mikayıl Rzaquluzadə, Nigar Rəfibəyli, Zeynal Xəlil, Cəfər Xəndan, Səməd Vurğun, Əli Məhzun, Əli Razi, Əhməd Cəmil kimi gələcəyin görkəmli ədəbiyyat adamları bu dərnəyin fəal üzvləri idi. Bu ədəbi mühit elmə, təhsilə, yaradıcılığa böyük meyl göstərən Mir Cəlalı da özünə çəkir və çox keçmir ki, o, da bu cəmiyyətin fəal üzvlərindən birinə çevrilir. Bu haqda yazıçının nəvəsi, akademik Nərgiz Paşayeva yazır: “Gəncə mühiti həm də müəllimlik peşəsinin müstəsna rolunu Mir Cəlalın gələcək həyatında və yaradıcılığında bu

zamandan etibarən sona qədər müəyyən etdi. Beləliklə, bu mərhələdə zaman və məkan amilləri öz işini görmüş oldu.”

Elə həmin illərdən də Mir Cəlalın Səməd Vurğunla münasibətləri yaranır. Mir Cəlal xatirələrində yazır: “Mən Səməd Vurğunu ilk dəfə Gəncədə (Kirovabadda) o zaman cavan ziyalıların çox sevdiyi Maarif evində görmüşəm...Səməd Vurğun...Qubadan müəllimlik vəzifəsinə Gəncəyə köçürülmüşdü. Partiya məktəbində ədəbiyyat dərsi deyirdi. Ancaq Vurğun yaratmaq, yazmaq, gündən-günə böyüyən doğma, izdihamlı şəhərin qaynar ictimai həyatında fəal çalışmaq həvəsi ilə yanırdı. Proletar yazıçıların burda bir şöbəsi təşkil olunmuşdu, “Qızıl Gəncə” adlı jurnal nəşr edilirdi. Sənaye ocaqlarında, komsomol, həmkarlar yığıncaqlarında cavan şair və ədiblərin çıxışları təşkil olunurdu.”

Səməd Vurğunun ömrünün cəmi iki ili (iyun 1927-oktyabr 1929) Gəncə dövrünə düşür. Bu illər əslində onun təbədülatlarla dolu, çoxşün və qaynar gəncliyinin dönüş nöqtəsi olur. Həmin illər ölkədə baş verən ictimai siyasi proseslər, kənddə kollektivləşmə, ideoloji sahədə gedən mübarizə,

sinfi mübarizənin daha da kəskinləşməsi ədəbiyyatda da özünü göstərir və yaradıcı insanların təfəkküründə, düşüncə və mülahizələrində yeni bir dövr başlayırdı. Yaradıcı gənclərinin nəbzi də bu proseslərlə vururdu və onların önündə gedən Səməd Vurğunun da təfəkküründə bir dönüş, bir sıçrayış baş verməkdə idi. O, şeirlərini "Qızıl Gəncə" jurnalında çap etdirir, yeni nəşr olunan əsərlər ədəbi məclislərdə müzakirə olunurdu. Bu müzakirələrdə yaxından iştirak edən gələcəyin böyük ədəbiyyatşünası və yazıçısı Mir Cəlal həmin günləri xatırlayaraq yazırdı: "Belə məclislərdən biri dəmir körpü yanındakı Maarif evində keçirilirdi. Bakıdan Proletar Yazıçıları cəmiyyətindən gəlmiş nümayəndələr çıxış edirdilər. Şeirlər oxunur, nitqlər deyilir, alqışlar gedirdi. Məclisin axırına yaxın Əbdülbaqi Fövzi bir şeir oxudu: "Komsomol qız, məni gəl dinlə bir az". Sonra boz şinel geymiş arıq, qara oğlan tribunaya çıxdı, nitqini qeyri-adi, o zaman az təsadüf edilən bir ahəng və sərbəstliklə başladı.

- A yoldaşlar, bayaq siz burda oxunan yazını nəyə görə alqışladınız? Bəyəm o şeirdi? Bəyəm şeir elə olar? Yox, yanılırsınız.

O, şair deyil, açıq məktubdur. Şeirə, sənət əsərinə verilən tələb başqadır...

Bayaqkı yazını alqışlayanların hamısı diqqətlə gənc natiqə qulaq asmağa başladılar. Sıralarda ani bir maraq oyandı və sorğulu pıçıltı keçdi:

- Bu kimdir?
- Bu harda oxuyur?
- Ədəbiyyatçıdır mı?

Oradaca mən bildim ki, bu oğlan Səməddir. Səməd Vurğun Fövzinin zəif bir şeiri xüsusi bir əda ilə oxuyub, lovğalanmasından bərk hirsələnmişdi. Fikrini açıq söyləyib, o yazının şeir ilə heç bir əlaqəsi olmadığını dedi...Sonralar Fövzi mərkəzi mətbuatda ("Maarif və Mədəniyyət" R.G.) "Şairə cavab" şeirini yazdı. Cavab özü o vaxt oxunan şeirdən də dayaz və məzmun-suz idi."

Gənc Mir Cəlal da baş verən hadisələrin təsiri altında ilk hekayələrini yazır, "Müəllim" adlanan birinci hekayəsi "Qızıl Gəncə"nin ədəbiyyat səhifəsində, "Həkim Cinayətov" adlanan ikinci hekayəsi "Ədəbiyyat cəbhəsi" adlanan jurnalda nəşr edilmişdi. Bu hekayələr əslində baş verən proseslərə gənc ədibin mövqeyi və

reaksiyası idi. Həmin hekayələr Mir Cəlalın bir yazıçı kimi ədəbi mühitdə tanınmasında xüsusi rol oynamışdı. Elə həmin günlərdən Mir Cəlalın Səməd Vurğunla həm şəxsi münasibətlər zəmnində, həm də yaradıcılıq müstəvisində bir yaxın dostluq münasibətləri yaranmağa başlamışdı. O vaxtlar Gəncə şəhərinin həyatında ictimai fəallıq coşqun xarakter almışdı. Bu prosesdə gənc fəalllar, yaradıcı ziyalılar, şair və yazşıçılar da fəal iştirak edirdi. Onlar sənaye müəssisələrində, müxtəlif kollektivlərdə, komsomol və həmkarlar təşkilatlarının yığıncaqlarında çıxışlar edir, kütləni yeni həyata ruhlandırırdılar. Bu tədbirlərdə həm Səməd Vurğun, həm də Mir Cəlal fəal iştirak edirdilər. Həmin günləri xatırlayan Mir Cəlal "Xatirə dəftəri"ndə yazırdı: "...Belə məclislərdə Vurğunun gur, bakir, yeni, səmimi, cazibəli şair səsi eşidilir, sürətlə yayılırdı. Həmin yığıncaqlarda mən Vurğunu həm komsomol yoldaşım, həm də yeni, inqilabi şeirin gələcəyə, böyük gələcəyə, bir müraciəti kimi iftixar hissi ilə dinləyirdim...Bir dəfə şeirlərindən birini çap etdirmək üçün Gəncə qəzetinin redaksiyasına getməyi məndən xahiş etdi.

Redaksiyada "Şərq Ərəbi" təxəllüsü ilə çaplaşan, rəsmiyyətçi bir qəzetçi var idi. Şeiri alıb oxudu və ehmalca Səmədə qaytardı ki, "Bizim qəzetdə çap oluna bilməz." Vurğun vüqar və təmkinini pozmadan qəzet işçisinə kəskin cavab verdi:

- Nə oldu, mənim şeirlərim mərkəzi mətbuatda çap olunmağa layiq oldu, amma sən qəzetində yaramadı?...

... Səməd şeiri götürüb, cibinə qoydu, redaksiyadan çıxdı. Neçə gün sonra həmin şeir mərkəzi mətbuatda, sonra isə Moskva qəzetlərində çap olundu (gərək ki, şeir "Mən də bir əsgər kimi" sərlövhəli idi). Vurğunun şeiri və şöhrəti yalnız Gəncədə yox, bütün respublikada və onun xaricində sürətlə yayılmağa başlayırdı. "

Həmin şeirdən bir neçə misranı bu yazıya daxil etsəm, mənə yerinə düşmüş olar:

Nəbilərin,
allahların,
kralların,
şahların
ölümünə qərar yazırıq!
Biz
hərb istəmirik,
hərbə hazırıq.

Çox keçmir xəyalı göylərdə uçan, yazıb yaratmaq eşqi ilə alışıb yanan gənc Səməd üçün Gəncə mühiti ona dar gəlir, onu daha böyük şəhərlər, daha qaynar mühit cəlb edir, yeni meydan axtarır, dünya görüşünü artırmaq, təhsilini davam etmək barədə düşünürdü. Və 1929-cu ilin may ayında artıq Səməd Vurğunun Bakı, həmin ilin iyulundan isə Moskva həyatı başlamışdı. Həmin illər Səməd Vurğunun “Şairin andı”, sonra isə “Fənər” kitabları nəşr olunur və müəllifinə şöhrət gətirməklə, gənclər tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanır. Həmin kitaba daxil olan şeirlərindən birində yazırdı:

Mən
nəfəsləri benzin və kükürd qoxulu
milyonların şairiyəm,
Düşməniyəm onların-
Divanları məxmər və ipək döşəməli sa-
lonların...

Və ya

Üfüqləri sonsuz bu kainatda
Məni yaşadan quvvət,
öz əməyim, öz əlimdir.

Böyük bir insan olmasam da həyatda,
Cəbhədə bir əsgər kimi qalmaq son
əməlimdir.

Artıq Gəncə mühiti gənc ədib- Mir Cəlalın da arzu və ideallarının gerçəkləşməsi üçün kifayət etmirdi. O, da təhsilini davam etdirmək, ədəbi və ictimai proseslərdə daha fəal iştirak etmək istəyirdi və elə bu məqsədlə də Bakıya köçərək, o vaxtlar yeganə aspiranturası olan Elmlər Akademiyası Filialının nəzdindəki Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasına daxil olur. Həmin illər hər iki şəxsiyyətin yolları yenidən kəsişir və Səməd Vurğun da həmin institutda aspiranturanın ədəbiyyat şöbəsinə qəbul olunur. Lakin onların heç birinin Bakı şəhərində yaşamağa yerləri yox idi. Mir Cəlal həmin günləri xatırlayaraq yazırdı: "Aspiranturanın müdirliyinə Ali Sovet sədri vəzifəsində olan Soltan Məcid Əfəndiyev təyin olunmuşdu. Qəbul haqqında əmri alandan, dərəcəvəlini öyrənəndən sonra yaşamaq yeri hayına qalmalı olduq. Aspiranturanın yataqxanası yox idi və buna təminat da verilmirdi. Biz Soltan Məcidin yanına gedib yer xahiş

edəndə bir qəbz yazıb, kəndli evində bizə yer istədik. Həmin kağız ilə bizi (mən və Səmədi) ümumi yataqxanaya buraxmalı oldular.”

Aspiranturada oxuduğu illərdə də Səməd Vurğunla Mir Cəlalın dostluğu daha da möhkəmlənir. Mir Cəlalı Səməd Vurğunun yaradıcılığı daha ciddi maraqlandırır və O, şairin yaradıcılığına həsr olunmuş “Yenidən qurulma yollarında” adlı məqalə yazır və məqalə “Hücum” jurnalında dərc edilir. Bu məqalə həm müəllifinə, həm də Səməd Vurğuna nüfuz qazandırmaqla ədəbiyyatçılar tərəfindən maraqla qarşılanır. Mir Cəlal yazırdı: “Onun (Səməd Vurğunun R.G.) təhsili də, iş üslubu da, münasibətləri də, həmişə yenilik, bir az da şairlərə məxsus qəribəliklərlə seçilirdi. Biz aspiranturada oxuyarkən K.Marksın “Kapital” əsərini öyrənib təhlil etmək məsələsi müzakirə olunurdu. Bəziləri deyirdi: “Bu kitabı ədəbiyyatçı aspirantlar üçün sətirbəsətir təhlildən keçirmək, əmtəə təsərrüfatının hətta detallarını konspektləşdirmək lazımdır... Səməd Vurğun ümumi axına qoşulmadı və müəllimlə açıq danışmaqdan çəkinmədi:

- Yoldaş müəllim –dedi - siz iqtisadçısınız, “Kapital”ı hərfinəcən bilirsiniz, çox sağ olun.

Amma mən iqtisadçı yox, şairəm, şairliyimdə də qalmaq istəyirəm. Ona görə də siz bu kitabın əsas teoriya ilə ictimai inkişaf qanunları, sənət və ədəbiyyatın spesifikası ilə bağlı fəsillərini bizə öyrədin, minnətdar olarıq.

Bütün aspirantlar və müəllim bu fikri bəyəndilər, dərslər bu istiqamətdə planlaşdırıldı...

Bir dəfə sinifkom, dərslə keçikən aspirantlar sırasında onun adını oxuyanda Səməd qəti etiraz etdi.

- Gecikmək,- dedi-yarımçıq adamın işidir. Mən gecikməyəm, Mən ya gələyəm, ya heç gəlməyəm.”

Atasını çox erkən itirən, ata nəvazişindən məhrum olan, həyatın hər üzünü görən, acılara və məhrumiyyətlərə baxmayaraq, bütün çətinliklərə sinə gərən, təhsilini pillə-pillə davam etdirərək, mükəmməl təhsil alan, təhsil ala-ala, həm də bədii yaradıcılığa başlayan Mir Cəlal öz istedadı, inadı, iradəsi və zəhməti sayəsində “mənsub olduğu xalqın mənəvi dəyərlərinin daşıyıcı

cısına və qoruyucusuna çevrilərək, böyük yazıçı, alim, böyük insan adını qazana bildi.”, İndi işıqlı xatirəsi, müdrik söz-söhbətləri yüz minlərlə məsləkdaşlarının, tələbələrinin xatirəsində yaşayan, görkəmli pedaqoq, yazıçı və alim Mir Cəlalın dahi şairimiz Səməd Vurğunla dostluğunu, ədibin varislərindən biri, görkəmli dövlət və təhsil xadimi, diplomat, ADA universitetinin yaradıcısı və rektoru professor Hafiz Mir Cəlal oğlu Paşayev, həm yaddaşında və qəlbində yaşadır, həm də əməlində gerçəkləşdirir. Onun nəticəsidir ki, bu günkü Azərbaycan təhsilinin təşəkkülündə və inkişafında müstəsna rolu olmuş Qazax Müəllimlər Seminariyasının yenidən bərpası, bu təhsil ocağının bazasında ADA Universitetinin Qazax Müəllimlər Seminariyası Təhsil Mərkəzinin yaradılması, bir vaxtlar bu seminariyanın ilk məzunlarından biri olmuş və həm də seminariyaya şöhrət gətirmiş Səməd Vurğunun xatirəsinin əbədləndirilməsinə ən böyük töhfədir. Həmin təhsil Mərkəzində Səməd Vurğun oturduğu partanın qoyulması və guşənin yaradılması isə Hafiz müəllimin böyük şairə olan ehtiram nümunəsidir.

**Səməd Vurğun və Osman Sarıvəlli:
şair dostluğu mənəviyyat hadisəsi
kimi**

Ta qədimdən bu günümüzədək insanlar arasında dostluq münasibətləri ən müqəddəs, ən ülvü münasibət forması olaraq qalmaqdadır. İstər şifahi xalq ədəbiyyatımızda-nağıllarımızda, dastanlarımızda, bayatılarımızda, istərsə də yazılı ədəbiyyatımızda dostluğa aid saysız-hesabsız əsərlər yaranıb. Nizami Gəncəvi, Xaqani Şirvani, Seyid Əzim Şirvani və digər klassiklərimiz dostluqla bağlı didaktik ədəbiyyatın ən gözəl nümunələrini yaradıblar.

Beləliklə dostluğu biz iki insan arasında ruh, məslək, əqidə, əməl, zövq kimi xarakterləri bir-biri ilə üst-üstə düşən, insanın ən ali keyfiyyətlərini özündə ehtiva edən, qarşılıqlı ünsiyyət üzərində qurulan münasibət forması kimi başa düşürük. İstər fərd olaraq iki insanın, istərsə də bu münasibətlərin ən yüksək forması kimi ailəvi dostluğa çevrilən münasibətlərə dair çoxsaylı misallar gətirmək olar. Həm də insanlar və ailələr arasında elə dostluqlar da var ki, bu münasiət fərdilikdən çıxaraq örnəkləşir, ümummilli, bəşəri xarakter alır. Həmin dostluq haqqında söhbətlər, xatirələr, dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçir, əfsanələşir, böyük insanların dostluğu da böyük olur. Belə örnək böyük dostluqdan biri də xalqımızın iki qüdrətli sənətkarı xalq şairləri Səməd Vurğun və Osman Sarıvəlli arasında yaranan dostluqdur. Bu vaxtadək professor Mehdixan Vəkilov, akademik Bəkir Nəbiyev, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, akademik Nizami Cəfərov, xalq şairi Zəlimxan Yaqub, professor Vaqif Yusifli, şair İlyas Tapdıq, tədqiqatçı Şəmistan Nəzirli və digərləri öz əsərlərində, xatirələrində söhbətlərində bu dostluq haqqında ma-

raqlı məlumatlar vermişlər. Bu yazıda mən də adlarını sadaladığım görkəmli sənət adamlarının fikirlərini əsas tutaraq, iki böyük insan arasında yaranan və 38 il sərasər davam edən əfsanəvi dostluğun ayrı-ayrı məqamları üzərində dayanaraq onun mənzərəsini yaratmağa çalışacam.

Bu dostluğun canlı şahidi olan və ona yüksək dəyər verən, Səməd Vurğunun qardaşı, görkəmli pedaqoq, ədəbiyyatşünas, ictimai-siyasi xadim, professor Mehdixan Vəkilov Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi "Ömür dedikləri bir karvan yolu" kitabında yazır: "Səməd Vurğunla Osman Sarıvəllinin həyat, mübarizə və yaradıcılıq yolları bu illərdən başlayaraq (1930-cu illərin başlanğıcı nəzərdə tutulur. R.G.) birləşir. Əlbəttə, mən, seminariya illərini demirəm. Onlar arasında yaranan səmimiyyət, fədakarlıq və mənəvi yaxınlıq ömürləri boyu davam etmişdir. Bu iki ədəbi simanın dostluğu, qədim yunan əsətirində söylənən, Hömer nəğmələrində oxunan əfsanəvi bir dostluğu xatırladır."

Əslində, bu iki ədəbi simanın dostluğu 1918-ci ildən-Qazax Müəllimlər Seminariyasından başlayırdı. Aralarında bir il yaş

fərqi ilə təxminən həmyaşıd olan bu iki yeniyetmənin dostluğu onların ilk tanışlığından başlamışdı. "Seminariyaya varlı və tavanalılıların uşaqları ilə birlikdə "köynəyi yamaqlı, ayağı çarıklı" kasıb balaları da qəbul edilirdilər"(Mehdixan Vəkilov). Onların da hər ikisi "köynəyi yamaqlı, ayağı çarıklı" kasıb ailədən çıxmışdı. Səməd müflisləşmiş bəy ailəsindən idi. Osman Sarıvəlli isə kasıb çoban ailəsindən çıxmışdı.

Seminariyada oxuduğu illərdə bu iki yeniyetməni oxşar tale, oxşar məşəqqət və məhrumiyyətlərlə dolu tale birləşdirirdi. Və bu həyat tərz, dolanışıq çətinlikləri həm də onları mövcud ədalətsizliklərə, bərabərsizliklərə, haqsızlıqlara qarşı mübarizəyə səsləyirdi.

Bu illər Səməd Vurğunla Osman Sarıvəllinin arasında yaranmış dostluq münasibətləri getdikcə daha da möhkəmlənir. Onların dostluğu, artıq yavaş-yavaş əqidə, amal, məslək və ədəbi dostluğa çevrilirdi. Sonralar seminariyadan başlanan dostluğu öz yaradıcılığında qələmə alan Osman Sarıvəlli Səməd Vurğuna həsr elədiyi "De, niyə üzümə mənalı baxdın" şeirində yazırdı:

De, nədən biləydim, məktəbli dostum-
Qara qıvrım saçlı sadə bir uşaq
Hünər göstərəcək, ad alacaqdır?!
Qələmin ecazkar qüdrətilə o,
Bir xalqın başını ucaldacaqdır.

Seminariya illərində Osman Sarıvəlli də, Səməd Vurğun kimi gənc yaşlarından komsomol sıralarına daxil olmuşdu və o da digər seminariya yoldaşları kimi Səməd Vurğunla bərabər Qazaxda və kəndlərdə savad kurslarının yaradılmasında və savadsızlığın ləğv edilməsində, kəndlilərin kolxozlara cəlb edilməsində, əhəlinin mədəni inkişafında fəal iştirak edir, iməcliklər təşkil edir, yoxsullara köməkliklər göstərir, teatr tamaşaları göstərirdilər. Komsomol sıralarında gördükləri işləri, qarşılaşdığı hadisələri məşhur "Komsomol poeması"nda qələmə alan "Səməd Vurğun özünün sədaqətli dostu Osman Sarıvəlliyə, 1931-ci il oktyabrın 17-də göndərdiyi bir məktubunda yazırdı: "Bir iri poema başlamışam, komsomol həyatından, görək nə alınacaq. Ə, qəhrəmanları elə özümüz olacağıq..." Doğurdan da həmin poemada Səməd Vurğun Möhsün Poladov, Mir Qasım Əfəndi-

yev, Mir Paşa Nəsibov, İbrahim Mirzəyev və digər dostları ilə yanaşı, Osman Sarıvəllinin də obrazını yaratmışdı.

“Görənlər danışmışlar ki, bu şair qardaşlar əllərinə saz götürüb Vaqiflə Vidadinin məşhur deyişməsinə üzbəüz oxumağı şox sevirlərmiş” (Akademik Bəkir Nəbiyev).

1924-cü ildə Seminariyanı bitirdikdən sonra Səməd Vurğun əvvəlcə Osman Sarıvəllinin anadan olduğu Şıxlı kəndində, sonra Köçəskər kəndində, daha sonra Qubada və Gəncədə müəllimlik etdi. Osman Sarıvəlli isə Göyçayın Qaraməryəm və Bığır kəndlərində müəllimlik edirdi. Ancaq onlar harada oldusa bir-birini unutmadılar, məktublaşır, öz fəaliyyətləri barədə bir birinə məlumat verir, ədəbi yaradıcılıqları barədə fikir mübadilələri aparır, məsləhətləşirdilər.

1929-cu ildə onların yolları yenidən birləşir. Hər iki gənc şair “romantikanın qüdrətli qanadları üzərində, çox-çox uzaqlara, poetik xəyalın ənginliklərinə, şeir pərisinin məskən saldığı bədii təfəkkür səmasına çıxmaq istəyirdilər.” (Mehdixan Vəkilov). Elə bu arzu da onları Bakıya, oradan isə

daha böyük “döyüş meydanına” Moskva-ya çəkirdi. Həmin illəri şirin, həm də kədərli xatirə kimi xatırlayan Mehdixan Vəkilov yazırdı: “Səməd Vurğun yenə də adəti üzrə pulsuz gəlmişdi. Üstəlik Osman Sarıvəlli də gəldi çıxdı. O da pulsuz...”

Hər iki dost, təxminən ay yarım mənim yanımda qaldılar...1929-cu il iyul ayının ortalarında Səməd üçün bir qədər yol xərci düzəldə bildim. Osmanın qardaşı çoban Qurban da qoyun-quzusunu satıb pul göndərmişdi. Bütün çətinliklərə baxmayaraq yay paltarında Moskvaya yola düşdülər. Sonralar danışırıdılar ki, “qənaətçilik” edərək biletsiz-filansız vaqonların üstündə Moskvaya getmişdilər.” Moskvada tələbə yataqxanasında qalan, ilk günlər ciddi maddi sıxıntılar içində yaşayan dostlar təqaüd almaqla yanaşı, boş vaxtlarında, fəhləlik etməyə məcbur olur, maşınlara, vaqonlara kartof yükləyir və bu kimi işlərlə məşğul olurlmuşlar.

O vaxtlar Yazıçılar İttifaqı tərəfindən gənc şair və yazıçılar yay tətillərində həyatı öyrənmək və yeni əsərlər yazmaq üçün rayonlara göndərilirmişlər. Səməd Vurğunla Osman Sarıvəlli də Qazağa ezam edilirlər.

Səməd Vurğun Ağköynək kəndində, Osman Sarıvəlli isə doğma Şıxlı kəndində eza-miyyətdə idilər. Həmin günlərdə Səmədi bir vaxtlar sevdalı anlar keçirdiyi məkanlar özünə çəkir, o, yenə də ilk məhəbbətinin xəyalları ilə göylərdə uçurdu. Osman Sarıvəlli isə dostu kimi Səyalı adlı bir qıza də-licəsinə vurulmuşdu. "Lakin qızı Qarabo-ğazoğlu çoban Abdullanın bu kasıb oğluna vermək istəmirdilər. Buna görə də Osman baş götürüb uzaqlara , Moskvaya getmiş-di. İndi isə kəndlərinə, ilk məhəbbətinin doğma yuvasına qayıdıb gəlmişdi." (Meh-dixan Vəkilov). Bu iki gənc arasında dost-luq münasibətlərinin nə qədər möhkəm, səmimi və sədaqətli olduğu təsdiqi üçün həmin günlərdə onların bir-birinə yazdığı məktublardan misallar gətirmək istərdim. 1930-cu ilin 24 avqustunda Səməd Vurğun dostuna yazırdı: "Əzizim Osman, salam. Şıxlıya gəlmək və orada səninlə birgə iş-ləmək yaman ürəyimdən keçir. Sənin "xoş-bəxtliyindən" məni buraxmadılar. Ayə, yoxsa kölgəmdə qalardın. İnandırırım ki, sənin haqqında çox narahat oluram həmişə də fikirləşirəm. Osman mənə elə gəlir ki, sən çox fikirləşib az iş görürsən. Həyatısa

gözləmir. Biz atımızı dördnala çapmalıyıq.

Çalış onlarla işi yoluna qoy. Əgər mümkün olmasa , məsləhət görürəm: onu unut və təhsilinin dalınca get...İkinci də bəy qızı ilə evlənməyi heç sənə məsləhət görmürəm...

Mən Ağköynəkdə qalmalı və işləməli oldum, Moskvaya gedəndə Qazaxdan gəl ki, görüşək. Səninlə söhbətim var.” Lakin özü də məhəbbət dəlisi olan, ilk məhəbbətindən olmazın iztirablar keçirən, Səməd Vurğun bir neçə gündən sonra Osman Sarıvəlliyyə göndərdiyi məktubunda yazırdı: “Əzizim Osman! Bilmirəm Musa mənim birinci məktubumu sənə yetirdimi? Mən orda yazmışdım ki, ondan tamam əl çək. Bir tərəfdən də fikirləşirəm ki, bu çox prinsipal məsələdir. Özü də deyirsən ki, arada məhəbbət var. Bizim nə ixtiyarımız var ki, onun əleyhinə duraq.”

Yazılı mənbələrdən aydın olur ki, Səməd Vurğunla Osman Sarıvəllinin dostluğ təkcə bu iki gəncin dostluğu ilə məhdudlaşmamış , həm də onların ailəsinə keçmişdi. Osman Sarıvəlli ilə Mehdixan Vəkilov arasında mehriban qardaşlıq və dostluq münasibətləri olduğu kimi , Səməd Vurğunla

Osman Sarıvəllinin qardaşı çoban Qurban Abdulla oğlunun da mehriban ünsiyyətləri hələ Səməd Vurğun Şıxlı məktəbində müəllimlik edən dövrdən yaranmışdı və bunu Səməd Vurğunun Qurban Abdulla oğluna 1930-cu ildə yazdığı məktub əyani şəkildə sübut edir: "Bizim ilk görüşümüz 6 il bundan əvvəl Şıxlı kəndindən Qazağa gələrkən oldu. O zaman mən bir kənd müəllimi, sən də bir kəndli idin...Mən o zaman gördüm ki, sən sadəqəlb bir insansan. Ona görə sənin xətrini çox istəyirəm. Bu gün mən və Osman birlikdə çalışırıq... Sən Osmanın qardaşı olduğun kimi, mənim də qardaşımsan. Odur ki, bu məktubu Osmanla göndərirəm sənə və bir də səni istəyənlərə çox-çox salam göndərirəm. Sizə yadigar olaraq aşağıdakı şeiri yazıram". Bu şeir "Ellər dünyası" adlanırdı.

Həm Səməd Vurğunun, həm də Osman Sarıvəllinin yaradıcılıqları şifahi xalq ədəbiyyatından, folklorumuzdan bəhrələnmişdi. İlk uşaqlıq təəssüratlarını ata və analarının laylalarından, nağıllarından, aşıqların dastan və söyləmələrindən, sazın həzin və qəlb kövrəldən səcindən, aşıqların havacatlarından, bu yerlərin sazlı-söz-

lülə məclislərindən alan gələcəyin bu böyük şairlərinin yaradıcılıqları da bu köklər üstə köklənmişdi. Onların hər ikisinin şeirləri sadə, sadə olduğu qədər də dərin, axıcı, anlaşılan, yaddaqalan idi. Onların hər ikisi də əsasən aşiq şeirinin ən gözəl nümunəsi olan qoşma janrında yaradıcılığa başlamışdılar. Elə bu səbəbdən də bu qoşmalar dillər əzbəri olur, həmin dövrün (həm də sonrakı dövrlərin) aşıqlarının repertuarını bəzəyirdi. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə Osman Sarıvəllinin "Seçilmiş əsərləri"nə yazdığı "Ön söz"də deyirdi: "Sazdan pərvazlanan Osman seri, həmişə ana torpagın nəğməsini oxumus, xalq taleyinin ən incə tellərinə toxunmuş, onunla həmahəng səslənmigdir. Sadəlik və səmimilik Osman şerinin şah damarıdır. Buna görə də o, nədən yazır yazsın, necə yazır, yazsın, hansı vəzndə, hansı formada yazır yazsın, dəxli yoxdur, yazdıqlarına bizi inandırır, inandırdığına görə də həyəcanlandıra bilər."

Səməd Vurğun yaradıcılığından danışan Bəxtiyar müəllim "Səməd Vurğun" monoqrafiyasında yazırdı: "Səməd Vurğun yaradıcılığa iki böyük mənbəyin təsiri altında başlamışdır. Bunlardan birincisi və

ən əsası misilsiz dərəcədə zəngin olan xalq yaradıcılığı, el ədəbiyatı idi...Aşıq təsiri, saz havaları, bu havalardakı ahəng, musiqi şairin dilinə səlislik, yığcamlıq, axıcılıq, sadəlik içində dərinlik gətirirdi". Elə bu səbədən də bir sıra hallarda kosmopolit düşüncəli "mefistofellər" həm Səməd Vurğunu tənqid edir və çox qərībədir ki, böyük şairi tənqid edənlər həm də onun ədəbi dostu Osman Sarıvəllini tənqid edir və onun indi dillər əzbəri olan "Gətir oğlum, gətir" poemasının "...fəlsəfi qayəsini və məramını qəsdən eybəcərləşdirmək məqsədini güddürdülər. Buna görədir ki, böyük sairimiz S.Vurgun O. Sarıvəlliyyə həsr etdiyi şeirində yazırdı "kosmopolit iş başında səni dandi, məni dandi" -- deyirdi. " Xalq şairi Səməd Vurğun belə üzdənirəq tənqidçiləri özünün məşhur "Muğan" poemasında daha qabarıq şəkildə cavablandırırdı:

*Kosmopolit tənqidçilər ömrü boyu dandi məni,
Dedi: "Əsl şairlərin nə yurdu var, nə vətəni".
Dedi: "Bütün yer üzüdür sənətkarın ana yurdu,
Bizim çoban şairi də saz üstündə şeir qurdu..."
- Bəli! - Dedim! - Saz üstündə!
Lakin onun mənasını,*

*Vətənimin, millətimin qəhrəmanlıq dünyasını,
Simfonyalar lisanilə öz evimdə ötmüşam mən,
Vaşinqton salonları keçməmişdir ürəyimdən!*

Qeyd edildiyi kimi, Səməd Vurğunla Osman Sarıvəllini bir-biri ilə uşaqlıq, tələbəlik, ailə dosu olmaqla yanaşı, həm də ədəbi dostluq birləşdirirdi. Səməd Vurğun Osman Sarıvəllinin yaradıcılığına yüksək qiymət verir və ona çoxsaylı şeirlər həsr edirdi. Yazının bu məqamında həmin şeirlərin ikisindən nümunə gətirmək istədim:

Sirin dilin, şirin ləhcən,
Yurdumuzun öz səsidir,
Rübabını çalanda sən,
Dindi dağ da, göy ormanda,
Dedi hamı, dedim mən də,
Bu Osman nəfəsidir,
Yurdumuzun öz səsidir!...

Səməd Vurğunun dostu Osman Sarıvəlliyə həsr etdiyi, oxuculara nümunə gətirmək istədiyim ikinci şeiri "Bir arzu" adlanır:

Yenə şeirlərin qarşımdadır, bax,
Sənin kitabçanı varaqqlayaraq,

O qara keçmişə xatirə saldım,
Hər sözün üstündə xəyala daldım...
...Bu bizə bəllidir!

Fəqət, qardaşım!
(Sən ey bu dünyada yalnız sirdaşım)
Düşünən alnının isti tərindən,
Ömrünün yuxusuz gecələrindən
Hər ayın başında bir dastan yarat,
Yazan əllərinlə bəzənsin həyat...

1955-ci ildə Osman Sarıvəllinin "Azdrama"da keçirilən 50 illik yubileyini "Dostluq hədiyyəsi" şeiri ilə təbrik edirdi:

Qardaş, sən axar təbin,
Axdı axar sular kimi.
Gah yeridi, gah atlandı,
Qartal olub qanadlandı
Müqəddəs arzular kimi.
Sən çapdıqca köhlənini,
Nallarından od qalandı
Nihilistin başı üstə...

Səməd Vurğun və Osman Sarıvəllinin dostluq münasibətlərindən daha bir maraqlı məqamı bu yazıda bölüşmək istəyirəm. Bu iki ədibin dostlarının xatirələrin-

dən məlumdur ki, onlar həm də əsərlərini çapa verməzdən əvvəl bir-birinə göndərər, şeirlər və əsər haqqında bir-birinin fikirlərini öyrənərmişlər. Səməd Vurğun "Muğan" poeması üzərində işləyərkən poemanın ayrı-ayrı nəğmələrini Osman Sarıvəlliyyə göndərir, onun poema haqqında fikrini alır-mış. Bir dəfə poemanın 14-cü nəğməsində "Qəhrəmanın zəfəri" hissəsini oxuyarkın Osman Sarıvəlli görür ki, onun müəllifi olduğu bir fikir poemada yer alıb. Götürüb Səməd Vurğuna zəng edir və bunu ona bildirir. Səməd Vurğun cavabında deyir: - Osman mən onu dəyişdirməyəcəm, ancaq elə əlavə edəcəm ki, oxucular o fikrin müəllifinin sən olduğunu biləcəklər". Elə də olur və poema nəşr olunanda həmin fikir aşağıdakı kimi yazılmışdı:

...Pələng nərə çəkər hücumdan qabaq,
Bir an da bir yerdə dayanmayaraq...
Dağlar dilə gələr onun səsindən,
Ağaclar titrəyər hər nərəsindən...
Ancaq, şikarını aldımı pələng,
Hayqırmaz, bir daha nərə çəkərək;
Hay vurub, qıy vurub qışqırmaz yenə,
Sakitcə baş qoyar öz pəncəsinə...

Oxucum, bu surət sizə bəllidir,
Onun ilk avtoru Sarıvəllidir.

Osman Sarıvəlli də dostu Səməd Vurğuna öz sədaqət və məhəbbətini təkcə onunla ünsiyyətdə olanda, məktublalaşnda ifadə etməmiş, həm də onun yaradıcılığına yüksək dəyər verərək, bu böyük şair və şəxsiyyət haqda fikirlərini poetik ifadələrlə təqdim etmişdir. Belə şeirlərdən biri olan "Günah onun özündədir" şeiridir. Bu şeirin yaranma tarixi barədə Osman Sarıvəlli xalq şairi Zəlməxan Yaquba danışmış: "Səməd ağır xəstə yatırdı. Yanına getmişdim. Söhbətimizin kədərli bir anında "Osman, bir o sazı mənə ver", – dedi. Mən sazı Səmədə verdim. İstədi sazı "Qaraçı" havasına kökləsin, kökləyə bilmədi. Barmaqları o qədər gücdən düşmüşdü ki, telləri pərdələrin üstə yatırıb istədiyi səsi ala bilmirdi. Vəziyyəti belə görəndə göz yaşları məni boğdu. Üzümü divara tutdum ki, Səməd ağladığımı görməsin. Bu şeir onda doğuldu:

Dostum, incə barmaqların
Sədəflərin üzündədi.

Mənim meylim bir sazında,
Bir də şirin sözündədi...

Osman, ələ alma əsa,
Yaş dolanda batma yasa.
Hər kim yüz il yaşamasa,
Günah onun özündədi.

Osman Sarıvəllinin Səməd Vurğun haqqında ən kövrək şeirləri onun ölümündən sonra yazmışdır. "De, niyə üzümə mənalı baxdın", "Heykəl", "Mən dayansam sən dayanma", "Qəbristanda bir gecə" həmin qəbildən olan şeirlərdir. Bu şeirlər təkcə bir şeir deyil 40 illik dost, ən yaxın sirdaş, qardaş qədər doğma olan əziz bir insanın vaxtsız itkisini ifadə edən ağıdır, göynərtidir, həm də bu böyük dostunun vaxtsız ölümündən fəryad qoparan şairin açıq etiraflarıdır. Lakin Osman Sarıvəlli bu şeirlərlə kifayətlənməmiş, 1958-ci ildə onun haqqında ən kövrək əsəri olan "Sən-siz keçən günlərim" poemasını yazmışdır. Poemanı oxuduqca onun hər sətirində bir göynərti duyursan. Vurğunsuz ömrünün üçüncü ilini yaşayan şair, sanki onu bu əsəri yazan gün itirib. Ən yaxın ürək dostunu,

könül sirdaşını itirmiş Osman Sarıvəllinin
bu böyük itkidən nə qədər sarsıldığı və
hələ də özünə gələ bilməyi poemanın hər
sətrində hiss olunur:

Bir tabut qaldırdım, belim büküldü_
Gördüm dərdim kimi ağırdır yüküm;
Deyirəm, kaş mənim əlim sınaydı,
Sənin cənazəndən yapışdığım gün.

Şair poemada bu böyük itkinin kədərini
milyonların daşdığını bildirsə də, "Sənsiz
bircə gün də dözə bilməzdim, Yeddi yüz
otuz gün necə dözmüşəm deyərək, onun
bütün ağırlığını məhz iki nəfərin daşdığını
nə yana-yana belə ifadə edir:

Sözlərin qranit qayalarından,
Özün qoyub getdin öz heykəlini.
Kəsdirir yanını Mehdixan, Osman ,
Mən yaxın dostunam, o qardaşıdır,
Dururuq üz-üzə dərdli, kədərli,
Mən ayaq daşınam, o baş daşıdır..

Və poemanın finalını həyacansız oxu-
maq olmur:

Hər kəs öz evinə qayıtdı, mənə
Bu ucqar təpədə yalnız qoydular.
Qurğuşun asıldı ayaqlarımdan,
Ağrımı bildimi dostum, görəydim?
Gedirəm, getməyir, lakin ürəyim-
Başım ağır gəlir ayaqlarıma...
Yelkənim burulur, bilmirəm ancaq
Sahiləmi dönür, burulğanamı?
Gedirəm, haraya? Evəmi yoxsa,
Yenidən üz qoyub qəbristanamı?

Sözsüz ki, poema haqında danışmaq, yazmaq ayrıca bir yazının mövzusuudur və mən bu yazıda əsərdən bir neçə nümunə gətirməklə kifayətləndim. Osman Sarıvəlli Səməd Vurğunsuz keçən 34 il ərzində heç vaxt ən əziz dostunu unutmadı, onu əsərlərində, xatirələrində, söhbətlərində və xeyallarında yaşatdı.

Səməd Vurğundan sonra Osman Sarıvəlli ilə 20 ilə yaxın dostluq etmiş Zəlimxan Yaqub yazırdı: “Dilinin əzbəri Səməd Vurğun idi. Elə görüşümüz yadıma gəlmir ki, o, Səməd Vurğunu xatırlamamış olsun. Lap kövrələndə dərinədən ah çəkib – “Eeeh, Səməd, Səməd”, – deyərdi...

Səməd Vurğundan analar nə doğub, nə

doğacaq-deyərdi.”

Bu dünyada iki qüdrətli söz ustadı yaşadı. Onların dostluğu da yaradıcılıqları, mənəviyyatları və şəxsiyyətləri kimi, gələcək nəsillərə örnək oldu. “Bu iki ədəbi simanın dostluğu, qədim yunan əsatirində söylənən, Hömer nəğmələrində oxunan əfsanəvi bir dostluğu xatırladır.”

Hüseyn Arifin Vurğun dastanı

Azərbaycan poeziyasının körkəmli nümayəndələrindən biri olan xalq şairi Hüseyn Arif, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Qabil, Balaş Azəroğlu, İslam Səfərli, Əliağa Kürçaylı və digər görkəmli sənət adamları ilə birlikdə, ötən əsrin 45-50-ci illərində böyük ədəbiyyata gələn və həmin dövr Azərbaycan poeziyasını yaradan nəslə mənsubdur. Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Sülüeynan Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Məmməd Rahim və digər poeziya bahadırlarının at oynatdığı meydanda gənc şairlərin yeni söz demək, öz üslubunu yaratmaq imkanı nə qədər çətin olsa da, məhəz elə onların himayəsi və qayğısı altında istedadları parlayan gənc şairlərə zəruri dəstək göstərilir, onlara istedad və bacarıqlarının üzə çıxarılmasında və inkişafında hər tərəfli şərait yaradılır, xatirələrində, məqalələrində və əsərlərində özlərini Səməd Vurğunun poeziya məktəbinin yetirmələri və nümayəndələri hesab edən Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, İslam Səfərli, Əliağa Kürçaylı, Adil Babayev, Novruz Gəncəli, Aslan Aslanov, Tofiq Bayram və digərləri kimi, Hüseyn Hüseyn-

zadə də özünü Səməd Vurğun ədəbi məktəbinin ən sədaqətli yetirmələrindən biri sayır, xalq ruhundan el ədəbiyyatından, folklorumuzdan, sazın-sözün seyrindən maya tutan və onları öz yaradıcılığında özünəməxsus poetik ifadələrlə əks etdirən Hüseyn Arif hələ saza-sözə vurğunluğunun ilk vaxtlarından Səməd Vurğunu və aşiq Mirzə Bayramov özünün ustadı hesab edirdi:

Dilimizin qüdrətidir,
Ağzımızın ləzzətidir,
Yurdumuzun şöhrətidir,
Sözdə Vurğun, sazda Mirzə.

Demə səsin batasıdır,
O aləmə çatasıdır,
Hüseynin ustasıdır,
Sözdə vurğun, sazda Mirzə

Sonralar o, bir az da qabağa gedərək özünü Səməd Vurğunun ədəbi varisi hesab edirdi. Milyonlarla Azərbaycanlı kimi, Hüseyn Hüseynzadənin də Səməd Vurğun sevgisinin bünövrəsi ibtidai məktəbdə oxuduğu illərdən qoyulmuşdu. Bu hissləri

Səməd Vurğun və Mehdi Hüseyn

xatirələrində qələmə alan Hüseyn Arif yazır: "Mən Səməd Vurğunu uşaqlıq illərindən, ibtidai kənd məktəbində oxuduğum illərdən tanıyıram. Lakin onunla aramızda əsl tanışılıq Böyük Vətən Müharibəsindən sonra, təxminən universitetə daxil olduğum vaxtdan başladı". Hüseyn Hüseynzadə böyüdükcə, yaşa dolduqca onun şeirə, saza, sözə olan məhəbbəti də onunla birlikdə böyüyür və onun təsəvvüründə elə şeir, söz və sənətlə əkiz olan Səməd Vurğuna məhəbbət də getdikcə böyüyür, onun qəlbinə hakim kəsilir, həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilirdi. Hüseyn Hüseynzadə

ilə Səməd Vurğunun ilk tanışlığı onun xatirələrində qeyd etdiyi kimi Azərbaycan Dövlət Universitetinə daxil olduğu, müəllimi böyük ədəbiyyat adamı Cəfər Xəndanın universitetdə təşkil etdiyi ədəbiyyat dərniyinə üzv olduğu illərdən başlayır.

Nə qədər paradoksal da olsa, qeyd edilməlidir ki, bütün repressiyalara və ideoloji basqılara baxmayaraq həmin illərin ədəbiyyat adamları cəmiyyətin ən nüfuzlu, sayılıb, seçilən zümrələrindən biri idi və elə buna görə də gənclər arasında ədəbiyyata böyük bir axın var idi. Həmin dövrdə ədəbiyyatımıza istiqamət verən, onu yönləndirən ədəbiyyat adamlarından biri və birincisi Səməd Vurğun idi. O vaxtlar Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri vəzifəsində çalışan Səməd Vurğun universitetlərdə keçirilən ədəbi görüşlərdə və Yazıçılar İttifaqının Nətvən klubunun həftədə bir dəfə keçirilən, gənc yazarlar üçün təşkil olunan Gənclər günündə iştirak edir, gənc istedadların şeirlərini dinləyir, sonda özü çıxış edir, səslənən şeirlər haqqında fikirlərini bildirir, onlara istiqamət verir, ən istedadlı gəncləri isə himayəyə götürərək, onlara təhsil almaq, yaşamaq, işləmək və

yazıb-yaratmaq üçün şərait yaradırdı. Böyük şairin gənc istedadlara münasibətini ən gözəl ifadə edən əməkdar İncəsənət xadimi, şair Tofiq Bayram yazırdı: "Biz 1950-ci illərin əvvəllərində Səməd Vurğunun böyük qayğısı, böyük müdrikliyi, ədəbiyyata, poeziyaya və gəncliyə böyük məhəbbəti sayəsində şeirə gəlmişik. Yazıçılar ittifaqında həftədə bir dəfə gənclər günü keçirilirdi. Həmin gün biz böyük ürək çırpıntısı ilə, böyük intizarla Səməd Vurğunun gəlişini gözləyirdik və uzaqdan Xaqani küçəsinin girəcəyində Səməd Vurğun bir dağ kimi, poeziya işığı, bir peyğəmbər kimi görünür, onun dalğalı ağ saçları bizim gözlərimizə nur saçırdı.... Səməd Vurğunun səsi, nəfəsi, bizi Yazıçılar İttifaqına məhrab kimi baxmağa, sitayiş etməyə təşfiq edirdi." Hüseyn Hüseynzadə də onlarca gənc həmkarı kimi, Səməd Vurğun yaradıcılığına, şəxsiyyətinə, xarakterinə, davranış tərzinə, səsinə, nəfəsinə vurğun olan, ona "sitayiş" edənlərdən biri idi. Onunla ilk tanışlığını xatirələrində qələmə alan şair yazırdı: "Bir dəfə ədəbiyyat dərənəyində iştirak edən gənc şairlərlə birlikdə Natəvan adına klubda mən də çıxış edirdim...Mən Vətən

müharibəsində həlak olan komsomolçu dostum Bayram Məmmədova həsr etdiyim "Komsomol bileti" şeirini oxudum... İkinci gün universitetdə məni dekanata çağıraraq dedilər:- Bu saat get Yazıçılar İttifaqına, sizi orda Səməd Vurğun gözləyir. Mən çox həyəcanlandım. Dünyalar qədər sevdiyim bir insan, sənətkar birdən-birə səni axtarır. Getdim. Bir qədər gözlədim. Qapı açıldı, Səməd Vurğun qapının arasından məni görən kimi tanıyaraq:- ayə, içəri keç!-dedi. Sıxıla-sıxıla irəli keçdim. O, mənə - dünənki şeirin çox xoşuma gəldi, dedi,-onu çap etdirməmişən ki?- Xeyr!-dedim. Səməd Vurğun qımışaraq:-Oxu!- dedi...Şeiri əzbərdən oxudum. Sonra o, zəngi basdı, "Ədəbiyyat qəzeti"nin əməkdaşlarından Məmməd Əkbər yoldaş gəldi. Səməd Vurğun tapşırırdı ki, bu oğlanın şeirini növbəti nömrədə çap edin. Bu hadisə mənim, şeirə, sənətə olan həvəs və inamımı daha da artırdı". Sonrakı illərdə Böyük şairlə Hüseyn Hüseynzadənin görüşləri daha davamlı xarakter alır, Səməd Vurğun onun yaradıcılığı ilə daha yaxından maraqlanır, onun "xalq ədəbiyyatına meyli və məhəbbəti, folklorla maraqlanmağı" xoşuna gəlir: "Bu

yolla da get, sənin şeirlərində mənim xoşuma gələn xəlqilik və təbiilikdir"- deyirdi.

Hüseyn Arif öz yaradıcılığında davamlı olaraq Səməd Vurğun obrazına müraciət etmiş, müxtəlif dövrlərdə ona şeirlər həsr etmişdir. Onun Böyük şairə həsr etdiyi ən kövrək şeirlərdəndən biri "Sənsiz olmasın" şeiridir. Səməd Vurğunun xəstə yatdığı həssas bir dövrdə yazılmış həmin şeir son dərəcə səmimi və kövrəkdir. Həmin şeirdən iki bəndi bu yazıda nümunə gətirməklə hesab edirəm ki, hər iki söz ustasına ehtiramımı bildirmiş olaram:

İtirdim yuxumu, qərarımı mən,
Dilim haray çəkir, qəlbim döyünür.
Qurtarın şairi bu xəstəlikdən,
Həkimlər, həkimlər, aman günüdür!

Yaz kimi açılar qış fəslə çöllər,
Köməyi, istəyi gül-çiçək olsa;
Çiyində Qoşqarı aparar ellər,
Ona dərman üçün qar gərək olsa.

Səməd Vurğun həm yaradıcılığı, həm şəxsiyyəti, həm vətənpərvərliyi, həm milliliyi, milli olduğu qədər də beynəlmiləçiliyi

və digər saya gəlməyən insani keyfiyyətləri ilə hələ sağlığında xalq arasında simvollaşmış, rəmzləşmiş şəxsiyyət idi. Səməd Vurğun aşiqi olan, onu özünün sənət müəllimi hesab edən, onun şəxsiyyətinə, yaradıcılığına qeyri-adi bir varlıq kimi baxan Hüseyn Arif, özünü onun ədəbi varisi hesab edir, həm davranışında, həm yaradıcılığında, həm də fəaliyyətində onu yaşatmağa çalışırdı. Və təsədüfi deyil ki, ilk olaraq yaradıcılığında Səməd Vurğunun bədii obrazını yaratmaq ideyası və qisməti Hüseyn Arifə məxsusdur. Maraqlı bir detala dəyərli oxucunun diqqətini cəlb etmək istəyirəm. Məlumdur ki, Səməd Vurğun özünün ustası, mənəvi sələfi hesab etdiyi Molla Pənah Vaqifi yaşadığı dövrün nəslinə daha yaxşı və yaxından tanıtmalı üçün ədəbiyyatımızın qızıl xəzinəsinə daxil olan, böyük ustalqla və poetik qüdrətlə qələmə alınmış, dillər əzbəri olan "Vaqif" dramını yaratdı. Düşünürəm ki, Hüseyn Arif də öz ustası Səməd Vurğunun sadəliyi qədər böyüklüyünü, dahilyini, fitri istedadını, Vətən, dil, xalq, millət dövlət və təbiət sevgisini gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün Ustadının yolu ilə gedərək onun həyat və yara-

dıcılığına, fəaliyyətinə həsr olunan, xüsusi bir ustadlıqla və böyük sevgi ilə məşhur "Yolda" poemasını və həmin poema əsasında "Yolda" pyesini yaratdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, poema işıq üzü gördükdən sonra ədəbi cameə tərəfindən böyük müzakirələrə səbəb oldu. Həmin müzakirələrdə iştirak edən və Səməd Vurğuna böyük məhəbbəti olan Məmməd Araz yazırdı: "Səməd Vurğun kimi böyük bir sənətkarın həyatını qələmə almaq, onun obrazını yaratmaq nə qədər şərəflidir. Lakin bu, şərəfli olduğu qədər də məsuliyyətli və çətindir!...Bu mənada onun obrazını yaratmaq şairdən hünər istəyir".

Məlumdur ki, Hüseyn Arif bu dastanı Səməd Vurğunun vəfatından dərhal sonra -1956-cı ildə yazmağa başlayıb. Bu o zaman idi ki, böyük şair həyata təzəcə vida etmişdi. Onun şəxsiyyəti və yaradıcılığı artıq yaddaşlara hopmuşdu. Şairin ölümünü heç kəs qəbul etmək istəmir, onu qəlblərində yaşadırdılar. Belə bir zamanda, şairin, xalqın yaddaşında artıq rəmzləşmiş obrazını yaratmaq, Xalq şairi Məmməd Araz demiş müəllifdən "hünər istəyirdi". Hüseyn Arifin özü də bu mövzuya müraciət

etməyə tərəddüd edirdi. Və bu tərəddüdü qovmaq , bu hünərə sahibi olmaq üçün o, ilk növbədə Səməd Vurğunun ustadı Molla Pənah Vaqifdən xeyir-dua almaq istəyirdi. Təsadüfi deyil ki, əsər “Vaqiflə söhbət”lə başlayır, şair Vaqifin vətəni Qarabağdan Vurğunun vətəni Qazağa səyahət edir, “Aradım yaxını, gəzdim uzağı, Yönüm gah arana, gah dağa düşdü, Çiçək mövsümündə bir axşam çağı, Yolum Qarabağdan, Qazağa düşdü” deyərək, Qazaxda Vaqifin heykəli qarşısında dayanıb, onunla xəyalən söhbət edir, Vaqif onu sorğu-suala tutur:

Canlı insan kimi danışdı heykəl,
Qaçma qabağından sual-sorğunun
Vaqif xəbər aldı hər şeydən əvvəl,
Bəs hanı dastanı, hanı Vurğunun?

Dedim:-çox uşağam bu meydanda mən.
Hələ əlim əsir, dilim dolaşır.
Dedi:- Tanıyıram sən Hüseynsən,
Vurğunun dastanı sənə yaraşır.

Poemanın dili son dərəcə sadə, yüyrək və rəvan, əsərdə əks olunan hadisələr o qədər maraqlı və cəlbedicidir ki, sanki bir

dastan oxuyursan. İri həcmli, müxtəlif hissələrdən ibarət olan bu poemanı fikrimcə, müxtəlif boylardan ibarət lirik bir dastan da adlandırmaq olar. Şairin özü də Vaqifin dili ilə “Vurğunun dastanı sənə yaraşır” deməklə bu əsəri dastan adlandırır.

Yaradıcılığının ən qaynar illərini Səməd Vurğun dastanının yaradılmasına həsr edən müəllifin iç dünyasında bu obraz hələ o, məktəbdə oxuduğu illərdə yaranmışdı. Zaman keçdikcə şairin obrazı da onunla birlikdə böyümüş və 30-35 yaşında olarkən onun zirvəsinə çatmışdı. Səməd Vurğunun bütün yaradıcılığına dərindən bələd olan, onun ömür yolu ilə yaxşı tanış olan, həyatını izləyən, gəzdirdiyi yerləri qarış-qarış dolaşaraq, ustadının görüşdüyü insanlarla görüşən, xatirələrini dinləyən Hüseyn Arif bu dastanın yaradılmasına ömrünün beş ilini həsr etmişdi:

Tez başa gəlmədi yazdığım əsər,
Kənddə gecələdim, şəhərdə qaldım.
Yolda deyə-deyə hər axşam-səhər,
Ömürdən düz beş il mən yola saldım.

Oyandım çox zaman günəşdən qabaq,
Əsla düşünmədim şöhrət üçün mən.
Dözdüm hər zəhmətə bu işdə ancaq,
Böyük ustadıma hörmət üçün mən.

Müəllifin əsəri "Yolda" adlandırmasının da rəmzi mənası var. O, ustadını həmişə həyatda hesab edirdi. Yolda dedikdə o, qəhrəmanını hərəkətdə, səfərdə, yol üstündə, yolda təsəvvür edirdi. Düşünürəm elə bu səbəbdən də o, dastanını "Yolda" adlandırır. Poemanın "Vurğun bizimlədir" hissəsində müəllif yazır:

Gedir ön cərgəmizdə,
Gedir hər zamankı tək.
Yenə də sinəsində
Vurur alovlu ürək.
Yox, bitməyib səfəri,
Gözü sağda, soldadır,
O, hələ də yoldadır,,
O, hələ də yoldadır.

Heç də təsadüfi deyil ki, "Vaqıflə söhbət"dən sonra poema "Dağ yolu" ilə başlayır.

Müəllif xəyalən şairlə bir yerdə bütün

aləmi gəzir, təbiətin seyrinə çıxır, onunla bir yerdə məclis qurur, onunla düşünür, xəyala dalır, birlikdə saz çalır-söz qoşur. Bəzən ustadının şeiri ilə öz şeirini qoşalaşdırır və bu o qədər təbii alınır ki, sanki bir müəllifin şeiridir. Diqqət yetirin:

“Bulud tez keçməsin başımın üstdən,
Çay da yavaş axsın sular boyunca.
Baxım hər zərrəyə, baxım doyunca;
Ürək tərpənməyir ötəri səsdən.
Nə çıxar bir anlıq yanan həvəsdən...”
O yenə düşünüb ilhama gəldi,
Elə bil meşələr salama gəldi...
Rəng verdi, rəng aldı min gül, min çiçək
Səslədi şoferi gülümsəyərək:
-Ayə çat ocağı,
Bu saat, bu dəm,
Heç yana, heç yerə mən tələsmirəm.

Epiloq qarışıq 22 hissədən, 100 səhifədən ibarət, bir kitab həcmli bu poemanın hər bir hissəsi bir məkanda və bir ovqatda yazılıb. Bu hissələrin hər birində böyük şairin və müəllifin səyyah ömrünün bir anı əksini tapıb. Əsərin “Görüş” hissəsində şairin Qazaxda, ilk təhsilini aldığı Semina-

riyada-Pedməktəbdə rayonun sakinləri ilə görüşü təsvir olunur:

Vurğun Qazaxdadır... Bu xəbər, bu səs,
Hər kəndə yayıldı, hər evə çatdı;...
Şadlıq paltarını geydi qız, gəlin.
Kəsəməni yeridi, Salahlı axdı...
Açıldı qabağı gedib gələnin;
Şəhər birdən-birə ayağa qalxdı.

Xalq öz şair oğlunu görünməmiş bir coşqu və intəhasız sevgi ilə qarşılayır. Görüşdə xatirələr dil açır, şairin seminariya yoldaşı Mirqasım müəllim tələbəlik illərindən, birgə keçirdiyi günlərdən, Səmədin nakam məhəbbətindən xatirələr danışır, sonra şair şeir söyləyir:

Şeir deyir Səməd Vurğun,
Gözlər onun gözündədir;
İlham onun ürəyində,
Ləzzət onun sözündədir.
Gülümsəyir şirin-şirin
Qaşlarını oynadaraq...

Poemada təsvir olunan bu görüşlə müəllif, əslində Səməd Vurğunun Vətənimizin

müxtəlif guşələrində keçirdiyi çoxsaylı görüşlərin ümumiləşdirilmiş bir epizodunu yaradıb. Və şairin bütün ölkəmizi əhatə edən belə görüşlərinin sayı hesabı yoxdur. Bu görüşlər sonradan Böyük şair haqqında insanların qəlbindən heç vaxt silinməyən, həm də kitablara köçən xatirələrə çevrilib.

Təbii ki, kiçik bir yazıda dastanın bütün məziyyətləri barədə yazmaq və fikir yürütmək imkanı məhduddur. Bununla belə, əsərin ayrı ayrı məqamları var ki, onlardan yan keçmək mümkün deyildir. Poemanın "Vaqif" dramına həsr olunmuş "Dostlar" bölməsinə keçməzdən əvvəl şairin qardaşı Mehdxan Vəkilovun "Vaqif" dramının yazılması ilə əlaqədar fikirlərini bu yazıya daxil etmək fikrimcə, maraqlı olardı. Mehdxan Vəkilov yazır: "1937-ci ilin yarısında Səməd Vurğun özünün ilk və ölməz əsərini-"Vaqif"-i yazdı. Həmin ildə baş verən hadisələrlə əlaqədar S.Vurğun bəzən sabahkı gününə əmin ola bilmirdi; o, böhtanlardan qorxurdu. Böhtana düşən dostlarının taleyi onu dəhşətə gətirirdi. Məhz belə bir zamanda o, "Vaqif" dramını yazdı." Hüseyn Arifin də, qəhrəmanının "Vaqif" dramının yazılması zamanını və bununla əlaqədar

şairin dostu görkəmli tənqidçi və yazıçı Mehdi Hüseynlə dialoqunu poemada çox canlı və parlaq şəkildə təsvir edir. Müəllifin, şairlə dostu Mehdi Hüseynin dialoqunu qurmaqda məqsədi məhz, onların məşhur əsərlərini, məşum otuz yeddinci illərdə, zamanın dəhşətli təhlükələrinin təzyiqi altında yazıldığı aydın şəkildə sezilir. Eyni zamanda, müəllifin məqsədi həm də bu iki böyük sənətkarın dostluğunun və ədəbi əlaqələrinin, həmçinin onların zehninin və ədəbi qüdrətinin məhsulu olan "Vaqif" dramı ilə "Tərən" romanının yazılma şəraiti və bu şəraitdə hər iki ustadın ədəbi kamilliyinin möhtəşəmliyini oxucuya və gələcək nəsillərə çatdırmaqdan ibarətdir: "Otuz yeddinci ildir... Mehdi masa dalında, o, evində "Tərən"i bitirməyə tələsir. Tələsir, tələsməmək, bəzən mümkün deyildir, üfüqdə dan sökülür. Yarımçıq qoymaq olmaz. Otuz yeddinci ildir. O qədər çəkməyir ki, birdən qapı döyülür. Dillənir-kimsən! –deyə. Açı, ay Mehdi, mənəm, mən. Səs dostunun səsidir, Səməd girir içəri. Yenə qıpqırmızıdır, onun qaynar gözləri. –Ay Mehdi! -Səməd buyur!- "Vaqif"dən oxuyacam. Bir azca yaxın otur":

Sonadək oxuyub bükür dəftəri
Duyulur qəlbinin döyüntüləri.
Gur qara saçları dağılmış yenə,
Əlini dostunun qoyur çiyinə:
Hə Mehdi, necədir, açdımı səni?
-Səməd lap yerimdən oynatdı məni.
Elə vuruldum ki, Vaqifə düzü.
Dolaşdı fikrimdə "Tərən"ın sözü.
-Yox, yox "Tərən"ı da çıxartma yaddan.
Vaqif Vaqif olsun, Tərən da Tərən.

1950-ci illərin əvvəllərində, 37-ci illər Səməd Vurğun üçün yenidən təkrarlanırdı. Onun xalq arasında olan böyük nüfuzundan, ona olan intəhasız xalq məhəbbətindən qorxuya düşən vəzifə sahibləri və onların əlaltıları Şairi tənqid atəsinə tutmuşdular. Həmin illərdə şair özünün məşhur "Aygün" poemasını yazırdı. Əsər "Azərbaycan" jurnalında dərc olunan kimi şairə yenidən hücumlar başlanır. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin sözləri ilə desək "Əsər amansızcasına tənqid atəsinə tutulur. Əslində bu, ədəbi tənqiddən çox təhriř idi." Həmin illərdə Səməd Vurğun bu üzdən iraq tənqidçilərə, müxənnətlərə, "mefistofellər"ə, nihilistlərə ünvanlanan

bir neçə şeirlər yazır. Belə bədxahların əməlləri Hüseyn Arifin də diqqətindən yayınmamışdı və o, poemada bu bədxahlara "Nihilist" başlığı ilə xüsusi bölmə ayırmışdır. Müəllif bu bölmədə şairə böhtan atan, onun əsərlərinə əsassız hücum edən, ağır ittihamlar irəli sürən fürsətçilərə "Xəyanət cildini dəyişdirərək, yırtıcılar kimi pusquda duranları", "canavar döşündən südəmib, niyyəti, fikri didib dağıtmaq olanları", "xayalı zülmət, eşqi cəhənnəm olanları", "şöhrət düşkünü, vicdan oğrusu, nəcins öküz kimi yana çəkənləri" ifşa edir, öz qüdrətli qələmi ilə onların cavabını verir:

Nihilist! Gözündə qapqara eynək,
Elə vicdanı da qaradır onun.
Oxuyur yenə də qeyzə gələrək,
Qalın kitabını Səməd Vurğunun...

Götürüb qələmi, alıb varağı,
Yenidən "Aygün"ə hücum elədi.
Bir daha açıldı əli, ayağı,
Baxın nələr yazdı, nələr elədi.

Nihilist yatmayıb əli varaqda,
Nələr uydururdu, nələr deyirdi,

Lakin öz qadını başqa otaqda,
"Aygün"dən parçalar əzbərləyirdi.

Poemanı oxuduqca müəllifin ifadəsində
Səməd Vurğunun ömür və həyat yolu bir
kino lenti kimi xəyalından keçir. Onu gah
Muğanda ovçular arasında, gah Mingəçevirdə
"Muğan" dastanını yaradan inşaatçılar
arasında, gah Mil düzündə pambıqçılar
arasında görürsən. Gah səsi Talıstandan,
gah Göygöldən, gah da Şuşadan gəlir. Gah
görürsən ki, ali xitabət kürsülərində mü-
hazirə oxuyur, gah da Sülh Konqresində
onun gur səsi eşidilir:

Danışır köksünü verib irəli,
Qalib bir ölkənin nümayəndəsi.
Yayılır dünyanın hər tərəfinə,
Vurğunun-Sülh- deyə gurlayan səsi .

Sıxılır, açılır danışdıqca o,
Geniş alınıdakı uzanan izlər.
Qara qaşlarını çatıb baxanda,
Kəpəzdən boylanan qartala bənzər.

Dastanın son boyları kədərli notlarla,
göynərtili hisslərlə qələmə alınıb. Xüsu-

silə əsərin “Yataqda”, “Yubiley gecəsi” və “Son ayrılıq” bölmələrini həyacansız oxumaq mümkün deyil. Həmin bölmələrin hərəsindən bir neçə bənd nümunə gətirmək istəyirəm: Bu parça “Yubiley gecəsi” bölümündəndir:

“On iki may, saat səkkiz, Salon dolu, səhnə dolu; Fikir, xəyal içində biz, Seyr edirik sağı solu...”

Kürsüdəki qardaşıdır,
Yanağında o görünən
Ləkə deyil, göz yaşdır...
O, Vurğunun məktubunu
Oxuduqca ağır-ağır,
Düşündürür sözlər onu,
Görkəmindən həsrət yağır.
Məktub adi məktub deyil
İnsandakı inama bax...

Aşağıdakı parça isə əsərin “Son ayrılıq” bölümündəndir:

Gözümün önündə Fəxri xiyaban
Torpağın qoynunda yüz qəbir yatır...
Söylət hər kərpici, dindir hər daşı,
Neçə söz gizlənilib, neçə sirr yatır.

Yenə də üstümü aldı duman - çən,
Hüseyn hörmətlə ayaq saxla sən,
Cəfərin xəbəri varmı görəsən
Ynında Vurğunla Üzeyir yatır...

Görkəmli pedaqoq, şairin qardaşı Meh-dixan Vəkilov "Ömür dedikləri bir karvan yolu" əsərində Səməd Vurğunun, həmin kitab nəşr olunanadək heç kimə məlum olmayan, gənclərə ünvanlanmış "Uzaq nəslə məktub"u barədə məlumat verir. Səməd Vurğun məktubunda yazır: "Mənim əzizim və doğma nəslim! Mən əsirlərin başı üzərində sənin xoşbəxt sifətini, sənin böyük günəş kimi parlaq taleyini... görürəm... Mən xəyalən sənə çatıram. Səninlə bir cərgədə addımlayıram. Mən elə bil səninlə birlikdə nəfəs alıram, səninlə ələ-ələ verərək addımlayıram. Mən sənin məsud sifətində, sənin uzaqgörən gözlərinin parıltısında nə isə doğmalığ, yaxınlıq görürəm. Mənə belə gəlir ki, mən həyat və yaradıcılığımı davam etdirirəm, sən mənim simamsan. Mən səninlə fəxr edirəm, mənim əziz nəticəm! ...Səninlə necə fəxr etməmək olar, mənim əzizim?! Axı sən bütöv bir gələcəksən..."

Hüseyn Arif poemada sanki, Ustadının

fikirlərini davam etdirərək yataqda ağır xəstə yatan qəhrəmanın dili ilə yazır:

... Gəncliyə fikir verin,
Gənclik!-o gələcəkdir.
Sabahı yoxsa əgər,
Bu gün kimə gərəkdir?!

Maraqlıdır! Müəllif, Səməd Vurğunun dastanını başa çatdırandan sonra yazdığı "Cəfər" dastanında da Vurğunu yada salır, onun haqqında yazdığı bu dastana nə qədər həssaslıqla, məsuliyyətlə yanaşdığını, onu nə qədər sevərək yaratdığını səmimi şəkildə etiraf edir:

Arayıb axtarmaq adətim oldu,
Qorxub çəkinmədim, çəndən, çisəkdən.
Dostlar yaxşı bilir, gizli deyil bu,
"Yolda"nı yollarda tamamladım mən.
On yol qulaq asdım bir xatirəyə,
On dəfə bir yurda ziyarət etdim.
Vurğunun ilk izi necəymiş deyər,
Bir ildə on dəfə Qazağa getdim.

Və bu da əsərin epiloqu. Müəllif oxucuya müraciət edərək, böyük sevgi və mə-

suliyyəət hissi ilə başa gətirdiyi bu dastanın qəhrəmanının ömrünün bütöv xəritəsini çəkməyin asan olmadığını və onun sonunun bitmədiyini bildirir:

Sonu görünməyir şair ömrünün,
Hər vaxt seyr edəcək doğma diyarı,
Mənim demədiyim nə varsa, o gün,
Deyəcək sabahın öz sənətkarı.

Hüseyn Arifin qənaəti düz çıxdı. Səməd Vurğun haqqında yüzlərlə xatirələr, öçerk-lər, elmi-tənqidi məqalələr yazıldı. Osman Sarıvəlli, Süleyman Rəhimov, Mehdi Hüseyn, Məmməd Araz kimi sənət korifey-ləri Səməd Vurğuna böyük məhəbbətin təzahürü kimi ədəbi yaradıcılıqlarında baş qəhrəmanı Səməd Vurğun olan bir-birindən gözəl əsərlər yaratdılar. Ədəbiyyat-çünaslıq elmimizin yeni bir qolu "Vurğunşünaslıq" yarandı. Səməd Vurğun yaradıcılığının müxtəlif sahələrinə dair 20-dən çox namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə edildi. Mehdi Hüseyn, Bəxyiyar Vahabzadə, Qulu Xəlilov, Cəlal Abdullayev, Adilxan Bayramov, Famil Mehdi kimi görkəmli elm və söz adamları

öz elmi tədqiqatlarını Səməd Vurğun yaradıcılığına həsr edərək Vurğunşünaslığa çox dəyərli töhfələr verdilər. Bu il anadan olmasını 120 illik yubileyini keçirəcəyimiz Xalq şairi Səməd Vurğunun vəfatından 70 il keçməsinə baxmayaraq, biz hər gün ona mənən daha da yaxınlaşırıq. Böyük istedad, böyük duyğular, böyük arzular və ideallar şairi olan, bu arzu və idealları öz əsərlərində tərənnüm edən və ölməz əsərlər yaradan poeziya qartalımız Xalq şairi Səməd Vurğun, bu gün də bizimlədir, bizimlə birgə addımlayır, sabah da bizimlə olacaq və onun haqqında ən gözəl əsərlərindən belə yaranacaqdır. Xalq şairi Hüseyn Arif dastanının finalında dediyi kimi:

Çoxdur açılmamış incvə nöqtələr,
Xalq şair oğlunu hey anacaqdır.
Vurğunun haqqında ən böyük əsər,
Hələ indən belə yaranacaqdır.

Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin çoxşaxəli yaradıcılığı, elmi və ictimai fəaliyyəti ilə tanış olduqca, onun zəngin ədəbi irsini varaqladıqca yazı-pozu adamı kimi istər- istəməz ürəyindən nəsə demək, nəsə yazmaq keçir. Heç şübhəsiz O, öz təkrarsız poeziyası və fəlsəfi dramaturgiyası ilə ədəbiyyat xəzinəmizə misilsiz töhfələr verən, fundamental ədəbi tədqiqatları ilə ədəbiyyatşünaslıq elmimizi zənginləşdirən, pedaqoji fəaliyyətilə gənc nəslin milli ruhda tərbiyə olunmasında, milli mənəvi dəyərlərin onlara aşılmasında və milli təfəkkürün formalaşmasında müstəsna xidmətləri olan nadir söz adamı və görkəmli tədqiqatçı kimi ədəbiyyat tariximizə daxil olmuşdur. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Prezident Sərəncamında deyildiyi kimi: “Bəxtiyar Vahabzadə mübariz şəxsiyyəti və çoxşaxəli fəaliyyəti ilə XX əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycan bədii-ictimai fikir tarixinə parlaq səhifələr yazmış qüdrətli simalardandır. Onun Vətənə, millətə

və doğma ana dilinə sonsuz məhəbbət ifadə edən, dərin poetik-fəlsəfi düşüncələrlə zəngin irsi daim mədəni-mənəvi dəyərlərə ehtiram, milli azadlıq ideallarına bağlılıq və istiqlal məfkurəsinə sədaqət hissi aşılarmışdır. Sənətkar ədəbi və elmi yaradıcılığını uzun illər pedaqoji fəaliyyəti ilə uğurla əlaqələndirərək, bir neçə nəslin milli təfəkkürünün formalaşmasında müstəsna rol oynamışdır. Bəxtiyar Vahabzadə ictimai xadim kimi xalqın taleyüklü məsələlərinə münasibətdə həmişə əsl ziyalı mövqeyi nümayiş etdirmişdir”.

Hələ sağlığında simvollaşmış B. Vahabzadə keçən əsrin 60-cı illərində, əsasən ədəbiyyatımızda özünü təzahür edən milli azadlıq ideyalarının və hərəkətinin əsas aparıcı şəxslərindən biri kimi, müxtəlif ədəbi üsullardan və obrazlardan ustalıqla istifadə edərək, “Sovet rejimində milli varlığı tapdanan, hər cür məhrumiyyətlərə məruz qalan millətin dərdlərini, irihəcmli poemaları və pyeslərində hadisələri ya tarixə, ya da başqa ölkələrə keçirərək öz millətinin dərdlərini dilə gətirmişdir”. Nə qədər təkrar olsa da bu səpkili əsərləri sırasında onun bir vaxtlar qadağan edilmiş,

lakin gənclər arasında əl-əl gəzən və əzbər oxunan, Azərbaycanımızı ikiyə bölən tarixi ədalətsizliyə həsr olunmuş “Gülüstan” poemasının adını xüsusilə qeyd etmək istərdim.

Səməd Vurğun yazıçılar və şairlər arasında

Fikrimcə, Xalq şairi Bəxtuiyar Vahabzadənin 100 illik yubileyi ilində və Səməd Vurğunun 120 illiyi ərəfəsində Bəxtiyar Vahabzadənin elmi-bədii yaradıcılığının ana xəttini təşkil edən Səməd Vurğun obrazı oxucular üçün maraqlı ola bilər.

Hər iki sənətkar həm yaradıcılıq, həm də şəxsiyyət baxımından öz dövrlərinin ən mükəmməl və nüfuzlu simaları olmuş və

onların həyatının və yaradıcılığının əsas dövrü Sovet hakimiyyəti illərinə düşür. Bu baxımdan düşünürəm ki, mənim bu yazıda "Sovet" ifadəsindən istifadə etməyimi oxucular obyektiv qəbul edəcəklər. Qeyd etməyi zəruri hesab edirəm ki, Sovet dövründə yaradılmış ədəbiyyat nümunələri, ədəbiyyat xəzinəmizin ayrılmaz bir hissəsini təşkil edir. Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcı nəslinin nəhəngləri hesab etdiyimiz nümayəndələri nə qədər represiya terroru, ideoloji təsir və basqı altında yaşamaclarına və işləmələrinə baxmayaraq, onların yaratdığı əsərlər, ədəbiyyat xəzinəmizin bir çox inciləri həmin dövrdə yaranmışdır. İdeoloji quruluşun və insan münasibətlərinin bütünlüklə dəyişməsinə rəğmən onların böyük əksəriyyəti öz bədii və mənəvi dəyərini bu gün də qoruyub saxlaya bilmişdir.

XX əsr Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi Səməd Vurğun milli köklərinə, adət və ənənlərinə, möhkəm bağlı olan, öz xalqını, Vətəninə, dilini ilahi bir məhəbbətlə sevən, fitri istedadı və güclü mütaliəsi sayəsində klassik Azərbaycan və şifahi xalq ədəbiyyatına, eləcə də SSRİ

və dünya ədəbiyyatına dərindən bələd olan, yaşadığı dövrdə dünyada baş verən olayları, prosesləri, hadisələri yaxşı bilən, onlardan baş çıxaran, öz əsərləri və fəaliyyəti ilə mənsub olduğu xalqın və dövlətin mənafeyi naminə hadisələrin gedişinə təsir etməyə çalışan, son dərəcə milli və milli olduğu qədər də beynəlmiləlçi olan misilsiz bir şəxsiyyət olmuşdur. O, təkcə Azərbaycan Sovet ədəbiyyatının deyil, bütünlüklə Sovet ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olmuş, həyat və yaradıcılığı haqqında bu günədək minlərlə məqalə, xatirə, очерк yazılmışdır. Təkcə böyük şairin 50 illik yubiley günlərində ünvanına dünyanın müxtəlif guşələrindən mindən çox təbrik məktubu daxil olmuşdur. Onun qartal vüsətli poeziyası, ayrı-ayrı əsərləri haqqında sovet ədəbiyyatının və ədəbiyyatşünaslığının Aleksandr Fadeyev, Nikolay Tixonov, Konstantin Simonov, Mehdi Hüseyn, Mirzə İbrahimov, Kamal Talıbzadə, Maksim Rılski, Georgi Leonidze, Semyon Trequb, Vladimir Oqnev, Aleksandr Deyev, Məsud Əlioğlu, Məmməd Arif, Mir Cəlal, Cəfər Cəfərov, Heydər Hüseynov, Məmməd Cəfər Cəfərov, Əziz Mirəh-

mədov, Yaşar Qarayev, Cəlal Abdullayev kimi görkəmli nümayəndələri yüksək fikirlər söyləmişlər. Azərbaycanın Osman Sarıvəlli, Süleyman Rəhimov, Hüseyn Arif, Məmməd Araz kimi söz ustadları və digərləri baş qəhrəmanı Səməd Vurğun olan dəyərli və maraqlı bədii əsərlər yazmış, şairlərimiz Səməd Vurğuna həsr olunmuş minlərlə şeir nümunələri yaratmışlar. Şairin böyük qardaşı görkəmli maarifçi və ictimai-siyasi xadim Mehdiqan Vəkilov, məşhur tədqiqatçı Şəmistan Nəzirli, şairin həyat və yaradıcılığının ayrı-ayrı məqamları haqqında maraqlı xatirələrdən ibarət kitablar nəşr etdirmişlər.

Maraqlı faktdır ki, Səməd Vurğun yaradıcılığına ilk monoqrafik araşdırma həsr edən məhz Bəxtiyar Vahabzadə olmuşdur.

O, "Avtobioqrafiyam" əsərində yazır: "... Mən hələ uşaqlıqdan S.Vurğunun şeirlərini sevmiş və yaradıcılığa da bu böyük ustadın təsiri ilə başlamışam. Bu sevgi məni həm bir şair kimi, həm də bir tədqiqatçı kimi S. Vurğuna, onun əvəzsiz yaradıcılığına bağladı. Belə ki, 1951-ci ildə "S. Vurğunun lirikası" mövzusunda namizədlik, 1964-cü ildə isə "S. Vurğunun

yaradıcılıq yolu" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etdim." Bu tədqiqat işi ilə Bəxtiyar müəllim ədəbiyyatşünaslıq elmimizi zənginləşdirərək, bu xəzinəyə yeni bir mövzu- Vurğunşünaslıq mövzusu gətirmişdir. Bəxtiyar Vahabzadədən sonra həmin mövzuya daha 19 nəfər müraciət etmiş, ümumilikdə bu mözuda 19 namizədlik, 3 doktorluq dissertasiyası müdafiə edilmişdir. Sözsüz ki, Bəxtiyar Vahabzadə də digər ədəbi nəsildaşları kimi (Nəbi Xəzri, İslam Səfərli, Əliağa Kürçaylı, Adil Babayev, Hüseyn Arif, Məmməd Araz, Nəriman Həsənzadə, Xəlil Rza Ulutürk və b.) özünü Səməd Vurğun məktəbinin nümayəndəsi hesab edirdi. Ustadın yaradıcılığına müraciətin bir səbəbi də Səməd Vurğun şəxsiyyətinə dərin sevgidən, heyranlıqdan və hörmətdən irəli gəlirdi. Səməd Vurğunun poeziyasının sehrinə düşən və onu oxuduqca, araşdırdıqca bu sehrdən, bu hikmətdən vəcdə gələn Bəxtiyar Vahabzadə yazırdı: "Mən bu ustad şairi hər dəfə oxuyanda elə bir tilsimə düşürəm ki, bu tilsimin nə adını, nə ünvanını, nə ilkini, nə də sonunu tapa bilirəm. Öz qaynağını xalq yaradıcılığı çeşməsindən götürmüş bu sənət

xalqın dühası kimi zəngin və zənginliyi qədər də sadədir. Bizi çaşdıran da bu sehrli sadəlikdir. Bu sənət bizi sadəliyi, bəllurluğu və bu sadəliyin içindəki müdrikliyi ilə sehləyir. Əsl və böyük sənətin də sirri iza-ha çətin gələn bu sadəlikdə və bu sadəlik içindəki qeyri-adilikdədir”.

Bəxtiyar müəllimin “Səməd Vurğun poeziyası” monoqrafiyasında Səməd Vurğunun təkcə poeziyası təhlil edilmir, həm də onun poemaları da, dramaturgiyası da nəzərdən keçirilir. Güman etmək olardı ki, Bəxtiyar Vahabzadə elə Səməd Vurğun yaradıcılığı haqqında ədəbiyyatşünaslıq elmində bir cığır açmaqla kifayətlənəcək və estafeti özündən sonra gələnlərə ötürəcək. Ancaq belə olmadı. O, Səməd Vurğunun ömür və yaradıcılıq yolu haqqında tədqiqatlarını davam etdirərək, dövrü mətbuatda məqalələrlə, xatirə-yazılarla, o cümlədən elmi məqalələrlə çıxış edir. Görünən odur ki, Bəxtiyar Vahabzadə nə tədqiq etdiyi Səməd Vurğun poeziyası ilə, nə də ondan sonrakı dövrlərdə yazdığı məqalələri ilə kifayətlənmir, doktorluq dissertasiyasını da Səməd Vurğuna həsr edir. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə “Xalq şairi

Səməd Vurğun “ kitabında həm də öz yaradıcılıq məqamını ortaya qoyur: “Əlimə qələm aldığım gündən S.Vurğun yaradıcılığı həmişə məni düşündürmüş, onun əsərləri, əsərlərindən ayrı-ayrı parçalar yaddaşımda, qəlbimdə həmişə yaşamış, bu böyük irsə yaşımin müxtəlif çağlarında dönə-dönə qayıtmışam”. Fikirlərini davam etdirərək Bəxtiyar Vahabzadə deyir: “Vəfatından 30 ilə yaxın bir müddət keçən, cismani həyatı ilə bizdən uzaqlaşan, uzaqlaşdıqca bizə mənan daha da yaxınlaşan şairin sənətindəki ecazı, bizə ildən-ilə daha da doğmalaşmasının sirri barədə həmişə düşünürəm. Bunun səbəbini tapmaq, sənətin sirrini və təsirindəki möcüzəni tapmaq deməkdir. Bir şair kimi yaradıcılığının 35 illik yolunu keçəndən, bu yolun ağrı-acılarını, əzab və sevinclərini dadandan sonra, sənətindən həmişə öyrəndiyim bu şairin ildən-ilə yeniləşməsinin sirrini ömrümün bu çağında bir daha dərk etmək, xalqımız və çoxəsirlik ədəbiyyatımız qarşısında bir növ hesabatımdır... Füzuli şeirindəki obrazlar silsiləsinin ecazına heyrət etdiyimiz qədər, Səməd şeirindəki sadəliyə, səmimiyyətə, axıcılığa və ürəyəyatımlılığa məf-

tun oluruq. ”

Bu qədər səmimi və sadə. Qüdrətli söz ustadı Bəxtiyar Vahabzadənin Səməd Vurğun haqqında yazdığı monoqrafiyaları oxuduqca mütəfəkkir və vətənpərvər şairin nəhəng obrazı bütün möhtəşəmliyi ilə gözlərinin qarşısında canlanır. Əsərlə tanış olduqca Bəxtiyar Vahabzadəyə bir tədqiqatçı-şair kimi , həm də Səməd Vurğun şəxsiyyətinə obyektiv və yüksək dəyər verən bir ədəbiyyat fədaisi kimi böyük rəğbət və minnətdarlıq hissləri yaranır. Bunula belə çox maraqlıdır ki, ömrünün və elmi fəaliyyətinin əhəmiyyətli bir hissəsini bu müqəddəs işə həsr etmiş müəllif mütəvaze bir şəkildə bu böyük tədqiqatı sadəcə bir təşəbbüs kimi dəyərləndirərək yazır: ”Əlbətdə belə bir şairin mürəkkəb, çoxcəhətli yaradıcılığını, bu yaradıcılığın ən mühüm xüsusiyyətlərini təhlil etmək üçün...şairin özü kimi düşünmək, özü kimi duymaq, onun özü kimi dünya hadisələri ilə qaynayıb qarışmaq, xalqların taleyi ilə yaşamaq, onların dərdləri ilə alışmaq, yamaq lazımdır. Bu mənada oxucularımıza təqdim etdiyimiz kitabla biz bu böyük işin öhdəsindən layiqincə gələ bilmək iddiasın-

da deyilik. Biz bu əsəri şairin böyük irsini küll halında öyrənmək işində bir təşəbbüs hesab edirik." Bəxtiyar müəllim Səməd Vurğunun tədqiq etdikcə, onun həyat və yaradıcılığını öyrəndikcə bu qeyri-adi şəxsiyyətə heyranlığını universitet auditoriyalarında özünəməxsus ifadə tərzilə oxucuya təqdim edir: "...Böyük şairin yaradıcılığı xalqımızın keçmişini, bu gün və gələcəyini əks etdirən nəhəg güzgüyə bənzəyir. Bu güzgüdə xalqın sevinci də, kədəri də, xəyalı da, arzusu da, hissi də, düşüncəsi də, həyatı da, folkloru da müəyyən ölçüdə öz əksini tapmışdır...S,Vurğun yaradıcılığı küll halında dünyagörmüş, sinəsi xəzinə, ağsaçlı müdrik bir qocaya bənzəyir... Bu qoca Azərbaycan xalqının simvoludur, bəlkə də şairin qəhrəmanı Azər babanın özüdür. Azərbaycan xalqının "Avesta" dövründən bu günə qədərki tarixi-Nizami qüruru, Füzuli kədəri, Xaqani mubarizliyi, Nəsimi hikməti, Vaqif səmimiyyəti, Koroğlu qəhrəmanlığı, Sabir gülüşü bu böyük yaradıcılıqda öz əksini tapmışdır. Bu böyük yaradıcılığın epigrafi şairin "Azərbaycan" şeiridir".

Vurğunsevərlərə məlumdur ki, milli zi-

yalılarımız kimi Səməd Vurğun da müdhiş 37-ci illərin ağrı-acılarını yaşamışdı. Həmin dəhşətli olaylar 1948-ci ildən sonra da təkrar olunmuşdu. Həmin illərdə Səməd Vurğunun başı üzərində qara buludlar yənidən dolaşmaqda idi və ona qarşı yönəlmiş şər və böhtanlar səngimirdi. Həmin illərdə onun yazdığı "Azərbaycan", "Ellər dünyası", "Həsərət", "Ala gözlər" və digər şeirləri, "Aygün", "Bəsti", "Bakının dastanı" poemaları və "İnsan" pyesi qərzli tənqidlərə məruz qalmışdı. Və müəllifin Səməd Vurğun monoqrafiyasını oxuduqca, onun qəlbinin içindən gələn kövrək hisslərin şahidi olursan. Şairə ünvanlanmış bu haqsızlıqlar bir tədqiqatçı şair kimi Bəxtiyar Vahabzadənin də monoqrafiyasında ətraflı yer almışdır. Həmin tənqidi haqsızlıqları bütün bəxtiyarsayağı emosionallıqlar ilə qələmə alaraq müəllif yazır: "Şairə olan ümumxalq məhəbbəti rəyasət düşkünlərini çox narahat edirdi. Başqa sözlə desək, bu karyeristlər şairin gündən –günə artan nüfuz və şöhrətindən qorxuya düşürdülər. Həmin illərdə şair "Aygün" poeması üzərində işləyirdi.(1950—1951) 1952-ci ilin yanvar ayında("Azərbaycan" 1952

№1) dərc olunan kimi əsər amansızcasına tənqid atəşinə tutldu. Əslində bu ədəbi tənqiddən çox təhrif idi. Bütün bu hücumlardan kədərlənən şair, ona böhtan atan, onu incidən adamların iç üzünü açan bir neçə şeir yazır, lakin çap etdirmir. ("Mefistofel", "Müxənnət", "Ax paxıllar" və s.)... Şair, əsərlərinə edilən əsassız hücumlardan və verilən ağır ittihamlardan ruhdan düşmür, gələcəyə, özünün haqlı olduğuna qəti inanırdı." Maraqlıdır, Səməd Vurğunun vəfatından 70 il keçməsinə, bir-neçə ədəbi nəslin dəyişməsinə baxmayaraq, böyük şair bu gün də tənqid atəşinə tutulur. Əslində yoxluğundan keçən bu onilliklər ərzində mütəfəkiir və vətəndaş şairin şəxsiyyətinin də, yaradıcılığının da gündəmdən düşməməsi, şər və böhtanlara düçar olması onun böyüklüyünə, dahiliyinə dəlalət edir. Lakin bununla belə adama təsir edən odur ki, ona çamur atmağa cəhd edən məxluqlar istər yaradıcılıq, istər şəxsiyyət, istərsə də xalqa, vətənə xidmət baxımından Səməd Vurğunun ayağının tozuna belə layiq deyillər. Görünür Əlisa Nicat və onun kimi "mefistofellər, bədxahlar, xəbislər, müxənnətlər", bir sözlə şər qüvvələr bu gün də

var və adı çəkilən əsərləri Səməd Vurğuna sağdan-soldan daş atmağa çalışanlara ən tutarlı cavabıdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin Səməd Vurğun haqqında yazdığı məqalələri və monoqrafiyaları Səməd Vurğunun şəxsiyyətini və yaradıcılığını, onun xalq və Vətən qarşısında xidmətlərini, Azərbaycan ədəbiyyatında və ictimai fikir tarixində və eləcə də ictimai-siyasi həyatında yerini müəyyənləşdirməyə və onu istər müasirlərinə, istərsə də gələcək nəsillərə təqdim etməkdən ibarət olmuşdur və əminliklə qeyd edirəm ki, müəllif öz məqsədinə yüksək səviyyədə nail olmuşdur. Və Bəxtiyar müəllim qüdrətli bir sənətkar və tədqiqatçı ustalığı ilə Səməd Vurğunun fəlaiyyətinin elə incə məqamlarını və elə bir sadə, axıcı, ürəyeyatan və səmimi dillə oxucaya təqdim edir ki, oxucu həm müəllifin, həm də Səməd Vurğunun möhtəşəmliyinə heyran qalmağa bilmir. O yazır: "Səməd Vurğun böyük sənətkar olmaqla yanaşı, böyük təbiətə malik alicənab bir insan idi. Xalq arasında mövcud olan saysız hesabsız xatirələr, topladığımız çoxlu yazılı məlumatlar şairə olan intihəsiz xalq ehtiramını təsdiq edir".

Dediklərinin təsdiqi üçün müəllif Səməd Vurğunla bağlı çox maraqlı, kövrək və kövrək olduğu qədər də son dərəcə həssas məqamları özündə əks etdirən çoxsaylı nümunələr gətirir və mən, bu kitaba daxil edilən iki xatirəni nümunə gətirmək istəyirəm. Birinci xatirə də vaxtilə "Sovetskoe Iskustvo" qəzetinin və "Teatr" jurnalının baş redaktoru olmuş, müharibə illərində "Za rodinu" adlı cəbhə qəzetinin əməkdaşı olan İohan Altmanla şairin məktublaşmasından danışılır. İ. Altmanın məktubunda yazılmışdı: "Əziz dostum Səməd! Sənin hədiyyəni və məktubunu aldım... Çox sağ ol! Deyirəm ki, hədiyyə vaxtında çatmışdır. Həmin gün mənə "Qızıl Ulduz" ordeni vermişdilər. Təsəvvür edirsənmi, cəbhəçi komandır öz azərbaycanlı dostundan gözəl bir şeir kitabı, səmimi məktub və birdə iki il həsrətlə gözlədiyi, arzusunda olduğu konyak almışdır...Biz ilk badələrimizi qələbəmizin sağlığına, ikinci badəni sənin sağlığına, sənin istedadının sağlığına və Sovet Azərbaycanının sağlığına içdik".

Bu yazı üzərində işləyəndə sosial şəbəkədə, fasebook istifadəçisi Həqiqət xanım İbrahimovanın səhifəsində Bəxtiyar

müəllimin daha bir heyrətamiz xatirəsinə rast gəldim: "Xalq şairi Səməd Vurğun xəstəxanada idi. Bir dəfə Yusiflə onun yanına getmişdik. Ordan-burdan danışandan, hal -əhval tutandan sonra üzünü mənə tutub soruşdu ki, Bəxtiyar, yaradıcılıqda nə yenilik var? Təzə nə yazmısan? Yusif Səmədoğlu dedi ki, ata, Bəxtiyar bir gözəl şeir yazıb. Amma qəzetlər dərc eləmir. Deyirlər ki, millətçi şeirdir. Səməd Vurğun soruşdu ki, şeir burdadırmı? Mən cibimdən şeir yazılmış vərəqi çıxarıb ona verdim. Səməd Vurğun şeiri diqqətlə oxudu. Sonra qələmini götürüb həmin vərəqdə şeirin adı ilə birinci bəndin birinci mısrası arasındakı boş yerdə- epigraf, ithaf yerində öz əli ilə yazdı: "Biz Vətənimizi, millətimizi və dilimizi sevirik. V.İ.Lenin". Üzünü mənə tutdu:

-Sabah aparıb verərsən "Kommunist" qəzetinə...

Mən də onun dediyi kimi etdim". Bir gün sonra Bəxtiyar Vahabzadənin məşhur "Ana dili " şeiri o dövrün əsas mətbu orqanı sayılan "Kommunist" qəzetinin ilk səhifəsində dərc olundu.

Sözsüz ki, İstiqlal şairimiz, görkəmli ədəbiyyatşünas alim Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı tarixində vurğunşünaslıq elmimizin banisi, onun ilk və nüfuzlu nümayəndəsi kimi qalacaqdır. Bununla belə, Səməd Vurğunun şəxsiyyəti və yaradıcılığı o qədər zəngin, o qədər intəhasız, sirli və sehrlidir ki, düşünürəm, zaman keçəcək, yeni tədqiqatçılar nəslə bu mövzuya dönə-dönə müraciət edəcək, bu böyük şəxsiyyətin və şairin fəaliyyətində yeni rənglər, yeni çalarlar və yeni mənalar tapacaqdır. Və hər dəfə də qiymətli bir mənbə kimi hökmən Bəxtiyar Vahabzadənin “Vurğunnamə”sinə müraciət edəcəklər.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığı boyu Səməd Vurğunu təkcə tədqiq etməmiş, həm də zaman-zaman onu bədii yaradıcılığında tərənnüm etmişdir. Onun, ustasına həsr etdiyi ilk şeir 1956-cı il may ayının 28-də yazılmışdır və “Ayrılıq” adlanır. Cəmi dörd bənddən ibarət olan şeirin birinci üç bəndi məzmun etibarlı ilə şairin vəfatı ilə əlaqədar müəllifin yaşadığı böyük kədərini ifadə etsə də, şeirin son bən-

di nikbin sonluqla bitir və müəllif, ustadın yalnız cismani ayrılığını ifadə edərək, uzaqgörənliklə onun sənətinin və xatirələrinin min-min əsrlər yaşayacağını əminliklə vurğulayır:

Şirin nəğməkarı elin, obanın,
Obadan ayrılır, eldən ayrılır.
Tər lan asimandan, qartal qayadan,
Aşığın mizrabı teldən ayrılır.

Qələmi durmadı bir an şairin,
Göy kimi boşalıb dolan şairin.
Səsi bu çöllərdə qalan şairin,
Ayağı dərədən, çöldən ayrılır.

Yas tutub Vurğuna bu Araz, bu Kür,
Bu gün ağlamasın qoy hönkür –hönkür.
MİN-min əsrlərə qovuşan ömür,
Bu gündən, bu aydan, ildən ayrılır.

Şairin oxuculara təqdim olunan ikinci şeiri isə Səməd Vurğunun 70 illiyi münasibətilə qələmə alınmışdır və “Unutmaz səni” adlanır. Müəllifin ustada həsr etdiyi birinci şeirindən 20 il keçməsinə baxmayaraq, şe-

iri oxuduqca belə bir təəssürat yaranır ki, sanki bu şeir də həmin şeirin davamıdır və ümumilikdə xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin Səməd Vurğuna həsr etdiyi dissertsiyalar, monoqrafiyalar, məqalələr, xatirələr və şeirlər dahi şairin şəxsiyyətinə və yaradıcılığına bitib - tükənməyən məhəbbətindən yaranmışdır.

Şerinə can verdi el məhəbbəti,
Sən eli, obanı duydun dərindən.
Bizim şeirimizin böyük şöhrəti,
Yaranmış yuxusuz gecələrindən

Sazda el dərdinə sən qulaq asdın,
Sevdin bu ağ saçlı Vətəni, şair.
Bir qəlbin eşqini min qəlbə yazdın,
Sən xalqı qaldırdın, xalq səni şair.

Vətən torpağıdır ürəyin sənin,
Böyük arzuların qalaq-qalaqdır.
Torpaqdan can alan şeirlərinə,
Vətən çiçəkləri deyilsə haqdır.

Məmməd Araz yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı

Məmməd Arazı düşünərkən həmişə xəyalımda şaxlı-burdaqlı bir çinar ağacı canlanır. Bu assosiasiya bəlkə də onun ömürlük yaddaşıma hopmuş aşağıdakı misralarından qaynaqlanır:

Mən Arazda şaxələnən cinardım
Ömrü boyu tufan əydim, su yardım.
Xətəinin qılıncını suvardım
Məmməd Araz karandaşı göyərdi

Xalq şairi Məmməd Araz Azərbaycan Xalqının ötən əsrin 50-ci illərində yetirdiyi və xalqımıza bəxş etdiyi azman poeziya bahadırlarından biridir.

Məmməd Araz poeziyası xalqın haqq hayqıran səsinin poetik ifadəsi və ya onun poeziyası xalqın haqq hayqıran səsidir. Onun yaradıcılığı çoxşaxəli və rəngarəngdir.

Məmməd Araz yaradıcılığında qələm yoldaşlarına həsr etdiyi məqalələr, onların yaradıcılığı haqqında çoxsaylı yazıları, it-haf şeirləri vardır. Onun klassiklərimizə

- Nizamidən üzü bəri Fizuliyə, Nəsimiyə, Sabirə, müasirləri Rəsul Rzaya, Hüseyn Arifə, Tofiq Bayrama və başqalarına - yazıçılara, ziyalılara, müxtəlif sənət adamlarına ünvanlanmış və həsr olunmuş, məqalələri, təbrik məktubları və ithaf şeirləri vardır. Onlar arasında Səməd Vurğun obrazı ayrıca yer tutur.

Səməd Vurğun Məmməd Araz yaradıcılığında simvollaşmış obrazdır. O, Səməd Vurğuna xeyli sayda şeirlər və bir poema həsr etmişdir. Məqalələrində, yazılarında dəfələrlə söz açmış, onun haqqında xatirələr yazmış, müsahibələrində Səməd Vurğundan sitatlar gətirmiş, aforizmlərindən, şeirlərindən, çıxışlarından, xeyirxahlığından, səxavətindən misallar gətirərək böyük şairə, həm bir qüdrətli sənətkar kimi, həm də bir ziyalı, vətənpərvər, xalqına və vətəninə vurğun bir vətəndaş kimi nümunələr gətirmişdir. Məmməd Araz özünü Səməd Vurğun məktəbinin nümayəndəsi hesab edirdi və bir vətəndaş kimi, bir şair kimi formalaşmasında Səməd Vurğun şəxsiyyəti və yaradıcılığının mühüm rol oynadığını dəfələrlə qürurla etiraf etmişdi.

Şairin poeziya düşüncələrində başqa klassiklərimizlə yanaşı, Səməd Vurğunun

da adı qızıl hərflərlə keçir. Məmməd Araz deyirdi:“ Vətənin cazibəsində yaşayan, Vətəni cazibəsində yaşadan poeziya da var, sənət də var. Vətən sənətin –poeziya sənətinin əbədi beşiyi, əbədi ağsaqqal obrazı, əbədi qəhrəmanı, əbədi ağ yolu, Qalaktikasıdır. Vətən sərhəddinin əbədi keşikçisi-ayıq-sayıq əsgərinin biri də poeziyadır. Elə poeziya özü də Vətəndir. Mənim Vətənim sən Nizami müdrikliyi, Füzuli yangısı, Sabir fırtınası, Vurğun əqidəsi”.

Bəs Məmməd Arazda Səməd Vurğuna olan bu böyük məhəbbət nədən və haradan qaynaqlanırdı?

Öz varlığı, qeyri-adi istedadı, zəkası, dünyagörüşü, yüksək intellekti, ünsiyyətçiliyi, xeyirxahlığı, cəsarəti, mərdliyi, səxavəti, himayədarlığı və saymadığım neçə yüksək mənəvi keyfiyyətləri və xarakteri ilə hamıdan seçilən, elə bu keyfiyyətləri ilə də mənsub olduğu xalqa hörmət, nüfuz və şöhrət gətirən, o zamankı Sovetlər İttifaqının ən görkəmli sənətkarları arasında böyük nüfuz və hörmət sahibi olan Səməd Vurğunun bu keyfiyyətləri və şöhrəti yenidən ədəbiyyata gəlmiş, ürəyi sözlə dolu Məmməd Arazın diqqətindən kənarda qala bilməzdi. Səməd Vurğun az-

az sənətkarlardan idi ki, hələ sağlığında əfsanələşmiş, xalqın sırası fəhləsindən, kəndlisinə, ziyalisınadək insanların qəlbinə nüfuz etmişdi.

Böyük şair, elə uşaqlıq və yeniyetmə çağlarından Məmməd Arazın da iç dünyasına hakim kəsilmiş, oxuduğu Səməd Vurğunun "Dilican dərəsi" şeiri gənc Məmmədi vəcdə gətirmişdi: " Məlum fikirdir ki, insan ürəyində ən böyük çevrilişlər heyrətdən yaranır. Uşaq da dünyanı heyrətlənə-heyrətlənə dərk edir. Sevgi gözəlliyə heyrətdən yaranır. Təbiət heyrətli işlərlə doludur, amma mənim üçün ən böyük heyrət sənət heyrətidir. Şeirə uşaqlıqdan marağım böyük olub. Bircə dəfə oxumuşam yadımda qalıb. Sabirin uşaq şeirlərini sevmişəm. Lakin bu sevgidən qələm almamışam. S.Vurğunun «Dilican dərəsi» şerindən heyrətlənib ilk yazını yazanda isə doqquzuncu sinifdə oxuyurdum".

Bəlkə də Məmməd Arazın təhtəlşüurunda qalmış həmin şeirin havası altında indi dillər əzbəri olan "Əlvida, dağlar" şeiri yaranmışdı və necə Səməd Vurğunun şeiri Məmməd Arazı vəcdə gətirib əlinə qələm almağa sövq etmişdisə, Məmməd Arazın da bu şeiri çoxlarını vəcdə gətirərək şeir

yazmağa sövq etmişdi:

Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim,
Duman salamat qal, dağ, salamat qal.
Dalımca su səpir yoxsa buludlar?-
Leysan salamat qal, yağ, salamat qal...

Səməd Vurğunu özünün sənət müəllimi hesab edən Məmməd Araz 1950-ci illərin əvvəllərində Pedaqoji İnstitutda oxuduğu illərdə Səməd Vurğunla təmasları onda, böyük şairə qarşı sevgi və məhəbbətini daha qabarıq büruzə verir. Məmməd Araz Səməd Vurğunun şəxsində, həm yaradıcılıq baxımından, həm şəxsiyyət, həm davranış baxımından ümumiləşdirilmiş şair obrazı görürdü. Elə özünə də o tələbkərliklə yanaşırdı.

Məmməd Arazın xatirələrindən belə aydın olur ki, O, Səməd Vurğunla birbaşa yaxın təmasda olmamış, yalnız müxtəlif ədəbi tədbirlərdə, görüşlərdə, şeir gecələrində, Yazıçılar İttifaqının iclaslarında yaxından görmüş, onun söhbətlərini, çıxışlarını dinləmişdir. Həmin görüşlərdə O, Səməd Vurğunu belə xatırlayır: "Səməd Vurğunu çox yaxşı xatırlayıram. Lap elə bil dünən görmüşəm. 1950-ci ildən 55-in

axırlarına – yatağa düşənə qədər dəfələrlə şeir gecələrində, digər məclislərdə, xüsusi ilə, o zaman Natəvan klubunda çox qaynar keçən yığıncaqlarda... onu yaxından görmüşəm, çıxış və məruzələrini dinləmişəm. O qədər qeyri-adi, nüfuzedici, «qara, işıqla dolu» mənalı gözləri var idi ki. Güclü məntiqi vardı. Saatlarla danışsa belə, yəqin bir cümləsi dolaşmaz, bir sözü topuq vurmazdı..!”

Beləcə gənc şair Məmməd Arazı Səməd Vurğun şəxsiyyətinin, poeziyasının şəhəri özünə necə cəlb etdisə, məşhur “Mən tələsmirəm” şeirinin təsiri ilə o, Səməd Vurğuna xitabən, “Sən tələsmədin” şeirini yazır. Vurğunsevərlərin hər birinə məlumdur ki, lap erkən yaşlarından təlatümlərlə və keşməkeşlərlə dolu bir həyat yaşayan, həyatının son illərində “gödək ömrüm çox yaşadı” deyən şair, ömrünün sona çatdığını dərk edir, lakin bununla barışmaq istəmirdi. Dostları xatirələrində yazır ki, hənin günlərdə Səməd Vurğun günbəgün qocalırdı. Belə bir zamanda O, məşhur “ Mən tələsmirəm ” şeirini yazdı.

“Yer üstündə,insan yanında deyib-danışmaqdan doymayan” şair, hər bir anın ömrünü uzatmaq istəyir, vətəni gəzib do-

laşmaq, onun gözəlliklərinə heyran olmaq üçün ovçuluğu özünə peşə seçən şair ovçu dostuna müraciət edərək. :“Sən də ovçu dostum, tələsmə sən də” deyir.

“Demə ki, yorğunam, ya qocalmışam” - deyərək sevgilisilə bütün aləmi gəzmək, hər gülə, çiçəyə salam vermək, hər zərrəyə doyunca baxmaq istəyir. Və şeirin nikbin finali:

Qoy dünya böyüsün, zaman uzansın,
Bir günün ərzində aylarla yansın.
Al Günəş üzündən nur yağa-yağa,
Ömür kitabını tamamlamağa,
Çoxda tələsməsin əlimdə qələm,
Mən tələsmirəm, Mən tələsmirəm!

“Mən tələsmirəm” ifadəsinin iki dəfə vurğu ilə təkrarı sanki aləmə səslənir, haray şəkiri.

Məmməd Araz heyran, həm də təəssüf hissi ilə Böyük Səməd Vurğunun bütün keşməkeşli və “gödək” ömrünü düşünərək 1956-cı ilin 12 mayında “Sən tələsmədin” şeirini yazdı. Bu o zaman idi ki, Səməd Vurğun ağır, sağalmaz xəstəlikdən yataqda yatır və ömrünün son günlərini yaşayırdı. Sanki Məmməd Araz şairə təsəlli vermək,

onun ömrünü bir qədər də uzatmaq istəyirdi. Lakin onun gücü böyük şairin ömrünü uzatmağa deyil, bu şeiri yazmağa çatdı:

Qoy nəğmə deməyə bülbül tələssin,
Gəzdiyi, gördüyü üç aydır, şair.
Sənin ki, kükrəyən ilhamın, səsin,
Məcraya sığmayan bir çaydır, şair...

...Gah oldu oylağın Göyəzən dağı,
Sözünlə açıldı Ayın qabağı .
Əsl bayramını, bayramqabağı,
Elədi görəndə gözəllər, səni..

Məmməd Arazın Səməd Vurğuna həsr etdiyi ikinci şeir-"Müqəddəs məzar" adlanır. Şeir böyük şairin vəfatının birinci ildönümü ərəfəsində, 1957-ci ildə yazılıb. Şeirin və onun hər bəndində, hər sətirində Səməd Vurğuna böyük məhəbbət və ehtiramı hiss edirsən. Şeiri oxuduqca Səməd Vurğunun "Unudulmuş tək məzar"ı yada düşür. Fikirlərimin təsdiqi üçün bəzi paralelləri gətirmək istəyirəm. Hər iki şeirdə qəbristan və həmin qəbristandakı qəbirlər təsvir olunur. Hər iki məzar "Səməd Vurğuna məxsusdur". Diqqət yetirək, Səməd Vurğunun təsvir etdiyi məzar xəyali məzardır:

... Qoca bir az gülümsədi,
Sonra qəbrə baxıb dedi:
-Qafil, özün bilməyirsən?
Səninkidir o tək məzar...
Onu dövrən verdi bada,
Çox danışib az yazanlar,
Unudulur bu dünyada.

Məmməd Arazın da təsvir etdiyi məzar böyük şair Səməd Vurğunun məzarıdır. Onun Fəxri Xiyabandakı müqəddəs məzarı. Unudulmuş tək məzardan fərqli olaraq şairin ölümündən bircə il keçməsinə baxmayaraq ətrafı gül-çiçəyə bürünmüş bu məzar artıq müqəddəsləşib:

Əsir ilıq külək, mülayim külək,
Fəqət qasırğalar keçir sinəmdən.
Qəlbimdə cırıntı, əlimdə çiçək.
Müqəddəs bir qəbrə baş əyirəm mən.

Onun dövrəsində gül-çiçəyə bax.
Deyirsən , əkilib iyirmi ildir.
Üstündə göyərən otların ancaq.
Hələ bir yaşı da tamam deyildir.

“Nə baş daşı, nə adı, nə doğması, nə yadı, olmayan” “Unudulmuş tək məzar”-

dan fərqli olaraq “Müqəddəs məzar”ın ünvanı da var, adı da var, doğması da, sirdaşı da. Müqəddəs məzarın ətrafı daim gül-çiçəklə, insanla dolu olur:

Sanki ayaqlayıb ölümü bu an,
Hər gələn baş əyir bu böyük ada.
Şairi vədəsiz apardığından.
Elə bil utanır qəbristan da.

Az qala lirik poema həcmində və məzmununda yazılmış - 14 bənddən ibarət “Müqəddəs məzar” şeirində müəllif böyük şairin həyat yoluna, xarakterinə, yaradıcılığına səyahət edir. Səməd Vurğunun qəhrəmanlarının, əsərlərinin, şeirlərinin adlarını çəkməklə və şeirə daxil etməklə onun həm şair kimi, həm də şəxsiyyət kimi obrazını yaradır. Şeirin sonuna yaxın Məmməd Araz böyük şairin əbədi susmasına dərin təəsüfünü bildirməklə yanaşı, əsəri nikbin sonluqla tamamlayır və Vurğun şeirinin ölümə qalib gəldiyini, onun ölməzliyini poetik notlarla oxucuya təqdim edir:

Yox-yox xəzan görməz onun söz bağı,
Ölümə əl çalıb gülmək gərəkdir.

Vurğun şeiriyyəti, Vurğun torpağı
Bəlkə də yüz Vurğun yetirəcəkdir.

Qəlbi sükutdadır dayananların,
O qalxıb bu halı seyrə dalaydı,
Deyirəm kaş elə hər sənətkarın,
“Unudulmuş” qəbri belə olaydı.

Səməd Vurğunun fiziki yoxluğu Məmməd Arazın ona olan məftunluğunu nəinki azaldır, əksinə, getdikcə daha da gücləndirir. Şair yaşa dolduca, yaradıcılığı da onunla yaşa dolur, püxtələşir, ədəbi cameə ilə yaxından tanış olduqca yaxşını pisdən, haqqı nahaqdan, ədaləti ədalətsizlikdən daha aydın ayırır, bunu şeirlərində tərənnüm edir. Ətrafında, cəmiyytdə baş verən proseslərə mövqe sərgiləyir. Belə məqamlarda onun köməyinə yenə də onun şair dünyasında artıq qranitləşmiş Səməd Vurğun gəlir. Böyük şair məqalələrinin birində yazırdı: “S.Vurğunun ən böyük gücü ondaydı ki, o, zamanın dərin və mürəkkəb hadisələrini sənət kürəsinə “töküb əridərək” onları hamıya aydın, hamıya gərəkli və canlı poetik əsərlərə döndərirdi”, lakin Səməd Vurğunun fiziki yoxluğundan az keçmiş onu təftiş etməyə, inkar etməyə,

ona qara yaxmağa, çirkab atmağa başladılar. Belə bir zamanda Səməd Vurğun barədə haqq səsinə ucaltmaq üçün Məmməd Araz cəsarəti lazım idi. Şeir 1966-cı ildə “şöhbət” janrı formasında yazılmış və Səməd Vurğunun 60 illik yubileyinə həsr edilmişdir.

“Səməd Vurğunla söhbət” şeiri son dərəcə aydın, gərgin, ciddi, taleyüklü və heyrətamizdir. Bu şeir ədəbiyyatımızın, poeziyamızın həmin dövr və gələcək dövrlər üçün vəziyyəti və sabah üçün çağırışıdır, müəllifin nigarançılığının, narahtçılığının ifadəsidir. Bu çağırışla müəllif yenə də Səməd Vurğuna müraciət edir, onunla dərdləşir ondan sonra poeziyamızda baş verən proseslər barədə məlumat verir, ondan kömək istəyir.

...Sən gəlmədin bu axşama, səsin gəldi,
Səsin bir az qulağıma həzin gəldi.
Sonra bir az nəfəsinə qüvvət gəldi,
Çox xəbislər elə bildi Səməd gəldi:
Ön sırada titrədilər,
Ön sırada büdrədilər...

Bu bircə bənd Səməd Vurğunun Azərbaycan poeziyasında mövqeyini müəyyən-

ləşdirir.

Şeiri oxuduqca gənc şairin cəsarətinə heyran qalırsan. Səməd Vurğunun sağlığında onun “kölgəsində sürünənlər” indi onun vəfatından az müddət keçəndən sonra onun bədxahları, “nihilistlər” böyük şairin kölgəsini qılınclamağa, onu təftiş etməyə, qara yaxmağa başladılar:

Fəqət mənim deyəcəyim bunlar deyil,
Sənə məchul həqiqətdən sənə deyim.
Səndən sonra səni bir az silkələdik
Çox aradıq, çox çevirdik, çox ələdik...

Məmməd Araz, böyük şairin ətrafında, kölgəsində ömür sürənləri, riyakarları, ikiüzlü və nankorları şiddətlə qınayır və ittham edir:

Bəzisi də üzdə sənin tərifini dil-dil ötdü,
Daldadasa, sağlığında min yol sənə dahi deyən,
Öz kölgəndə yallanaraq zingildəyən
Nankorları sapand etdi....
...Səndən sonra tənqid bir az yuxalıbdır,
Yaxşı-pisin çəki daşı yoxalıbdır...
...Nə gizlədim, həqiqəti şax deməyin
Doğru sözün “səni” çatmır
Atmacalar gülləmizin “səni” çatmır...

Şeirin sonluğunda müəllif bir daha Səməd Vurğunun böyüklyüyünü poetik ifadələrlə aşağıdakı kimi təqdim edir:

Səndən sonra
Görüşlərin hərarəti sənsizlənib,
Kürsülərin cəsarəti sənsizlənib,
Ağsaqqallar səxavəti sənsizlənib!...
Mən saymadım sənsizlənib daha nələr,
Axı niyə sənsizliyi gizlədirlər!...

Məmməd Araz Səməd Vurğun haqqında fikirlərini davam etdirərək yazırdı: "S.Vurğun müasir mövzuları məharətlə qələmə alan, poeziyanın yüksək zirvəsində dayanıb bu günün mürəkkəb hadisələrinə sənətkar projektoru salan "böyük bir filiz yatağını ələyib almazı daşdan seçən" şair idi. İllər ötdükcə, ədəbiyyatımız xalqın həyatına daha da yaxınlaşdıqca biz S.Vurğunun gücünü daha çox hiss edirik. Ona müraciət edirik. Ondan kömək istəyirik....O, az ömründə çox yaşadı, müasir dövrümüzün ən müasir və böyük şairlərindən oldu. Bu mənada onun obrazını yaratmaq şairdən hünər istəyir".

Və bu hünərdə Məmməd Araz da bulundu. Onun yazdığı yeddi poemadan bi-

ri-sonuncu poeması "Qayalara yazılan səs" adlanır. Poema çox maraqlı və cəlbedici təsvirlə başlayır. Müəllifin dili o qədər şirin, bənzətmələri o qədər cəlbedicidir ki, poetik ifadələr oxucunu dərhal poemaya kökləyir, şair sanki şeir yazmır, sözlə rəsm çəkir:

Bir qayanın şiş ucuna qonmuşdu qartal
Bir az sivri vəziyyətdə: top gülləsitək...
... Sürünü də, çobanı da beləcə sanki
Bir tabloya rəsm etməyə saxlamışdılar:
Alaseyrək qara xallı bir palaz kimi,
Ağ sürünü boz yamaca mıxlamışdılar.
Çoban neylə uyutmuşdu qayanı, daşı;
Döşdə sürü məst olmuşdu,
Dərədə duman...

Məmməd Araz bu poemada Səməd Vurğunun yeni obrazını yaratmışdır. Görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas, professor Vaqif Yusifli yazır: " Poema Səməd Vurğunun xatirəsinə həsr olunub. Səməd Vurğun burada YADDAŞ OBRAZ kimi iştirak edir. O, qoca bir çobanın xatirəsindən, yaddaşından bir nur kimi, işıq kimi gəlir. Çoban şairlə söhbətini olduğu kimi xatırlayır və bu xatirədə Səməd Vurğun heykəlləşir, qayalaşır.

Əgər Məmməd Arazın 50-60-cı illərdə böyük şairə həsr etdiyi şeirlərində S.Vurğunun yoxluğundan doğan dərin bir nigarçılıq hissi, bu hissin yaratdığı emosional gərginlik diqqəti cəlb edirdisə, "Qayalara yazılan səs" də şairin ölməzlik ideyası qabarıqlaşdırılır. Çünki Səməd Vurğunun xatirəsi təkcə yaddaşlarda, ürəklərdə deyil, həm də təbiətin özündə, bulaqda, dağda, qayada, küləkdə yaşayır."

Necə gözəl ifadə edib poemanın məziyyətlərini hörmətli Vaqif müəllim.

Çoban dedi: - Burda mənim muzeyim var,
Bu yana baxın,
Bulaq üstə qara daşa diqqətlə baxdığ:
İri, köntöy hərflərlə həkk olunubdur:
"Səməd Vurğun su içibdir bu bulaqdan,

Sentyabr, 1952-ci il".

Poemada Məmməd Arazın yaratdığı Səməd Vurğun, məhz Vaqif Yusiflinin dediyi kimi, yaddaş obrazı kimi təqdim edilir. Səməd Vurğun təkcə poeziyamızda, ədəbi məclislərdə, xitabət kürsüsündə alovlu çıxışları, qeyri-adi poetikası, tribunluğu ilə deyil, həm də qarış-qarış gəzdidiyi,

vətənimizin hər guşəsində, hər kəndində, hər evdə, ovçu məclislərində, sadə zəhmət adamları ilə görüşlərində etdiyi söhbətləri, məclisləri, səxavəti, xeyirxahlığı ilə yaddaşlara köçüb və xatirələrdə yaşayır.

Səməd Vurğundan söhbət düşəndə Məmməd Araz deyirdi: "Səməd Vurğun həqiqətən, qeyri-adi istedad idi. O həm də sadə və vətəndaş idi". Məmməd Araz da məhz Səməd Vurğunun bu keyfiyyətlərindən yazır. Dağlar qoynunda məskən salmış ixtiyar bir çobanın qonağı olan Məmməd Araz onunla söhbətin üzərində qurduğu poemada Səməd Vurğunun sadə, səmimi və qeyri-adi xarakterini çobanın sözləri ilə ustalıqla oxucuya təqdim edir.

Poemanın hər sətri Səməd Vurğunun bütün xarakterini, bacarığını , istedadını oxucuya təqdim etməyə yönəlib, Müəllif çobanın sözləri ilə Səməd vurğunun ovçuluq məharətini , eyni zamanda onun ovçu sədaqətini, "Güllə atmamışdım bu səfərimdə, Kəkliyi vurmadım, dedim oxusun. Günahı çox olub bu əllərin də, qaraquş sonuncu günahım olsun", "İnsan öləndə də dağlarda öl, Dönə bir zirvənin dənər qarına"- kimi ifadələri ilə Böyük şairi oxucuya olduğu kimi, həm də özü başa düşdü-

yü kimi tanıtmaq istəyir. Poemada Səməd Vurğunla Qoca çobanın dialoqu son dərəcə maraqlı notlarla təqdim edilir. Həmin dialoqun bir parçasını maraqlı olduğu üçün oxucuya təqdim edirəm:

Bir de görüm: arağınan aran necədir?
Dedim: Sənin bulağınan aran necədir?
- Bir de görüm, hardan belə söz ehtiyatı?
- Bu dağlarda çox çapılıb Koroğlu atı,
Bizi təkcə dağ yaşatmır, saz-söz yaşadır,
Ta əzəldən qılincımız sazla qoşadır.

Çoban söhbətini davam etdirdikcə Səməd Vurğunun ömrü, günü, həyatı, səhfə-səhfə varaqlanır, kövrəkl xatirələr yumaq kimi çözüdür, oxucunu Səməd Vurğun dünyasına səyahətə aparır. Bu xatirələrdə Böyük şairin sadəliyi də, səmimiyyəti də, etibarlılığı da, vəfası da, sədaqəti də müəllif tərəfindən son dərəcə qabarıq, həm də kövrək notlarla təqdim edilir:

Çobanlardan biri durub bu şəri dedi:
"Üstündən karvan yeriməz,
Sıxdı dumanların, dağlar."
Özü şer oxumadı; yaşardı gözü.
Söz verdi ki: "gələn dəfə saz çallam özüm"...
...Dedim: bizə bəxşiş elə bir kitabını,

Dedi: Vallah, heç birisi yoxdu yanımda,
Ondan sonra tək bircə yol gəldi Muğana

Qoca çobanın şair haqqında xatirələri bitib tükənmir: "Bir cüt çəkmə gətirmişdi qoca dostuna, bir də təzə qoşalülə - yağda-ca durur. Çəkmə necə alınıbdı - eləcə durur, geyib qəbrə gedəcəyəm - vəsiyyətimdi...Ondan sonra bu dağlara yolu düşmədi, səsi gəldi, sözü gəldi, özü gəlmədi. Ondan sonra bu bulaqdan su içməmişəm, ondan sonra bulaq oldu - "Vurğun bulağı", adını da bu qayaya özüm yazmışam, bu da mənim əsərimdi.

Biz gəlmişdik,
Gələn kimi kim düşdü yada? -
Bu dağların öz dilində danışan adam!
Bu dağların, bu daşların yaddaşı möhkəm,
Səbri ağır, cəbri ağır, qəzəbi ötkəm...
Kimi səslər bu el-oba?
Kimi oxuyar? -
Yaxına get, sual verib, özündən soruş.
Onu sevib, onu deyib, onu duyanlar
Onun qaya yaddaşına həkk olunurmuş...

Səməd Vurğun Məmməd Araz üçün
ədəbi və milli meyar idi. Ancaq təkcə
onun üçün yox elə bütün yaradıcılar üçün.

Məmməd Araz deyirdi: "Bəli, Azərbaycan poeziyasına gəliş həmişə çətin olmuşdur. Hünərin var ortaya çıx. Burada Nizami, Xaqani, Nəsimi, Füzuli, Vəqif, Zakir, Sabir, Aşıq Ələsgər, S. Vurğun meyarları var". Ancaq təkcə sənətdə meyar deyildi, həm də şəxsiyyəti ilə meyar idi, Səməd Vurğun. Və Məmməd Araz özü də elə ustadı kimi həm sənətində, həm də şəxsiyyətində ədəbiyyatımızın və mənəviyyatımızın meyarı ola bildi.

Görkəmli şəxsiyyətlərin Səməd Vurğun haqqında kəlamları

Ay Səməd, oğlum, sən bizim Darul-
müəllimimizin həm Füzulisən, həm də
gələcəkdə məşhur bir ədibi olacaqsan, bu
mənim yəqinimdir.

Firudin bəy Köçərli
Görkəmli maarifçi, Qazax Müəllimlər
Seminariyasının banisi

Bu Səməd fitneyi –dövrən olacaqdır.

Yusif Qasimov
Səməd Vurğunun Seminariyada ədə-
biyyat müəllimi

Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılıq
yoluna daim nur saçıb, onun ilham pə-
risinə qanad verib əbədiyyətə, ölməzliyə
doğru qaldıran ən başlıca mənəvi qüvvə
vətənpərvərlik, vətən eşqi, el məhəbbəti,
mənsub olduğu xalqın ən yaxşı ənənə-
rinə sədaqət hissi olmuşdur.

Mehdixan Vəkilov
Görkəmli pedaqoq, Səməd Vurğunun
böyük qardaşı

Səmədin yaradıcılığında, bütün ictimai fəaliyyətində nəzərə çarpan ən mühüm və qüvvətli cəhət- onun xalqla, xalq ruhu ilə çox möhkəm bağlı olmasıdır.

Abdulla Şaiq
Pedaqoq, şair, yazıçı, dramaturq, publisist

Zaman keçdikcə Səməd Vurğunun böyük istedadı şeirin və ədəbi yaradıcılığın hər sahəsində gözəl sənət nümunələri yaradır. O, Azərbaycan sovet şeirinin yüksəliş bayrağını əlinə alır və bu günə qədər şeirimizin bayraqdarı olaraq qalır.

Mirzə İbrahimov
Xalq yazıçısı, ictimai-siyasi xadim

O, ədəbiyyat və sənətə xalq həyatı, idrakı və hünərinin mənəvi bir təcəssümü kimi baxır, Vətənimizin şan-şöhrətini hər bir kitabda, tabloda və mahnıda görmək istəyirdi.

Mir Cəlal
Yazıçı, ədəbiyyatşünas, professor

Səməd Vurğunun lirik poeziyası da, dastanları da, siyasi şeirləri də onu daim həyəcanlandıran vətən və xalq mövzularına həsr olunmuşdur.

Mehdi Hüseyn

Azərbaycanın xalq yazıçısı, ədəbiyyatşünas, tənqidçi

Səməd Vurğun şeirinin coşqunluğu heç vaxt nə sönəcək, nə də soyuyacaqdır. Bir Azərbaycanlı oğlu kimi Səməd Cavanşirin, Babəkin və Koroğlunun vüqarını özündə birləşdirmişdir.

Seyfulla Şamilov

Yazıçı, publisist, tərcüməçi

Səməd Vurğun kütlə qarşısında şeir oxumağı çox sevir və bunu şair üçün böyük imtahan kimi qiymətləndirirdi.

Cəfər Xəndan

Şair, ədəbiyyatşünas, tənqidçi

Səməd Vurğun professional, peşəkar musiqiçilər qədər klassik musiqini, xalq musiqisini bilirdi... Musiqi alətlərinin çoxunda çalırdı: Saz, tar, skripka, kamança, qarmon, piano, tütək. Səmədin musiqi alətlərindəki ifalarının oyatdığı mənəvi

zövqü, ləzzəti təsəvvür etmək üçün ancaq şairin özünü dinləmək lazımdır.

Kamal Talıbzadə
Akademik

Mənə elə gəlir ki, "Vurğun" təxəllüsü ona uyğun idi. Öna görə yox ki, şair cavanlığında hansı qıza isə vurulmuşdu, məhz ona görə ki, Səməd də həyata da, şairliyə də, vətənə və xalqa da bir dərin məftunluq, vurğunluq hiss olunurdu.

Şair özü də Vurğun adına vurulmuşdu.

Məmməd Arif
Akademik

Mən indiyədək Səməd Vurğun qədər Azərbaycanı böyük hərarətlə sevən ikinci bir şairə rast gəlməmişəm. O moskvalı dostlarına Bakıdan, Azərbaycandan sonsuz məhəbbətlə danışırdı. Elimizin adət və ənənələrindən, poeziyamızdan, mərd və mübariz oğullarımızın qəhrəmanlığından elə ürək dolusu söhbət açırdı ki, hamı heyran qalırdı.

Sabit Orucov
SSRİ Qaz Sənayesi naziri, dövlət və
ictimai xadim

Biz böyük sənət uğrunda “həm yaradıcılıq mübarizəsi, həm də nəzəri mübarizə” aparmışdıq – deyən S. Vurğun həmişə qeyd edirdi ki, yazıçı zəmanəsinin ideoloqu, eyni zamanda filosof, nəzəriyyəçi olmalıdır. S.Vurğun özü məhz belə bir sənətkar idi, filosof-alim, şair idi.

Firudin Köçərli
Akademik

Səməd Vurğun yaradıcılığında Qaf dağından (Qafqaz sıra dağları-Ə.Q.) Şah dağına, Savalana, Kəpəzə qədər, Mil, Muğan səhrasından, Çıdır düzündən, Dilican dərəsinə qədər, Talıstan mənzərələrindən Göy Gölə, Apşeronun qumsal sahillərindən, Lənkəran ovalığına, Quba bağlarına qədər, quzuqulağından, qazayağına, bağayarpağına qədər, cüyür və ceyrandan tutmuş qartala, köksü sarı bülbülə, xınalı kəkliyə, sülh və əminamanlıq rəmzi olan göyərçinə... qədər tərənnüm olunur.

Əliyar Qarabağlı
Görkləmli pedaqoq, professor

Səməd Vurğun səmimiyyətinin ən bariz əlaməti onun yüksək tələbkarlığı idi. Məncə, bədii və elmi yaradıcılıqda belə bir səmimiyyət olmadan faydalı nəticə əldə etmək ya çətindir, ya da heç mümkün deyil.

Cəfər Cəfərov
Teatrşünas alim, ictimai xadim

Vurğunun şöhrəti əlçatmaz, ünyetməz, intəhasız göylər qədər, dərdi-qəmi sonsuz, sərhədsiz dünyalar boyda...Vurğunumuz, xalqımızın qəlbində yuvalandı, arzusunda qanadlandı, pərvazlandı. Ölməzləşdi, əbədiyyata qovuşdu, heykəlləşdi...

Teymur Bümyadov
Akademik

Səməd deyən-gülən, çalan-çağıran, toy-bayram yaraşığı idi. Məclislərimiz onsuz olmazdı. Təbiətən şən olan şair, eyni zamanda səbirli və təmkinli idi.

Mustafa Topçubaşov
Akademik

Məncə Səməd Vurğunun zaman, dövrən, quruluş, rejim, ideologiya üzərində ən böyük və təmiz qələbəsi məhz budur - fitri istedadının, sənətkar təbiətinin, şair xislətinin ilikin və saf mahiyyətinə sadıq qalmaq, bu dəyərləri qoruyub saxlamaq və məhz bu hünəri ilə illəri yarıb, dövranları adlayıb bu günə, azad müstəqil Azərbaycana alını açıq, üzün ağ gəlmək. O bu gün bizim hamımızla bir yerdədir.

Anar
AYB-nin sədri,
Azərbaycanın xalq yazıçısı

Səməd Vurğun haqqında əfsanələr, nağıllar, zərb-məsəllər, hələ onun lap cavan yaşlarından xalq arasında yayılıb, toyların-düynlərin söz-söhbətinə çevrilib, aşıqların söylədikləri dastanlara daxil olub, ürəkləri rıqqətə gətirib, hisslərdə bir çılgınlıq yaradıb. Xalqın ürəyində Səməd Vurğunun şəxsiyyəti yaradıcılığını, yaradıcılığı şəxsiyyətini davam və inkişaf etdirib və bu

günün özündə də...həmin əfsanələr, nağıllar, məsəllər nəinki yenə də söylənir, onlar daha da artıb, çoxalıb, yayılıb.

Elçin
Azərbaycanın xalq yazıçısı, dövlət və
ictimai xadim

Səməd Vurğun Vətən və poeziya sözlərini həmişə bir yerdə, sinonim kimi işlətməmiş, bir sənətkar və ictimai xadim kimi bu təlimin cəngavər carçısı, əsgəri və sərkərdəsi olmuşdur. Odur ki, bu gün "Vurğun" sözünün özünü də "Vətən" və poeziya" sözlərinə qaynayıb-qarışmış şəkildə görürük. Onlar da bir-birindən ayırmaq qeyri-mümkündür. Nə üçün? Çünki yenə də şairin öz sualı ilə cavab vermək olar: "Ayrı-larmı könül candan"?

Yaşar Qarayev
Akademik

Dünya ədəbiyyatı tarixində Molla Pənah Vaqiflə Səməd Vurğun kimi müxtəlif epoxalarda yaşayıb, ruhən, poetexnologiya etibarı ilə bir-birinə bu qədər sıx bağlı olan iki böyük şair təsəvvür etmək, yəqin ki, çox çətindir...Səməd Vurğun Sovet poeziyasında, ümumən ədəbiyyatında, əgər belə demək mümkünsə, Azərbaycan konyukturlarını ən yüksək səviyyədə reallaşdırmış bir sənətkar–ideoloq olmuşdur ki, bu özünü Vaqif yaradıcılığına münasibət məsələsində də göstərir...Səməd Vurğun Vaqifi nə dərəcədə müasirləşdirdisə, Vaqif də Səməd Vurğunu o səviyyədə tarixiləşdirdi.

Nizami Cəfərov
Akademik

Səməd Vurğun poeziyası geniş oxucu kütləsinə diqqəti təbiətə yönəltmək, onun incilərini görmək, təbii mənzərələri seyr etməyi bacarmaq , təbiəti və onun ayrı-ayrı incilərinə yeni məzmun vermək, təbii sər-

vətləri görmək, ondan səmərəli istifadə etməyi bacarmaq, ətraf mühiti qorumaq kimi incə və gözəl hisslər aşılayır.

Budaq Budaqov
Akademik

Səməd Vurğun şeirində xalq öz sözünü tanıdı, öz dilinin poetik möcüzəsinə və seyrinə inandı, öz dilini, sözünü əzbər söyləməkdən sevindi.

Səməd Vurğun xalqımıza, dilimizə vurğunluq hissini qaytardı.

Rüstəm Kamal
Ədəbiyyatşünas, esseist, professor

Böyük sənətkarlar, xüsusən də S. Vurğun kimi nadir istedadlar üçün zaman və məkan anlayışı yoxdur. Dünya durduqca zaman belə istedadları yaşadır və aləmə tanındır.

Qəzənfər Paşayev
Ədəbiyyatşünas, folklorşünas, yazıçı və
tərcüməçi, professor

Ədəbiyyatımızda istər Vurğundan qa-
baq, istər onun yaşadığı dövrdə, istərsə
də sonralar Azərbaycan, vətən məhəbbəti
mövzularında, hətta adları da "Azərbay-
can", "Vətən" olan çoxlu şeir yazılmışdır...
Lakin bu şeirlərin heç biri S.Vurğunun
"Azərbaycan"ı qədər şöhrət qazana bilmə-
mişdir. "Azərbaycan"-Vətən mövzusunda
təkrarolunmaz poetik kəşfdir".

Qurban Bayramov
Ədəbiyyatşünas, tənqidçi, dosent

Azərbaycan və azərbaycançılıq mövzu-
su Vurğun yaradıcılığının əsas, ana xəttini
təşkil edir, onun əsərlərinin baş mövzusu
və baş qəhrəmanı Azərbaycandır.

Bu mənada Vurğunun bütövlükdə po-
etik irsini ən gözəl "Azərbaycannamə",
Azərbaycan haqqında dastan, epopeya ad-
landırmaq mümkündür.

Aslan Salmansoy
Ədəbiyyatşünas, vurğunşünas, dosent

Göylərə qaldırdın xalqın adını
Sən onu dünyaya tanıtdın bütün.
Bizim elimiz də qədir biləndir,

Sənin heykəlini qaldırır bu gün.
"Köçdüm bu dünyadan" desən düz olmaz,
Hər arzun yaşayır, əməlin durur.
Təkcə bu deyildir, sənin abidən,
Milyon ürəklərdə heykəlin durur.

Osman Sarıvəlli
Azərbaycanın xalq şairi

Səməd o xoşbəxt insanlardan idi ki, öz mənəvi zənginliyini xalqa verdikcə özү daha da zənginləşirdi, gəncləşirdi, onu qocalıq haqlamırdı. "Vaqif", "Fərhad və Şirin", "Xanlar" şairin böyük dramaturgiya istedadının parlaq nümunələridir. Ancaq... mən bu fikirdəyəm ki, onun dramlarının tamaşaçıya dərin təsir bağışlaması birinci növbədə Səməd şeirinin gözəlliyi, axıcılığı ilə izah olunmalıdır.

Rəsul Rza
Azərbaycanın xalq şairi

Səməd Vurğun poeziyası öz dərin kökləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatına bağlanmışdır. Gənc nəsil böyük məhəbbətlə

onun əsərlərini oxuyur, öyrənir və şairin ənənələrini davam etdirir.

Süleyman Rüstəm
Azərbaycanın xalq şairi

Səməd Vurğun mənim nəzərimdə Şah dağından uca, ürəyi Muğan və Şirvan düzlərindən geniş, Xəzər dənizindən dərin görünmüşdür.

Əli Vəliyev
Azərbaycanın xalq yazıçısı

Səməd, öz müasirləri içərisində, Azərbaycan milli şeirinə, xalq şeirinə, ölməz dastan və nağıllarına, Azərbaycan xalqının ictimai, siyasi, fəlsəfi, ədəbi fikr tarixinə ən çox bağlı olan bir şair idi. O, yaradıcılıq şirəsini bundan alırdı. O, bu dərin və qüvvətli köklər üstündə dayanmışdı...Azərbaycan dilinin qüdrətini, gözəlliyini öz yaradıcılığında Səməd qədər əks etdirən ikinci bir şairə təsadüf etmək çətindir!

Zeynal Xəlil
Şair, Əməkdar incəsənət xadimi

O, Azərbaycan muğamatını bir professional musiqiçi qədər mükəmməl bilir. Kamil eşitmə qabiliyyətinə malik olduğu üçün və həm də musiqiyə aid öz incə zövqü ilə hər bir musiqi əsərinin dəyərini çox düzgün təyin edirdi.

Əfrasiyab Bədəlbəyli
Bəstəkar, Xalq artisti

...S. Vurğunun şeirlərini oxuduqca mənim qarşımda elə bil ki, poeziya dolu Şərq okeanı açılırdı. S. Vurğunun ilhamlı, odlu şeirləri indi də yadımdadır...Şərqin böyük söz ustaları Nizaminin, Xəyyamın, Sədinin poeziyası S. Vurğunun şeirlərini oxuduqdan sonra mənə çatır, mən onları dərk edirdim.

Zair Azqur

Belarus rəssamı, heykəltaraş, siyasətçi Səməd Vurğun yaradıcılığı küll halında dünya görmüş, sinəsi xəzinə ağsaçlı müdrik bir qocaya bənzəyir. Bu qocanın sinəsində xalqın nağıl və dastanları, atalar sözləri, məsəlləri, muğamı, aşiq mahnıları, üzərində iztirablı günlərin kədəri, xoşbəxt günlərin, sevinci, fərəhi naxışlanmışdır. Bu qoca, ağsaçlı Azərbaycan xalqının simvo-

ludur... Bu böyük yaradıcılığın epigrafi şairin "Azərbaycan" şeiridir

Bəxtiyar Vahabzadə
Azərbaycanın xalq şairi

İndi şeirləri dünya xalqlarının çoxunun dillərinə tərcümə olunmuş böyük sənətkarımız Səməd Vurğun hələ 1945-ci ildə bütün İranda tanınmış bir söz ustası idi.

Balaş Azəroğlu
Azərbaycanın xalq şairi

S.Vurğun Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanın yetirdiyi möcüzədir...Səməd Vurğunun poeziyası xalqımızın ən nəcib diləklərindən su içdiyi üçün bu qədər şöhrət qazanmışdır. Vurğunun böyüklüyü orasındadır ki, öz Vətəninin, xalqının taleyi ilə bağlı olan hər hansı hadisəyə böyük bəşəri arzular səviyyəsindən baxmağı bacarırdı...Vurğunun bədii sərvətlər xəzinəsi bahar gecələrindəki kəhkəşanlar kimi işıqlıdır, genişdir.

Xəlil Rza Ulutürk
Azərbaycanın xalq şairi

Günlər dolanacaq illər ötəcək,
Verəcək hökmünü fəsillər yenə.
Qışın arxasınca bahar ötəcək,
Gələcək, gedəcək nəsillər yenə.

Lakin əbədidir şeirlə sənət,
Qəlbi birgə vurur həyatla onun.

Çiçəklər içindən güləcək, əlbət,
Möhtəşəm heykəli Səməd Vurğunun.

Hüseyn Arif
Azərbaycanın xalq şairi

Bir insan kimi, bir şair kimi mənim həyatımda və taleyimdə Səməd Vurğunun rolu müstəsna dərəcədə böyükdür... Ədəbi nəslimlə bərabər mən də onun poeziya məktəbində tərbiyə almışam, qayğısını hiss etmişəm.

Əliağa Kürçaylı
Əməkdar incəsənət xadimi, şair

Səməd Vurğunun şair kəlamı, alim zəkası, onun ehtirasları, münaqişələri öz ədəbi-bədii mülahizələri üstündə inadla dayanmağı, özünün əlli illik ömrünün otuz

ilini bir döyüşçü kimi, əsgər kimi keçirməyi hər birimizi heyran edir. Səməd Vurğun şeiri, başı qarlı dağlarımızın kökündən çıxıb çağlayan çeşmələr kimi ürəklərimizi coşqun iftixar hisslərilə doldurur.

Süleyman Rəhimov
Azərbaycanın xalq yazıçısı

Onun ağarmış başı dağ zirvəsinə bənzəyirdi və bu zirvə heyrətli dərəcədə xeyirxah, hərarətli idi, özü də özgə şüaları yox, öz poeziyasının əbədi, sönməz işığını əks edirdi.

Robert Rojdestvenski
Rus şairi, tərcüməçi

Azərbaycan xalqı öz böyük oğlu ilə fəxr etməkdə haqlıdır. Onunla Ukrayna xalqı da, Sovet İttifaqının çox millətli dostluq ailəsində yaşayan bütün xalqlar da fəxr edirlər.

Yevgeni Kirilyuk
Ukrayna ədəbiyyatşünası

Onun səsi milyonlarla insanların haqq səsi idi. O, bütün əsərlərində ilhamla tərən-

nüm etdiyi demokratik və humanist görüşlərin, insana, həyata, azadlığa və səadətə sonsuz eşqin, işıqlı qüvvələrin şər üzərindəki qələbəsinə inamın, zəhmətkeş insanın yaradıcı qüvvəsinə inamın və s. kimi keyfiyyətləri əsas mənbəyini mənsub olduğu, başını ucaltdığı xalqın mədəniyyətində görürdü.

Qulu Xəlilov

Yazıçı, publisist, ədəbiyyatşünas-tənqidçi

Səməd bizim milli teatrımızın inkişafında böyük rol oynamış sənətkarlardandır. O, həmişə teatr üçün əsər yazmaq, uzunömürlü, ölməz əsər yazmaq arzusu ilə yaşayırdı.

Adil İskəndərov

Azərbaycanın xalq artisti, teatr və kino rejissoru, aktyor

Vurğun öz xalqının, xalq isə öz oğlunun vurğunudur. Bu qarşılıqlı məhəbbət tükənməzdir, əbədidir.

Mehdi Məmmədov

Azərbaycanın xalq artisti, aktyor, rejissor, alim

Üzeyir Səmədlə yaxın və mehriban idi. Mən onları yanaşı görəndə bir-birinə söykənən dağları xatırladım. Üzeyirin söhbətlərinə qulaq asanda sanki qanadlanırdı. O, çox müdrik insan idi. Sakirt və mənalı danışığı ilə fikri hər şeydən ayırıb özünə cəlb eləyirdi.

Məmməd Rahim
Azərbaycanın xalq şairi

Başı qarlı uca dağdır Səmid Vurğun,
Həm bayraqdar, həm bayraqdır Səməd
Vurğun.
Xalq şairi böyük addır, bu adsız da,
Bu yer, bu yurd, bu torpaqdır Səməd Vurğun.

Qabil
Azərbaycanın xalq şairi

Səməd Vurğun yaşadığı epoxanın poetik tərcümeyi-halıydı. Azərbaycan poeziyasının şah qoluydu. Bizim günlərin böyük şairi olaraq da qalır.

Nəriman Həsənzadə
Azərbaycanın xalq şairi

“S.Vurğun müasir mövzuları məharətlə qələmə alan, poeziyanın yüksək zirvəsində dayanıb bu günün mürəkkəb hadisələrinə sənətkar proyektoru salan “böyük bir filiz yatağını ələyib almazı daşdan seçən” şair idi.

Məmməd Araz
Azərbaycanın xalq şairi

Yazıçılar ittifaqında həftədə bir dəfə Gənclər günü keçirilirdi. Həmin gün biz böyük ürək çırpıntısı ilə, böyük intizarla Səməd Vurğunun gəlişini gözləyirdik və uzaqdan Xaqani küçəsinin girəcəyində Səməd Vurğun bir dağ kimi, poeziya işığı, bir peyğəmbər kimi görünür, onun dalğalı ağ saçları bizim gözlərimizə nur saçırdı.... Səməd Vurğunun səsi, nəfəsi, bizi Yazıçılar İttifaqına məhrab kimi baxmağa, sitayiş etməyə təşfiq edirdi.

Tofiq Bayram
Əməkdar incəsənət xadimi, şair

Kitabda toplanmış məqalələrin dərc edildiyi mətbu orqanlar və kitablar

1. Heydər Əliyevin Səməd Vurğun haqqında fikirləri - Xalq şairi Səməd Vurğunun anadan olmasının 90 illik yubileyinə həsr edilmiş yubiley gecəsində Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin nitqindən, "Azərbaycan" qəzeti 11 mart 19917-ci il №47(1568)

2. İlham Əliyevin Səməd Vurğun haqqında fikirləri - Səməd Vurğunun 120 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamından, 23 fevral 2026-cı il

3. Ellər yaşadacaq şair ömrünü-Ramiz Göyüşov "Sən bizim ellərin ruhuna bir bax", Bakı AzAtam,"Elm və təhsil-2015 172 səh, səh.6-15

4. Üzeyir bəy və Səməd Vurğun dostluğu xatirələrdə - "Ədalət" qəzeti 17, 24 sentyabr 2022-ci il , "Şuşa" qəzeti, №9(411) 15,31 may 2025

5. Səməd Vurğunun musiqi dünyası - "Ədalət" qəzeti 20 fevral 2026-cı il №07(6149)

6. Mir Cəlal və Səməd Vurğun-Gəncədən başlayan böyük dostluq

7. Səməd Vurğun və Osman Sarıvəlli: şair dostluğu mənəviyyat hadisəsi kimi - "Olaylar" qəzetinin veb saytı 2 mart 2026-cı il

8. Hüseyn Arifin Vurğun dastanı - "Şərq" qəzeti, 13-20 fevral 2026-cı il

9. Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı - "Ədalət" qəzeti 12 dekabr 2025-ci il

10. Məmməd Araz yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı- "Ədalət" qəzeti, 6 oktyabr 2023-ci il

Mündəricat

Müəllifdən.....	7
Vurğunşünaslığa töhfə	11
Ellər yaşadacaq şair ömrünü... ..	14
“Azərbaycan” şeiri haqqında – bildiklərimiz və bilmədiklərimiz.....	24
Səməd Vurğunun musiqi dünyası.....	41
Üzeyir bəy Hacıbəyli və Səməd Vurğun dostluğu xatirələrdə.....	68
Gəncədən başlayan böyük dostluq: Səməd Vurğun və Mir Cəlal	89
Səməd Vurğun və Osman Sarıvəlli: şair dostluğu məənəviyyat hadisəsi kimi	103
Hüseyn Arifin Vurğun dastanı	123
Bəxtiyar Vahabzadə yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı.....	147
Məmməd Araz yaradıcılığında Səməd Vurğun obrazı.....	166
Görkəmli şəxsiyyətlərin Səməd Vurğun haqqında kəlamları	186
Kitabda toplanmış məqalələrin dərc edildiyi mətbu orqanlar və kitablar.....	206

Ramiz Göyüş

*Əllər yaşadacaq
şair ömrünü*

Direktor: Səbuhi Aslan

Dizayner: Nigar Sadıqova

Çapa imzalanmışdır: 10.03.2026

Ofset çapı. Əla növ kağız

Tiraj: 300

Telefon: (055) 263-16-17, (050) 263-16-16

Ünvan: Bakı, Mətbuat prospekti 529-cu məhəllə

Qeyd üçün:

[illegible]

Qeyd üçün:

[illegible]